شارات یونسکو

توسعه کتابخانه های عمومی

آذرماه ۱۳۳۴
بها : سی ریال

چاپخانهٔ دانشگاه

سازمان فرهنگی و تربیتی و علمی ملل متحد (یونسکو) طبق تصمیم سی و پنجمین جلسه شورای اجرائی یونسکو بمنظور اشاعهٔ علوم و فرهنگ و توسعه معلومات مردمان جهان و تزیید مناسبات فرهنگی و کمك بحسن تفاهم بین‌المللی با کمیسیونهای ملی در کشور های خاورمیانه از جمله کمیسیون ملی یونسکو در ایران قرار گذاشته است که منتخبی از انتشارات سودمند این سازمان فرهنگی جهانی را بزبانهای محلی اقتباس و ترجمه کرده و با طبع و نشر آنها درمعرض مطالعه مردم بگذارند .

کمیسیون ملی یونسکو درایران برای اجرای این تصمیم یونسکو بترجمه وطبع و نشر شش کتاب ذیل :

۱ ــ حق تعلیم و تربیت .

۲ ــ آموزش تاریخ .

۳ ــ آموزش جغرافیا .

٤ ــ تربیت معلمان روستائی .

٥ ــ توسعه کتابخانه‌های عمومی .

٦ ــ تأثیر خانواده واجتماع در کودکان .

میادرت ورزیده و ایك انتشارات مزبور در دبیرخانه کمیسیون ملی یونسکو درایران (خیابان موزه ـ اداره کل باستانشناسی) موجود است و امید میرود این کتابها که حاوی تجارب گرانبها واطلاعات و راهنمائیهای سودمند است و توسط دانشمندان و محققان نامدار جهانی نوشته و تألیف شده مورد استفادهٔ عموم واقع شود .

کتاب حاضر یعنی **توسعه کتابخانه‌های عمومی** بوسیلهٔ دانشمند محترم **آقای دکتر خانبابا بیانی** ترجمه شده و کمیسیون ملی یونسکو در ایران از همکاری ذیقیمت ایشان در نشر این کتاب سودمند سپاسگزار است.

فهرست

صفحه

پیش گفتار

یونسکو وظیفه خود دانست درعداد سازمانهای متعددی که در تعلیم و تربیت و علوم و امور فرهنگی ارتباط و اختصاص داده است این وظیفه را نیز بعهده بگیرد که متخصصین رشته‌ها و فنون مختلف را بعامهٔ ناس نزدیک کرده تماس مستقیمی میان ایندو ایجاد نماید . در دورانی که علم و دانش بسرعت درراه پیشرفت و ترقی است بیم آن میرود که دانشمندان و علماء وفضلاء و متخصصین ارتباط خودرا بامردم قطع کرده درنتیجه خدماتی را که بعالم انسانیت میکنند در پردهٔ اختفا باقی میماند درمیان سازمانهائی که بیش از هر چیز از این خطر جلوگیری میکند کتابخانه‌های عمومی است که برحسب وظایف و خدماتیکه بعهده دارند میتوانند این ارتباط را ایجاد کرده وسیله بهم پیوستگی دانشمندان و مردم را فراهم نمایند .

افراد مردم باقرائت کتب علاوه براقناع میل بخواندن کتاب بوظایف اجتماعی خود آشنا شده ضمناً بجریانات آن چه را که درمحیط خود و سراسر جهان اتفاق میافتد آشنا میشوند . برای اینکار ناچار باید به کتابها و مجلات و روزنامه‌ها متوسل گردید ولی متأسفانه آیا میتوان بتمام احتیاجات افراد در این خصوص جواب داد ؟ در اینجاست که لزوم ایجاد کتابخانه‌های عمومی واضح و آشکار میشود . یونسکو از همان آغاز کار باین نکته حیاتی متوجه شده بازدیاد و تکمیل کتابخانه‌ها همت گماشته است .

کتابخانه‌ها گنجینه های پرقیمتی است که درهای علم و دانش و فرهنگ را بروی هر کس که بمطالعه و تحقیق میپردازد بازمیکند، از سالها پیش با اتخاذ روشهای جدید علمی از قبیل ایراد سخنرانیهای مفید در رادیو و یا نشان‌دادن صحنه هائی در سینما و تئآتر خدمات برجسته‌ای

درراه توسعه و ترقی کتابخانه ها شده است؛ انجمنهای تحقیقات علمی و مجالس آزادبحث وسخنرانی و نمایشگاههای هنری یکی پس‌ازدیگری تشکیل گردید اعضای کتابخانه‌ها ازمیان اشخاص بصیرومطلع بطوری انتخاب شدند که توانستند خوانندگان‌را درانتخاب کتاب‌ها ومجلات و طرزاستفاده ازفیش‌ها و یادداشتها راهنمائی کرده آنان را درطریق بحث وانتقاد بیندازند. درحقیقت این‌اشخاص معلم ومربی دلسوزی‌برای عموم‌مردم شده همان وظیفه‌ای‌را که یك‌معلم بعهده دارد انجام میدهند.

ولی‌متأسفانه‌تعداد کتابخانه‌های‌عمومی باندازه کافی نیست‌و کمتر کشوری است که باهمیت‌این موضوع ووظیفه‌ای که بعهده‌دارد پی‌برده باشد. یونسکو که پس ازمطالعات دقیق و تجربیات کافی باین موضوع پی‌برددرسال۱۹۴۹ کلاس‌تابستانی‌برای‌آشناساختن کتابداران بوظایف کتابداری تشکیل داد و تأسیس این کلاس نتایج مفید و سودمندی را ببارآورده باموفقیت هرچه‌تمامتردوره اول خودرا بپایان رسانید ضمناً یکدوره رساله‌هائی بمنظورآشنائی مردم جهان بامور کتابداری‌انتشار داد. در سال ۱۹۵۰ سه رساله منتشر شد که درآن تشکیل و تأسیس کتابخانه‌ها وعمل آن‌را درتعلیم وتربیت افراد بالغ وطرز بسط وتوسعه شعاع‌عمل کتابخانه‌های‌عمومی‌را برای اهالی‌دهات وقصبات واجتماعات کوچکی که دراطراف واکناف کشورها بحال‌انزوا زندگانی میکنند مورد بحث قرار گرفته‌است.

کتابدارانی که‌رسالات مزبوررا منتشر کردند قبلاً نظرشان‌این بود که اطلاعاتی بهمکاران خود داده، تجدید نظری دراصول فنی کا خود بعمل‌آورند ولی پس ازانتشار معلوم‌شد که تنها بکارمتخصصین ف کتابداری نخورده‌بلکه‌معلمین ومربیان واعضای دولتی وسیاستمدارا وبالاخره متخصصینی که عهده‌دار وظایف کتابداری هستند میتوانند

آنها استفاده و بهره کامل ببرند. بدون شك يك قسمت اعظم پيشرفت و ترقی دراینراه بشناسائی و تبحر و تخصص و ابتکار کتابداران ارتباط و بستگی کامل دارد ولی زمانی اساس و قاعده آن استحکام میپذیرد که هیئت‌های علمی و وزارت دارائی وقوهٔ مقننه هر کشور از بذل مساعدت ، کمکهای مادی ومعنوی خود دریغ ننمایند .

مصنفین رسالات سه گانه فوق الذکر در اظهار عقاید خود کاملاً آزاد بودند ، بعضی ازعقاید واظهار نظر ایشان را میتوان بتمام نقاط سرایت داد ولی اعمال این عقاید و نظرها درهمه جا یکسان نبوده گاهی باشکالات عدیده برخوردمیکرد زیرا يك کتابخانه زمانی میتواندمنظور خودرا عملی کرده مورد استفاده کامل قرار بگیرد که بااوضاع جغرافیائی واجتماعی واقتصادی وفرهنگی هرناحیه مطابقت داشته باشد . مصنفین با درنظر گرفتن این اشکالات وضع خود را تطبیق داده تا حد امکان اشکالات را مرتفع ساختند .

رساله سه گانه درسهای عملی برای نزدیکی وهمکاری بین‌المللی بوده وسیلهٔ مفیدی برای متخصصین عالیمقام شد که بتوانند عقاید و تجربیات خود را مورد استفاده کتابداران وعموم کسانیکه آرزومند پیشرفت وبسط تعلیم وتربیت عامهٔ ناس وتفاهم بین‌المللی درسراسرجهان میباشند قراردهند .

مقدمه

عبارت «توسعهٔ ادارات کتابخانه» در تمام کشورها یك معنی نداشته بلکه درهریك از آنها مفهوم خاصی دارد. ولی لااقل درموضوع توسعهٔ فعالیت معمولی کتابخانه مثل تهیهٔ اطلاعات راجع بفهرستهای منابع ومأخذ برای خوانندگان کتاب و نیز دربعضی موارد که با کتابخانه ارتباط پیدا میکنند مثل تشکیل مجالس سخنرانی و نمایشگاهها و مجالس موسیقی وتئاتروسینما برای کودکان واشخاص بالغ میتوان وجه اشتراکی برای آن پیدا کرد.

در کتاب حاضر موضوع تازه‌تر وجدیدی موردبحث قرار گرفته است که آن توسعهٔ خدمات اداری کتابخانهٔ عمومی بمنظورجلب خوانندگان بیشتری میباشد، این موضوع را ازدوجهت مورد مطالعه قرار میدهیم:

الف) بهترین ومؤثرترین طرق درحدود اوضاع واحوال و روحیهٔ ملی برای تشکیل وتجهیز خدمات اداری کتابخانه کدام است؟

ت) با چه‌وسیله میتوان کتابخانه را درنقاط و محلهای کم اهمیت ونواحی کم جمعیت رسانیده مورد استفادهٔ اهالی قرارداد؟

قسمت مهم موضوع اول بستگی کامل بطرز تشکیلات وارتباط آن با ترکیب ادارات دولتی (اعم ازمحلی وملی) و قوانین ومقررات کشوری واعمال نظرهای مقامات دولتی ومقاماتی که‌اداره‌امور کتابخانه‌ها از نظر خدمات عمومی بعهدهٔ آنان واگذار است دارد. قسمت دوم با بودجه‌واعتباری که‌برای‌هر کتابخانه‌تخصیص داده میشودونیز طریقه‌هائی که برای اتخاذ روش هـای ممکنه در سازمان های کتابخانه ها بکار

برده میشود سروکاردارد .

تمام کشورهای جهان آرزومندند که از دستگاههای مرتب و منظم ومجهز کتابخانه‌های عمومی استفاده برده بهره‌مند شوند ولی متأسفانه برای بعضی از کشور ها رسیدن باین هدف وآرزو بسیار مشکلتر از بعضی کشورهای دیگر میباشد . ازیك طرف بعضی از کشور ها در این موضوع ترقیات زیادی قائل شده بر دیگران رجحان پیدا کرده‌اند و باوضاع اجتماعی خویش کمکهای شایانی میکنند .

ازطرف دیگر برای اینکه کشورها و ملل بتوانند حداکثر استفاده را از کتابخانه‌ها ببرند لازم است که سطح فرهنگ واوضاع اجتماعی آنها باندازه کافی ترقی کنند در اینصورت کتابخانه‌ها عامل مؤثر در ترقی وتعالی فرهنگی واجتماعی بشمار میرود ، هرچه سطح علمی و اجتماعی ملت وافراد آن بالا برود بهمان نسبت محیط اقتصادی وفرهنگی آن ترقی کرده فعالیت مؤسسات کتابداری آن نیز توسعه یافته پیشرفت میکند .

بنابراین نمیتوان برای تمام کشورهای جهان طرح و نقشهٔ متحد وواحدی برای توسعهٔ کتابخانه‌های عمومی ورساندن وتقسیم کتابها در نقاط مختلف در حال حاضر ودر آینده درنظر گرفت با تمام این تفاصیل ایجاد کتابخانه‌های عمومی در تمام نقاط جهان برای یك منظور ومقصود است ، تجربه گذشته بطور وضوح نشان داده است که بعضی از روشهای تشکیلاتی و اداری و بعضی از طرق عملی و برنامه های توسعه از نظر اقتصادی و برای ادارهٔ کتابخانه‌ها مؤثرتر وعملی تر میباشد ، همین مطالب است که مورد بحث کتاب حاضر قرار خواهد گرفت .

دراین کتاب سعی خواهد شد ازتشکیلات و مراحلی صحبت شود که در تربیت وتنظیم کتابخانه‌ها مؤثر واقع شده بتوان با اتخاذ طرق

مختلف حداکثر استفاده‌را از آنها کرد . برای تهیه و تدوین این کتاب از مطالعات و تحقیقاتیکه درامور کتابداری از طرف یونسکودرمنچستر ودرلندن درسال ۱۹٤۸ بعمل آمده‌است و نیز از سایرمنابعی که متخصصین فن کتابداری خارجی‌دردسترس گذاشته‌انداستفاده شده است ومخصوصاً سعی گردیده‌است‌مستقیماً تشکیلات کتابخانه‌های‌سایر کشورها با درنظر گرفتن معایب ومحاسن آنها موردمطالعه قرار بگیرد .

رساله‌های دیگری درهمین‌زمینه منتشرشده است ضمن آن‌هدفها وطرق خاصه کتابخانه‌های‌عمومی وعمل وتأثیرآنها درتعلیم وتربیت‌عامه وطرزکار کتابداران مورد بحث‌قرار گرفته است ، این‌مسائل در رسالهٔ حاضر باندازه‌ای‌توضیح داده‌شده است که بطورمستقیم بامسائل توسعه کتابخانه‌های عمومی ارتباط خواهدداشت .

توضیح :

چون طرزحکومت (ملی ، ناحیه ای یادولتی و محلی) وهمچنین اصطلاح ، کتابداری برحسب کشورهای مختلف تغییر میکند بنا براین لازم است برای روشن‌شدن این‌موضوع توضیحاتی بقرارذیل‌داده‌شود :

کلمات : ملت، ملی عبارت خواهد بود از کشوری مستقل و کلمهٔ «کشور» برای تعیین و تشخیص قسمتی مهم ازسرزمین یك‌مملکت، بکار برده میشود مثل یك‌استان ، یك ملت از یك جمهوری یا یك حکومت ائتلافی که بوسیله حکومتی که دارای اختیارات تام دراداره بعضی‌امور باشد اداره‌شود ، بنابراین کلمهٔ کشور به‌مجموعهٔ حکومتهای‌محلی‌اطلاق میشودمثل کشورهای‌متحدهٔ‌امریکا، کشورهای استرالیا واستانهای‌کانادا وافریقای جنوبی وغیره .

حکومتهای محلی عبارت خواهد بود از زمامداران (واتباع) یك واحد اداری محلی که بنام اهالی یك شهر ویك قصبه ویا اجتماعات کوچك بطور کلی در تمام شئون اجتماعی زمام اموررا در دست دارند . برای اجتماعات شهری کلمه « شهر » بکار خواهد رفت ، کلمهٔ « سیته (۱) » به اجتماعات بزرگ شهری مثل پایتخت ها و یا مراکز استانها اطلاق خواهد شد .

قسمت اول

سازمان اداری کتابخانه‌های عمومی ملی

فصل اول

اصول کلی

یك کتابخانه عمومی خواه مورد استفاده جمعی کثیر ویا دسته ای قلیل ازافراد قرار بگیرد برای اینکه بمقصود و هدف غائی خود برسد باید دارای چهارشرط اصلی واساسی باشد این شرایط اصولا بسیارساده است ولی همین سادگی آن اغلب باعث میشود کسانیکه برای توسعهٔ کتابخانه‌های عمومی مأموریت یافته‌اند عمداً ویا از روی بی‌اطلاعی آن شرایطرا ازنظر دور بدارند. بهمین‌واسطه‌است که اغلب‌ادارهٔ کتابخانه نمیتواند وظایفی راکه بعهده دارد بطور شایسته انجام بدهد. بنابراین برای اینکه‌شرایط مذکور بمرحلهٔ اجرا درآید لازم‌است‌ادارهٔ کتابخانه بطوری تنظیم ومرتب شود که بتوان حداکثراستفاده را ازآن برد، در نتیجه چون توسعه کتابخانه‌ها باطرز تشکیلات اداری آن بطوریکه‌تمام حوائج کشور ویا یك‌قسمت ازآن‌را تأمین نماید ارتباط و بستگی کامل دارد لازم وضروراست که پیوسته این‌چهارشرط را موردنظرقرار داده درهمه‌جا بکاربست .

مرکز کتابخانه در یک مغازه سقط‌فروشی واقع در ناحیه روستایی
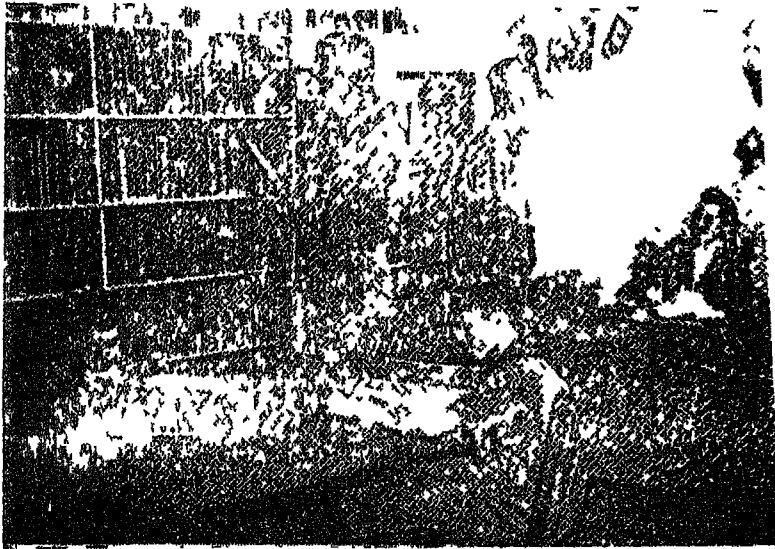
مرکز کتابخانه در یک قصبه

درمرتبهٔ اول باید این نکته‌را درنظر داشت که مجموعهٔ کتبی که دردسترس دسته‌ای ازمردم میگذاریم بتواند (درهر نقطه‌ای که کتابخانه قراردارد) از نظر کمیت و کیفیت جواب احتیاجات آن دسته را بدهد. قارئین اصولاً از افرادی هستند که از نظر مشاغل و فعالیتها و سطح اجتماعی وتربیتی وفکری وتجربی بایکدیگراختلاف داشته وهر یک هدف معین ومشخصی را تعقیب مینمایند، این‌اختلاف تقاضاهاازخاصیت اجتماعات بزرگ ویاکوچك است که باید بوسائل ممکنه در تحریک وتشویق آن همت گماشت. بنابراین تنهاکافی نیست که بتقاضای اکثریت قارئین تعدادی کتاب در اختیار آنان گذاشت بلکه بعکس باید آن کتابهائی‌را فراهم کرد که‌هر کس برحسب احتیاجش‌تقاضاخواهد کرد. این نکته رانبایدفراموش کرد که‌ذوق وشوق کتاب‌خواندن موقتی‌نبوده بلکه بمرورزمان برحدت وشدت‌آن افزوده میشود، اشخاصی که کتاب میخوانند (خواه برای‌تفریح ویابرای‌مطالعه وتحقیق‌ویافقط برای‌داشتن ذوق این‌کار) بطور دائم ومرتب تاآخر عمرشان احتیاج بانواع کتب دارند وهمین‌جاست که کتابخانه باید تاآخر دقایق زندگانی‌این‌اشخاص برای‌آنان کتاب تهیه کرده و در دسترسشان بگذارد. از این موضوع دو نتیجه گرفته میشود:

الف) مجموعهٔ کتب یك کتابخانه باید همیشه برحسب اوضاع و احوال روز کامل باشد بطوریکه‌خوانندهٔ کتاب هر کتابی را درهررشته که باشد و تقاضا کند باید فوراً دراختیارش گذاشته شود.

ب) شاید خواننده کتاب بتواند هر کتابی راکه تقاضا میکند و طرف احتیاجش میباشد دریک کتابخانه بزرگ که هرروز کتابهای

جدیدی‌را جمع آوری میکنند بدست‌بیاورد ولی‌اگر اتفاقاً کتابخانه‌دارای کتابهای متعددروز نبود (موضوعی که اغلب در کتابخانه‌ها دیده‌میشود) بطورقطع حاجتش برآورده نخواهدشد بنابراین لازم است کتابخانه‌ها کتابهائی راکه همه روزه منتشر میشود جمع آوری کرده در دسترس خوانندگان بگذارد . کتابخانه‌ای که دارای‌اهمیت‌چندانی نباشدو مجبور باشد فقط اکتفا بکتابهائی کند که برای خود در مراحل اولیه جمع آوری کرده است بطورقطع دیریازود محکوم بزوال خواهد شد مگر اینکه درتجدید کتابها سعی وافی‌مبذول‌دارد . زیرا بزودی تمام کتابهای آن مورد مطالعهٔ خوانندگان قرارگرفته و دیگر کتاب تازه‌ای ندارد که دردسترس واستفاده اشخاص بگذارد . دراین خصوص هزاران‌مثال دیده شده است که با ایجاد چنین روشی درهای کتابخانه‌ها بسته شده‌و ازحیز انتفاع افتاده است‌درحالیکه میتوانستند باقدری سعی و کوشش ازبسته‌شدن خود جلوگیری بعمل‌آورند . چنین کتابخانه‌هائی غیر قابل استفاده بوده بجای‌اینکه توسعه‌ای درکارخود بدهند بعکس سدبزرگی درراه پیشرفت خویش فراهم‌آورده‌اند .

کتابخانه‌ها نبایدتنها اکتفا ببرآوردن احتیاجات روزانه بنمایند بلکه باجمع آوری کتابهای‌جدیدومفیدباید میدان‌دقت‌وحس کنجکاوی خوانندگان را وسیع‌تر کرده‌آنانرا بیشتر بسوی خودجلب نمایند . این عمل زمانی امکان‌پذیر خواهد بود که مجموعهٔ کتب جمع آوری شده با روحیه و فکر و احتیاجات قارئین تطبیق داده شده و کتابهائی را در دسترس بگذارد که خسته کننده نبوده ومطابق‌ذوق وسلیقهٔ‌آنان‌باشد .

این موضوع‌را باید درنظرداشت که اکثریت مردم (بلکه عموم

مردم باستثنای اشخاصی که بکتابخانه‌های بزرگ شهرهای مهم دسترسی دارند و یا اینکه میتوانند کتابهای جدید را از کتابفروشیها خریداری نمایند) از وجود یك کتاب زمانی مطلع میشوند که در قفسه‌های کتابخانه‌های عمومی مشاهده نمایند. بنا براین لازم است که حتی در کتابخانه های بسیار کوچك نیز کتابهای جدید و غیر معروف و نادر را پیوسته در قفسه‌های مخصوص در معرض تماشای اشخاص بگذارند. در آینده برای راهنمائی این موضوع اطلاعات کافی داده خواهد شد.

امر تازهٔ قابل ملاحظه اینکه یك مجموعهٔ کتاب که بطور دقت انتخاب شده باشد و اساس کتابخانه را تشکیل بدهد تنها کافی نیست بلکه طرز در معرض نمایش گذاشتن و بخصوص آن قسمت مهمی که ممکن است مورد استفاده قرار بگیرد از ضروریات بشمار میآید. عمل بمعرض نمایش قراردادن قسمتهای مهم یك کتاب (که از وظائف مهمهٔ ادارهٔ کتابخانه است) تشکیلات و ادارهٔ مخصوصی را در کتابخانه برای شناسائی کتابها و روحیهٔ قارئین ایجاب میکند. بنابراین برمتصدیان امور کتابخانه‌ها لازم وفرض است که عملاً و علماً بشغل خود آشنائی کامل داشته باشند در نتیجه وجود کتابداران با تجربه و بصیر برای یك کتابخانه از ضروریات بشمار میآید. بطوریکه در بعضی از موارد ودر بعضی از مشاغل عدم وجود چنین کتابدارانی ادارهٔ امور کتابخانه‌ای رامختل ساخته چرخهای آن دیر یازود از حرکت باز خواهد ماند. در چنین مواردی کتابخانه‌ها باید بلافاصله از کتابداران مطلع و غیره استمداد کنند و بدین ترتیب نقائص خودرا مرتفع نمایند. شغل کتابداری همان اندازه محتاج مطالعه و تحقیق است که یك استاد یا یك مهندس یا متخصصین رشته‌ای

دیگر پیوسته بتحقیق و تتبع احتیاج دارند .

از طرف دیگر اداره کتابخانه تنها نباید بجمع آوری کتب اکتفا کند بلکه پیوسته در جمع آوری اطلاعات مربوطه نیز همت بگمارد . بعضی از این اطلاعات در کتابها و رسالات متخصصین فن نوشته شده است ولی ممکن است این اطلاعات از منابع مختلف جمع آوری شده باشد ، ادارات فهرست نویسی و اطلاعات بهمان اندازهٔ ادارهٔ تقسیم کتب احتیاج به اعضا و منابع دارد .

مطالب مذکور درفوق شرایط چهار گانه ای را که ذیلاً تذکر داده خواهد شد روشن کرد ، بهر طریقه ایکه کتابخانه تنظیم و اداره شود مراتب ذیل باید در آن مراعات گردد :

۱ ـ باید اجازه داد قسمت اعظم کتابخانه‌ها (باستثنای کتابهای مهم با در نظر گرفتن تعداد و مجموعهٔ آن درهر موقع که ضرورت ایجاب میکند تجدید و تعویض شود بطوریکه احتیاجات قارئین رامرتفع سازد و آنانرا برای استفاده بیشتر از کتابخانه تشویق و تحریص کند .

۲ ـ باید وسائلی فراهم آورد که کتاب مورد احتیاج خواننده‌را از هر دسته و فنی که باشد فوراً دراختیارش گذاشت .

۳ ـ باید بکتابخانه اجازه داد اداره‌ای که حوائج آنرا برآورده کند برای خود تشکیل داده از اعضاء و متخصصین فن که شایستگی آنان محرز باشد برخوردار شود .

٤ ـ مراجعه کنندگان درهر وضع و حالتی که باشند بتوانند بوسیله ادارهٔ کتابخانه اطلاعات و راهنمائیهای لازم را کسب نمایند .

شرط پنجمی نیز وجود دارد که برای تکمیل پیشرفت و توسعهٔ

کتابخانه از ذکر آن ناگزیریم و آن عبارت از این است که ادارهٔ کتابخانه باید حتی‌الامکان از نقائصی که ممکن است در نظم آن اختلال فراهم آورد بر کنار باشد ولی این ضرب‌المثل را باید پیوسته وجههٔ همت خود قرار دهد: «موفقیت اولیه موفقیتهای دیگری را در بردارد» زیرا بتجربه ثابت شده است کتابهائیکه وضع اداری آنها بد و ناموزون است بزودی محکوم باضمحلال خواهند بود کتابخانه‌ای باید ببقای خود امیدوار باشد که در این قسمت حیاتی توجه مخصوص بکار برد. در سرنوشت و بقای کتابخانه‌ها توجه عامه وقدرت آن دخالت تام دارد زیرا هر قدر بیشتر کتابخانه‌ای بافراد استفاده بدهد بهمان اندازه مردم در توسعه و ترقی آن جهد بلیغ مبذول داشته پشتیبان مؤثری برای آن خواهند گردید.

فصل دوم

مجموعهٔ تشکیلاتی که برای ادارهٔ کتابخانه لازم و ضرور است

تقسیم بندی ادارات کتابخانه

تشکیلات اداری کتابخانه بازندگانی روزمرهٔ افراد جامعه بستگی کامل دارد . بعضی از مردم در شهرهای بزرگ و برخی در نقاط دور افتاده ودسته‌ای درشهرهای استانها ویا دردهات وقصبات زندگی میکنند درهیچ کشور وحتی دردو نقطهٔ واقع دریك کشور وضع وطرز زندگانی اجتماعات با یکدیگر یکسان نیست . طرز تقسیم جمعیت درشهرها ودر دهات وزیادی وکمی سکنه وحتی وسعت شهرها، همبستگی وارتباط هر ناحیه باناحیهٔ خارج از آن ومخصوصاً فواصلی که این نقاط رابیکدیگر متصل میسازد باندازه‌ای بایکدیگر متفاوت ومختلف است که نمیتوان ازهیچ راه وبهیچ وسیله‌ای وجه مشابهتی درمیان آنها بدست آورد ولی یك موضوع را باید درنظر گرفت: کشوری که ازچنداستان وشهرستان و بخش تشکیل میشود باید سعی کرد که هم آهنگی میان افراد جامعه و نواحی مختلف آن بوجود آید که باین ترتیب نه تنها از نظر جمعیت مرکزیتی تشکیل میشود بلکه مراکز اقتصادی وصنعتی وفرهنگی بوجود آمده با ایجاد وسائل ارتباطیه وراهها این مراکز وجمعیت ها با یکدیگر در ارتباط وتماس دائمی واقع میشوند .

علاوه برنقاط مهمه دریک کشورشهرها و نواحی وقصبات کم‌اهمیت دیگری وجود دارد که گاهی با فواصل زیاد از یکدیگرقرار گرفته‌اند بنابراین درهر کشوری درمناطقی که از حیث جمعیت متراکم ویا پراکنده است مراکزاجتماعاتی یافت میشود که بواسطهٔ دلایل زیادی مانند ارتباطات تجارتی واجتماعی وغیره بایکدیگر درتماس مستقیم داخل شده وامورمادی واجتماعی آن کشوررا تأمین مینمایند.

تقسیم‌بندی خدمات وامورادارى کتابخانه باید با تقسیم‌بندی انواع اموراجتماعی وتشکیلات اداری یک ملت تناسب مستقیم داشته باشد، درشهرهای بزرگ کلیهٔ احتیاجات زندگانی روزمره در دسترس عموم میباشد وافراد میتوانند تمام احتیاجات خود را حتی در نزدیکی منازل مسکونی خود بدست آورند، بهرصورت انواع محصولاتی که دسترسی بآنها درتمام نقاط امکان پذیر میباشد بستگی تام باحتیاجات عمومی و وسائط نقلیه وجود دارد وبا اینکه فرض کنیم که احتیاجات اجتماعات نقاط مختلفه یك کشور دریك سطح قرارگرفته باشد، سکنهٔ نقطه‌ای که درنزدیکی یکی از شهرهای بزرگ واقع باشند و بتوانند هرزمان که بخواهند بآنشهر درآمد و رفت بوده احتیاجات خودرا برآورده نمایند ازاین موضوع خودداری کرده تنها بمحصولات محلی خود که از نظر اهمیت دردرجات پائین‌تر از محصولات مراکز مهم و شهرهای بزرگ قرارگرفته باشد اکتفا نمایند معذلک باز ناچار میشوند اغلب علاوه برمحصولات محلی سایر حوائج خود را بوسیلهٔ راهها و وسائط نقلیه متداول تأمین نمایند.

کتابخانه‌ها نیزهمان حال سایراحتیاجات روزمرهٔ زندگی افراد را دارد وباید بهمان وضع درطرز تقسیم و ایجادآنها دقت لازم بکاربرد،

افراد مردم در هر نقطه ای که باشند همیشه اطمینان دارند که بعضی از محصولات طرف احتیاج خود را میتوانند از محلی تأمین نمایند ولی بسیاری دیگرازمواد و محصولات است که برای تأمین آن یاناچارند از خارج آورده یا برای بدست آوردن آنها خود بمراکز و نقاطی که این محصولات در آنجاها یافت میشود بروند . این طرز عمل نتایج معینی را در بردارد ، قبل از هرچیز باید اشکالات این موضوع را درنظر گرفت ووسایلی فراهم آورد که مسئولین اداره و توسعهٔ کتابخانه ها را نا امید نکرده سدی دربرابر آنان نکشید اغلب دیده شده است که از نظر مادی راضی کردن مردم بخصوص افرادی که درنقاط دوردست پراکنده شده اند بسیار مشکل میباشد و گفته میشود که کتابخانه ها منحصراً بسکنهٔ شهرهای بزرگ باید اختصاص داشته باشند. درجواب این اشخاص باید متذکر شد : بهمان ترتیب کــه برای ساکنین یك شهر آبجو و لباس و مــاشین آلات وچرخ خیاطی وسایر لوازم زندگی را باید تهیه کرد کتاب را نیز باید فراهم آورده دردسترسشان گذاشت بالاخره لازم وضروراست که ازهر طریق وباهروسیله که ممکن باشد باید نزدیکی ونظم و انضباطی میان ساکنین شهرهــا و قــراء وقصبات بوجود آورده آندو را در تماس مستقیم بــا یکدیگر گذاشت . ولی متأسفانه متصدیان امور کتابخانه ها اغلب این شرایط را ازنظر دور داشته عطف توجهی بدان نمیکنند و در نتیجه باعث میشوند : عدهٔ کثیری از اهالی مراکز کوچك دور افتاده ازآسایش ورفاه اجتماعی که سکنهٔ شهرهای بزرگ که همه چیز برای آنان مهیا وآماده است و از آنها برخوردارند محروم بمانند .

برای اینکه موضوع توسعه کتابخانه ها بمرحلهٔ عمل درآید مراتب ذیل را باید مراعات کرد :

الف) باشخاص باید اجازه‌داد در حدود امکانات و آرزوهاو آمال خود بتوانند از کتابخانه ومزایای آن استفاده کامل ببرند بدین‌طریق که روستائیان هر زمان بقصبه ای وارد میشوند یا ساکنین اطراف شهر هرگاه برای کار یا خرید لوازم مورد احتیاج خود یا برای‌رفتن بسینما وغیره بشهرمیآیند بتوانند از کتابخانه‌ها نیزاستفاده نمایند .

ب) از ایجاد تشکیلات‌جدیدی‌برای رفع‌حاجت‌استفاده کنندگان از کتابخانه‌دردهات وقصبات‌درصورتیکه تشکیلات دیگری همین‌عمل‌را انجام میدهد باید خود داری کرد بطریقیکه یك عمل در دوجاصورت نگیرد وتکرارنشود .

ج) لازم است که‌ازتمام وسائط نقلیه ممکنه برای‌رساندن کتابها بمحلی حداکثراستفاده را برد .

بالاخره طرح ونقشهٔ توسعهٔ کتابخانه را باید بطریقی تنظیم کرد که سراسر منطقهٔ منظورباشد بدینقرارکه نقاط دورافتاده یا نقاطی که وسایل حمل‌ونقل برای رسیدن بدانجاها اشکال دارد از نظرمحو نشده تمام سکنهٔ آن منطقه بدون استثناء از استفاده کتاب بهره‌مند شوند . دراینصورت است که‌اگر برای یك‌منطقه‌ای دویاچند مرکزتقسیم کتاب بوجودآید اشکالی نخواهد داشت .

نمونه انواع تشکیلات اداری کتابخانه

برای انواع تشکیلات اداری کتابخانه که در یك منطقه قابل استفاده است بقرار ذیل متذکرشویم :

الف) یك‌شهربزرگ با حومهٔ‌آن .

ب) شهرها ونواحی مسکونی درجهٔ‌دوم .

ج) قراء وقصبات وخانه‌های پراکنده از یکدیگر .

در فصول آینده روش و طریقهٔ رسانیدن کتاب بقراء و قصبات بتفصیل تشریح خواهد شد این قبیل مناطق میتوانند از کتابخانه های شهرهای مجاور استفاده نمایند. کتابخانهٔ یك شهری موظف است بکلیهٔ احتیاجات اهالی آن جواب مثبت بدهد و در صورتیکه کتابخانه در شهر مهمی واقع شده باشد ناچاراست برای تکثیر تعداد کتب و تجدید انواع مجموعهٔ خود از سایر کتابخانه ها یا مراکز پخش کتاب قرض بگیرد و برای رفع احتیاجات قارئینی که بکتابهای نادر و کمیاب احتیاج دارند لازم است بوسائل مقتضی دیگری از کتابخانه‌ها و مراکز مخصوص این کار استمداد جوید. دریك مرکزی که جمعیت آن نسبةً کثیر است کتابخانه مرکزی موظف است مجموعه‌هائی از کتابهای نخبه در اختیار ساکنین آنشهر و سکنه قراء و قصبات اطراف آن بگذارد، برای این کار باید شعبات مختلفی داشته باشد که این شعبات با ارتباط دائمی با مرکز اصلی قابلیت اینرا داشته باشند که با برنامهٔ صحیح و منظمی، پیوسته کتابها را از مرکز اصلی گرفته بسرعت بنواحی اطراف برسانند .

طـرح فوق دائماً باید در حال تجدید نظر و تکامل باشد مخصوصاً برای مناطقی که از حیث تعداد جمعیت واهمیت شهر ها قابل ملاحظه بوده ویا سکنهٔ آن دوراز یکدیگر در نقاط مختلفه پراکنده‌اند از نظر مالـی و مادی ضعیف بوده احتیاج بکمك خارج از منطقهٔ خود وازدولت مرکزی داشته‌باشند. درصورتیکه بعکس زمانی اتفاق بیفتد که سکنهٔ منطقه‌ای دریك نقطه متمرکز و تعداد آن زیاد باشد در این‌مورد بایداین‌منطقه‌را بقطعات کوچکتری تقسیم کرد برای هریك جداگـانه مرکز پخش مخصوصی درنظر گرفت .

تمرکز یا عدم تمرکز امور اداری کتابخانه‌ها

با در نظر گرفتن نقشه‌ای که در فوق ذکر شد ضرورت ایجاب میکند که کلیهٔ امور اداری شعبات مستقل یك ناحیه را در تحت یك اداره واحد متمرکز کرد که در عین حال دائماً در ارتباط مستقیم بایکدیگر بوده و در هرموقع از تعاطی افکار بتوانند حداکثر استفاده را بنمایند ، این وضع بشرطی قابل اجراء وممکن خواهد بود که با ایجاد روش معینی مسؤلیت ادارهٔ کتابخانه ها تحت سرپرستی یکی از مقامات مربوطه حکومتی قرار بگیرد .

با این تفصیل یك مسأله مورد بحث قرار میگیرد و آن اینست که آیا لازم خواهد شد کتابخانه‌های عمومی جزء تشکیلات ادارات محلی یا ملی وعمومی قرار بگیرد یا خیر؟ در جواب این سؤال باید گفته شود که اگر مقامات مربوطه محلی بتوانند از عهدهٔ انجام امور کتابخانه های عمومی برآیند و از اینراه حوائج عامه را بنحو احسن برآورند بطور قطع چنین مسؤلیتی را باید بعهدهٔ آنان واگذار کرد ، خواه این مسؤلیت مستقیم یا غیرمستقیم باشد ، مقامات مربوطه در سرنوشت امور اداری کتابخانه‌ها عمل مهم و مثبتی را بعهده دارند وموظفند که حتی الامکان از کمك ومساعدت در گردش امور و پیشرفت وتوسعه آن سعی وافی مبذول دارند . عقیدهٔ مذکور برملاحظاتی چند مبتنی میباشد بدینقرار : ایجاد وتأسیس کتابخانهٔ عمومی تنها برای رفع احتیاجات یك جامعه نیست بلکه هریك ازاعضای وابستهٔ بدان باستفادهٔ ازآن ذیحق هستند بنابراین هر چه ارتباط وتماس میان کتابخانه واستفاده کنندگان نزدیکتر باشد ارزش آن کتابخانه بیشتر و در رفع احتیاجات عمومی مؤثرتر خواهد بود . قوانین ومقررات یك کتابخانه بهیچوجه نباید بنحوی باشد که اسباب

مزاحمت استفاده کنندگان را فراهم آورد بلکه این قوانین و مقررات طوری باید تدوین و تنظیم شود که با احتیاجات عمومی هم آهنگی کامل داشته باشد. دیگر اینکه موفقیت یك کتابخانه بستگی تام بنظر و توجه افکار عمومی مخصوصاً کسانیکه از آن استفاده میبرند دارد، عامه باید باین نتیجه برسند که قدر کتابخانه را دانسته و بداشتن آن افتخار داشته باشند. مردم از اینکه درحدودی حق پیدا میکنند مؤسسه ای را تحت بازرسی خود قرار دهند و برحسب تمایلاتشان میتوانند از مزایای آن برخوردار شوند خوشحال شده سعی میکنند بیش از پیش بدان توجه مبذول دارند. از ملاحظات دیگریکه باید در اینجا متذکر شد این است: بهمان اندازه که اجتماعات مردم از جهات متعدد با یکدیگر اختلاف دارند بهمان اندازه هم کتابخانه ها از حیث تشکیلات و سایر مقررات با یکدیگر متفاوت هستند. در این صورت متصدیان امور در تماس مستقیم با این طبقات بیشتر میتوانند حوائج آنان را مرتفع ساخته و برطبق تمایلات آنان تشکیلات خودرا منظم نمایند. بالاخره موضوع مهمی که تذکر آن در اینجا فوق العاده مهم است این است در عین حالیکه کتابخانه برای استفاده عموم ساخته شده است باید افراد را نیز درنظر گرفته تمایلات خصوصی هریك از آنانرا جداگانه منظور نماید و آنرا محترم بشمارد بنا بر این باید کتابخانه را از نزدیك مورد بازرسی دقیق قرار داد و نگذاشت وسیلهٔ هرگونه تبلیغ بشود، هرچه این بازرسی ازدور انجام بگیرد و در این کار دقت بعمل نیاید خطرات آن بیشتر شده و ازهدف اصلی منحرف خواهدشد.

برنامه های توسعهٔ کتابخانه ها، زمانی به نتایج مطلوب میرسد که دردواصل (بااینکه اغلب نزدیك کردن آنها بیکدیگر مشکل

است) تعادل و توازنی ایجادشود :

ادارهٔ کتابخانه بستگی تام با مسئولین محلی و مسئولینی که در تماس مستقیم با استفاده کنندگان هستند دارد . در این مورد مسئولین موظفند حد اکثر سعی خودرا برای خدمتی که بعهده گرفته‌اند بکار برند انجام این تعهد زمانی عملی خواهد شد که اعتبارات کافی و حتی زیاد دراختیار داشته باشند. بنابراین از جامعه‌ای که وظایف تأمین احتیاجات زندگانی را خود بعهده گرفته است نباید بیش از اندازهٔ وسائلی که در اختیار دارد انتظار داشت ، در همین جاست که در بسیاری از نقاط دنیا این اصل مهم‌را در نظر نگرفته و خطاهای جبران ناپذیری را مرتکب شده‌اند .

تشکیلات محلی

تشکیلات محلی درهر کشوری برحسب قوانین ومقررات‌ونوع اصول اداری و تناسب وارتباط با تشکیلات حکومتی آن کشور متغیر و مختلف میباشد بنابراین عمومیت‌دادن تشکیلات محلی درتمام کشور ها غیرممکن بنظر میرسد زیرا مثلاً در کشوری ممکن است واحد های مستقلی‌وجود داشته باشند که بهیچوجه با حکومت مرکزی یامقامات ناحیه‌ای ارتباطی نداشته باشندولی بعکس در کشور دیگر دیده‌میشود که تمام قوا اعم از ناحیه ای یا محلی در یك نقطه متمرکز شده دسته های مختلف تحت قوانین معین و متحدی برای انجام مقصود و هدف مشخصی‌اداره‌میگردد .

معذلك هرقسم روش اداری‌را که بخواهیم‌تعقیب کنیم بایدافکار وعقاید وابتکارات‌مقامات‌دولتی‌ومحلی‌در تأسیس واداره کتابخانه‌دخالت

تام داشته باشد این دخالت‌ها یا ازطریق وضع قوانینی خواهد بود که برحسب احتیاج برای ادارهٔ امور نواحی مختلفه کشور وضع میشود یا ازراه تنظیم برنامه‌هائی است که ارتباط میان مقامات اداری محلی‌را محفوظ داشته وهم‌آهنگی بین آنان ایجادمیکند . دراینجا اغلب‌اوقات اتفاق میافتد که مقامات دولتی محلی از ادای تکالیف خود سرباز زده وحاضر بهمکاری اجتماعی نمیشوند یا اینکه برای ایجاد سازمانهائی که ازسایر مسائل اداری محلی‌متمایز باشد وبرای اداره امور کتابخانه‌لازم ومفید است باشکالات وموانع مالی برخورد میکنند .

بعضی از شهرهای بزرگ تحت قواعد و تشکیلات معینی اداره میشود که منحصر بآن‌شهربوده ودرجای‌دیگر اجرای‌آن‌ممکن‌نمیباشد همین شهر باز به برزنهای چندی تقسیم میگردد که هر برزن تشکیلات اداری مستقلی برای خود دارد و از سایر نقاط شهر جداست ، وقتیکه کار باینجا میرسد ناچار از راه وضع قوانین باید وحدتی در مجموعهٔ تشکیلات اداری بوجودآورد. درچنین حالتی باید اساس تشکیلات‌را روی وحدت‌نظر و هم‌آهنگی بنا نهاد. در تمام شهرها بأستثنای بعضی ازشهرهای بزرگ یک‌مجموعه تشکیلات کامل وواحدی ازنظر اداری‌و مالی‌واعضای اداری بایدقائل‌شد زیرا با این‌ترتیب هم‌ادارهٔ کتابخانه‌ها آسانتر شده هم ازنظر اقتصادی با صرفه‌تر خواهد بود ، اتخاذ چنین طریقه‌ای نه‌تنها بحال کتابخانه‌هامفید خواهدبودبلکه سایر ادارات‌محلی هم میتوانند ازاین مزایا برخوردار شوند .

دربعضی از حالات ممکن است در میان سکنهٔ قراء و دهات از نظر اوضاع جغرافیائی برای مقاصد معینی تشابهی وجود داشته باشد که آنها را ازبسیاری جهات بیکدیگر نزدیک و متحد

کرده باشد (البته شهرهای بزرگ را باید ازاین قاعده مستثنی کرد) بهترین مثال را درنواحی حومه واطراف شهرهای کونته(۱) انگلیس مشاهده میکنیم،این تشابه واتحاد درکونته‌های انگلیس بیشتردرموضوع مدارس وآموزشگاه‌ها دیده میشود تا درمیان کتابخانه‌ها.

درجاهای دیگر غیراز انگلیس«کونته» (یا اسامی مشابه بآن) فقط بقراء وقصبات نزدیك شهر های بزرگ اطلاق میشود (حومه). این‌وضع درامور اداری کتابخانه باندازه‌ای اسباب زحمت است که هر وقت اوضاع ایجاب کرد باید وسایلی فراهم‌آورد تا این قبیل نقاط با سایر حوزه‌های اداری‌دیگر بستگی‌پیدا کنند. نقاط مختلفه‌جهان‌ازنظر تقسیم‌بندی یکسان نیست و ممکن است تقسیماتی بدینقرارشده باشد :

الف) مناطق وسیع شهرنشین .

ب) تعدادی کونته متمرکز دراطراف شهرهای بزرگ ونواحی پر جمعیت (مثل قصبات بزرگ و غیره) که وصول آنها بمراکز شهرها هرزمان که بخواهند کم‌وبیش‌آسان بوده وآنقدر دارای‌اهمیت هستند که میتوانند از عهدهٔ ادارهٔ امور کتابخانه و شعبه‌های‌منظم بدان برآیند . دربسیاری از کشورها مناطق بسیار وسیع کم جمعیت وجود دارد که دارای هیچگونه‌شهر یا مراکزی که ازعهدهٔ انجام این مقصود برآیند نیستند ، دراین مناطق یك‌یاچند مرکز جمعیت یافت میشودولی بآن اهمیت نیستند که بتوان ازآنها انتظار وجود تشکیلات وسیعی را برای کتابخانه داشته باشیم ، در چنین موارد باید روش هم آهنگی دیگری متمایز ازسایر نقاط اقتباس کرد تا بتوان با تطبیق باوضاع و

1 – Conté

احوال آن مناطق فایدهٔ لازم را داده اشکالات وموانع را برطرف کرد برای رسیدن باین مقصود لازم است برنامهٔ یکی از مراکز منطقه‌ای را در نظر گرفت و در صورتیکه احتیاج ایجاب نماید برای اداره امور کتابخانه تشکیلات جدیددیگری خارج از برنامهٔ منطقه‌ای اقتباس کرده وبضمیمه برنامهٔ مذکور آنرا بکاربست.

زمانی اتفاق میافتد که مجموعهٔ تشکیلات سه گانه که اساس کار قرار گرفته است (مقامات دولتی،محلی ، هیئت ائتلافی، مقامات محلی ، تشکیلات منطقه‌ای) ازمنابع مالی وروح تشکیلاتی موافق اوضاع و احوال محل‌ها بی‌بهره باشد.دراین‌صورت لازم است که ازمراکزدولتی یا مراکز ملی که برای ایجاد وبکار انداختن دستگاههای کتابخانه ها ویا توسعه آنها تشکیل شده‌است استمداد کرد .

انواع تشکیلاتی که امور اداری کتابخانه‌دارا تأمین میکنند

اکنون با در نظر گرفتن مراتب فوق میتوان از انواع تشکیلاتی که امور اداری کتابخانه‌ها را تأمین میکنند فهرستی تهیه و تنظیم کرد بدینقرار :

۱) منطقهٔ موردنظر فقط شامل یك مجموعهٔ تشکیلات ویك هیئ مسؤل برای ادارهٔ کتابخانه میباشد و آن عبارت است از:

الف) مجموعهٔ شهری که دارای :

اولاً ـ یك کتابخانه مرکزی باشعبه امانت و شعبه اطلاعات و سا شعبه‌های مخصوصی که برای ادارهٔ آن مفید باشد .

ثانیاً ـ شعب بتعداد کافی وجودداشته باشد .

ثالثاً ـ شعبه‌هائی برای اطفال ودرصورت احتیاج برای دستهٔ مخصوص

ازمردم (بیماران دومریضخانه ، کوران وازاین قبیل) باشد .

این نوع مجموعهٔ تشکیلاتی که بدان نام « شهری(۱) » میگذاریم میتواند در هر شهری بهر اهمیتی که باشد بطریق رضایت بخش مورد استفاده قرار بگیرد ، چنین تشکیلاتی ضمناً میتواند حوائج سکنهٔ اطراف آن منطقه را برآورده نماید البته مشروط با همکاری مقامات محلی بصیر وآشنای بامور کتابخانه .

ب) یك قسمت از یك شهر ، زمانیکه شهری بمعنای جغرافیائی آن از چند حوزهٔ اداری مستقل تشکیل شده باشد (مثل شهر های سیدنی (۲) ، ملبورن(۳) ، وتا حدی لوس آنژلس(٤)) ، درشهرهای خیلی بزرگ مثل لندن و نیویورك وسعت حوزه‌ها (محلات ، برزنها ، شهرداریهای مستقل وغیره) ممکن است باندازه ای باشد که هریك دارای استقلال مخصوص بخود باشند مشروط براینکه بعضی از مسائل براثر همکاری ساکنین محلات و شهرداریها در میان آنها متحداً طرح شده و با نقشه منظم وکلی حل وفصل شود . ولی زمانیکه بعکس منطقه ای وجود داشته باشد که وسعت آن بسیار کم باشد در اینجا لازم است که تمام امور کتابخانه‌ها با روشی معین وواحدی اداره شود ونیز در شهرهای بزرگ بهتر است نقشه‌هائی طرح شود که بتوان آنرا بحوزه‌ها ومناطق مجاور نیزسرایت داد .

ج) یك یا چندشهر یا قصبه که از مناطقی که در تحت قوانین و مقرراتی واحد اداره میشود وازنظر موقع و کیفیت جغرافیائی مجموعهٔ یك منطقه را تشکیل بدهد در اینجاست که تشکیلات اداری کتابخانه

---

1 – Urbain
2 – Sidney
3 – Melbourne
4 – Los Angeles

بنحو احسن و اکمل بمورد اجرا گذاشته شده و از آن نتایج مفیدی بدست میآید . این منطقه دارای یك کتابخانه مرکزی در شهر اصلی و شعبات کم و بیش مهمی دراطراف آن خواهد بود . پخش و توزیع کتابها درقراء وقصبات بوسیلهٔ کتابخانه مرکزی (ودرصورت امکان ازمراکزدرجه دوم) انجام میگیرد . يك انبار ذخیرهٔ کتاب درتمام این ناحیه میباشد بطریقی که سایر مخازن فرعی ازانبار مرکزی کتاب خواهند گرفت ، بالاخره يك هیأت اداری متخصص که قابلیت اینرا داشته باشند که دستگاههای مختلفه کتابخانه را با بصیرت وتجربهٔ کامل با سبك وروش مخصوص آن بکار بیندازد . چنین تشکیلاتی در نهایت خوبی و صرفه‌جوئی از عهدهٔ انجام وظائف محوله برآمده کارکنان آن میتوانند ازهر امری که باعث بطوء کار و کار اضافی باشد جلوگیری بعمل آورند در اینصورت است که خوانندگان کتاب و هرجامعه‌ای بمنظور اصلی خود یعنی استفادهٔ کامل ازمنابع علمی وفرهنگی نائل آمده واز این حیث بی نیاز میشوند .

د) منطقه‌ای شبیه منطقهٔ مذکوردربند (ج) که در تحت ادارهٔ حکومت واحدی باستثنای يك یا چندموضوعی که اهالی آن منطقه دراختیار خوددارند . تشکیلات کتابخانه‌ها دراینقبیل مناطق عیناً همان تشکیلات درمناطق مذکوردربند(ج)میباشد مگردرمواریکه وجود کتابخانه‌های محلی بوضع تشکیلاتی آن مضر باشد، درچنین حالتی بهتراست که اختلاط وامتزاجی با سایر کتابخانه‌هاقائل شد ویااینکه برای جلوگیری ازهرگونه اسرافی از نظر اداری و اقتصادی با کتابخانه‌هائی که در نزدیکی آن مناطق قرار گرفته درارتباط داخل شده و حوائج خوانندگان کتاب را بدینوسیله مرتفع ساخت .

ه) قراء و قصباتی که (ممکن است شهرهای کوچك و کم اهمیت را نیز دراین دسته داخل کرد) یك حوزه را تشکیل میدهند ، متأسفانه سکنه این قبیل نواحی از مجموعه های کتب مهم محروم هستند و حتی اگر مسؤلین و اولیای امور بخواهند مرکز مستقلی برای استفادهٔ اهالی که مستقیماً مراجعه کرده رفع احتیاج بنمایند تشکیل بدهند نتیجه آن هدر رفتن فعالیت و کار میباشد ضمناً اهالی چنین مناطقی اغلب باندازه ای بی بضاعت و فقیر هستند که از عهده ایجاد کتابخانه ای از سرمایه خود بر نمیآیند زیرا بتجربه ثابت شده است که دارائی و سرمایه اهالی قراء وقصبات از دارائی سکنهٔ شهرها که ممکن است عوائد خودرا از دهات تأمین نمایند بسیار کمتر است بنابراین برای رفع این نقیصه وضع محل را باید بطریق بند (ج) ویا بند (د) تطبیق داده از اینراه احتیاجات کشاورزان و زارعین را رفع کرد .

و) مراکز تجمع خود مختاری که توانائی تأسیس کتابخانه را ندارند در این صورت تنها راه چاره برای رسانیدن کتاب بسکنهٔ آن این است که از سایر کتابخانه های نواحی اطراف استمداد شود ولی بهترین راه برای حل این مسأله استفادهٔ از روشهای مذکور در بندهای (ج) یا (د) میباشد .

۲ ـ وحدت دو یا چند هیأت اداری محلی خود مختار

زمانیکه اختلاط و امتزاج هیأتهای مسئول محلی خود مختار با یکدیگر غیر ممکن شود دراین صورت بهراندازه که امکان پذیر باشد باید همکاری و همفکری نزدیك در تأسیس و اداره کتابخانه اشتراك مساعی بنمایند بدین ترتیب :

الف) یك مقام مسئول با مقام مسئول دیگر (که البته از حیث رتبه ومقام قدری بالاتر باشد) برای امکان تأسیس کتابخانه ورسانیدن کتاب قراردادهائی که مفادآن بقرار ذیل باشد منعقد خواهد کرد :

اولاً: انعقادقراردادبرای استفادهٔاز کتابخانه‌های یك شهر بزرك.
دراین قرار داد مثلاً ذکر خواهد شد که سکنهٔ قراء و قصبات از آن کتابخانه کتاب بامانت بگیرند، متعاهد ملتزم خواهد شد که مبلغی یك جا یامبلغی برحسب تعداد کتبی که بامانت گرفته میشود بپردازد(بطور کلی تمام کتابخانه‌های یك شهر موظفند که درهای خودرا بروی اشخاص درهر نقطه‌ای که ساکن باشند پیوسته باز نگاهدارند) .

ثانیاً : درقرارداد کتابها ، کتابهای امانتی بتعداد زیاد در مقابل پرداخت حق امانت نقدی پیش بینی خواهد شد.

ثالثاً : استخدام کارمندان برای کتابخانه ودادن اطلاعات لازم و بازرسی دقیق درقرارداد مذکور پیش بینی خواهد شد .

رابعاً ـ قراردادخریداری کتابهاوفهرست بندی وتشکیلات مخازن کتابها وتهیه وسائل اداری وغیره را تأمین خواهد کرد .

خامساً : درقرارداد برابر پاداش نقدی که ازطرف ادارهٔمرکزی محل معین خواهد شد خدمات اداری کتابخانه را بطریقی که در ادارهٔ خود مجرا ست پیش بینی خواهد کرد .

پرداخت اعتباراتی که فوقاً ذکرشد باید تمام یایکقسمت آن از طرف مقامات مربوطهٔمافوق خواه ناحیه‌ای وخواه ازصندوق ملی تعهد شود، مقامات مربوط محلی تعهدی درپرداخت این قبیل اعتبارات نخواهندداشت .

ب- تشکیلاتی که مخارج آن از طرف مردم پرداخته میشود -

کتابخانه‌ای که باسرمایه اهالی ناحیه‌ای اداره شود زمانی مفید فایده قرار خواهد گرفت که متصدیان امور محلی نخواهند یا نتوانند با سایر کتابخانه‌ها ائتلاف نمایند مخارج اداری چنین کتابخانه‌ای ناچار از طرف صندوق محلی که کتابخانه در آنجا تأسیس شده است به نسبتی که قبلاً تعیین میشود تأمین خواهد شد. موقعی که همکاری باسایر کتابخانه‌ها غیرممکن باشد طریقهٔ تأمین اعتبار از طرف اهالی محل بهترین طریقه است ولی این مشروط بشرطی است که درامور اداری کتابخانه وحسن جریان آن اطمینان کامل درکار باشد و الا بکار انداختن چنین دستگاهی درصورتیکه نتواند بطوردائم چرخهای خود را گردانده یا کتابخانه‌های دیگر پس ازمدت قلیلی ازرسانیدن کتاب خودداری نمایند بیفایده وبدون نتیجه خواهد بود.

دراین طریقه اشکالات متعددی بقرار ذیل مشاهده میشود:

۱ - اگر اهالی محل یا متصدیان مسئول با همکاری وائتلاف با سایر کتابخانه‌ها مخالف باشند، در این صورت یا اصلاً کتابخانه وجود نخواهد داشت یا اینکه برای تأسیس یك کتابخانه مستقل دچار اشکالات روزافزون خواهد شد.

۲ - درصورت خودداری عناصر مهم ومؤثر ممکن است شرکت کنندگان دیگر را دلسرد ونومید کرده یا اینکه موانع زیادی در کار فراهم آورند.

بنابراین اعمال طریقهٔ فوق درصورتی امکان‌پذیر خواهد بود که مقامات بالاتری مانند دستگاههای دولتی یا ملی این طریقه را بمنطقه‌ای تحمیل نمایند.

۲ـ دستگاههای تشکیلاتی دولتی و دستگاههای تشکیلاتی ملی

در تمام کشورها وجود دستگاههای تشکیلاتی دولتی وملی برای توسعه کتابخانه های عمومی از نظر هم آهنگ و تقویت کردن فعالیتهای متصدیان امور محلی جزء لوازم اولیه بشمار میآید .

در این فصل ودر سایر فصول این کتاب برای ما امکان نداشت توجه خودرا بیك نوع حکومتی که عموم کشور ها در آن متحد باشند معطوف داریم ، در بسیاری از کشورها مانند انگلیس حد فاصلی میان حکومت مرکزی و حکومتهای محلی وجود ندارد . ولی در بعضی از کشور های دیگر مانند کشور های متحد امریکا یا کانادا یا استرالیا کشور بچند دولت یا ایالت تقسیم شده وهریك از آنها در بسیاری از امور خودمختار بوده برطبق قوانین وسنن ورسوم مخصوص بخود اداره میشوند . کشورهای کوچك دیگری یافت میشود که باوجود حکومتهای ایالتی وسعت خاك آنها باندازه‌ای کم و کوچك است که بعضی از امور بوسیلهٔ حکومت مرکزی وملی اداره میشود (مثل دانمارك)

تشریح نوع تشکیلاتی که در اینجا مورد نظر است بسیار آسانست این نوع تشکیلات مسئولیت اداره وبازرسی کتابخانه هائی را دریك منطقه یاقسمتی از آن که دارای تعداد کثیری مقامات رسمی محلی میباشد دارد ، تشکیلات مزبور یامستقیماً خود، دارای قدرت واختیارات مطلقه بوده یا اینکه درتحت فرمان حکومت ائتلافی قرار میگیرد . در این صورت برای دولت مرکزی بمنظور کمك بتوسعهٔ کتابخانه‌ها وسیله بیشتر فراهم بوده میتواند در هرموقع درپیشرفت وتوسعه آنها کمکهای شایانی نماید .

دستگاههای تشکیلاتی دولتی یا ملی که بدین ترتیب عهده‌دار توسعه کتابخانه‌های عمومی میشوند بسه طریق میتوانند عمل کنند:

الف) تأسیس کتابخانه های عمومی بوسیلهٔ خود دولت:
چنانکه سابقاً گذشت بطور کلی این طریقه چندان مفید فایده نخواهد بود ولی چون در بسیاری از مناطق مقامات رسمی دولتی محلی بصیر دراین کار وجود ندارد بنابراین دولت مرکزی مجبور است مستقیماً دراین امور دخالت نماید ، درمواردی هم که سرمایهٔ محلی برای تأسیس کتابخانه‌های عمومی کافی نبوده یا اینکه وسائل حمل و نقل باندازه کافی وجود ندارد تنها راه چاره همان دخالت دولت خواهد بود . بنا براین بطور کلی تا زمانی که مقدورات و وسایل محلی برای تأسیس و اداره کتابخانه کافی نیست دستگاههای دولتی موظفند تمام یا یك قسمت وسایل را در دسترس اهالی و آنعده که احتیاج باستفاده از کتابهای مخصوصی دارند بگذارد .

ب) ایجاد ذخیرهٔ کتاب : در مناطقی که ائتلاف و همکاری کتابخانه‌ها بطریقیکه درماده ۲ این کتاب مذکور شده‌است میسر نباشد دستگاههای دولتی وظیفه دارند برای رسانیدن کتاب بذخایر محلی انبار های مرکزی در نقاطی که توزیع کتاب از آن نقاط بسایر مناطق سهل و آسان باشد ایجاد نمایند . ضمناً میتوانند کتابداران محلی را بدون اینکه از آنان سلب اختیارات معمولی بنمایند وارد خدمات اداری دستگاههای مرکزی بکنند .

ج) کمك نقدی بمسئولین منطقه‌ای یا محلی کتابخانه‌های عمومی : و آن درموارد ذیل است :

اولاً : زمـانیکه اعتبارات محلی تکافوی مخـارج ادارهٔ

کتابخانه را نکنند .

ثانیاً . برای تقسیم عادلانه وظایف اداری که آن منطقه احتیاج دارد.

ثالثاً ـ زمانیکه بعضی از نقاط کشور نتوانند تمام یا یک قسمت از مخارج خود را تأمین نمایند و احتیاج بکمک از عوائد محلی یا صندوق دولت داشته باشند .

رابعاً : در موقعیکه دولت دخالت مستقیم در تشکیلات اداری کتابخانه‌ها داشته باشد در این صورت دولت باید تا حد امکان از مساعدتهای لازم دریغ ننماید .

د) **کمک از راه‌سانیدن کتاب** (مانند امانت دادن کتاب ، تأمین اعضای اداری ، ارتباط دادن بدستگاههای مرکزی برای فهرست نویسی وخرید کتاب وغیره)

ه) **دادن اطلاعات وراهنمائیهای لازم** و نیز مأمور کردن عده‌ای بازرس برای مراقبت درخرج و کمکهای مالی وهدایاو چرخانیدن دستگاههای اداری بطرزی که باقوانین ومقررات مخصوص وفق بدهد.

و) **کمک و تشویق مقامات محلی** برای تشکیل دستگاههای تبلیغاتی که درپیشرفت و توسعه امور کتابخانهٔ عمومی ضرورت دارد .

ز) **تعقیب مطالعهٔ مسائل مهمی که باکتابخانه مرتبط میشود:** مانند هدایت درامور تحقیقی، جمع آوری منابع واطلاعات ودردسترس گذاشتن آنها .

ح) **انتشار منابع ومدارکی که درتوسعهٔ کتابخانه‌ها مؤثر واقع خواهد شد** مانند : فهرست کتابها ، منابع ، متن انتشارات روزانه .

ط) **کمک مالی درطرح نقشه‌هائی که برای توسعه کتابها در**

دست تهیه است ودرصورت لزوم شرکت مستقیم درتهیه آن طرحها .

ی) تسهیل لازم برای تأسیس و ایجاد کلاسهای مخصوص کتابداری.

۴ ـ طرز تشکیلات منطقه‌ای

این موضوع را در آخر کتاب بطور تفصیل مورد بحث قرار خواهیم داد و علت این امر اینست که طرح یك نقشهٔ تشکیلاتی محلی (یعنی نقشه‌ای که شامل مناطق وسیع یعنی مناطقی که میتوانند بطور عادی با اختلاط وامتزاج یا همکاری تشکیلات مسئول محلی استفاده کرده یامناطقی که ازراه کمك ومساعدت دولت اداره میشوند) زمانی میتواند بمورد عمل واجرا گذاشته شود که بوسیلهٔ همکاری نزدیك ومؤثر دستگاههای محلی یامرکزی تقویت وپشتیبانی شود .

۵ ـ تشکیلات ائتلافی :

در تمام کشورهائی که درآنها درجه‌بندی واسطهٔ بین حکومت مرکزی وحکومتهای محلی میباشد (مثل کشور های متحدهٔ آمریکا ، کانادا واسترالیا) این درجه بندی همان عملی را که تشکیلات محلی و دولتی در کشوری که درجه بندی وجود ندارد بعهده خواهد گرفت . مخصوصاً در کشورهائی که‌مذکورشد حکومت مرکزی یا ائتلافی بار تشکیلات دولتی ویاایالتی‌راازبعضی‌وظایف وتعهدات سبك‌خواهد کرد.

اصول حقیقی این وظایف‌با نوع‌واستخوان‌بندی تشکیلات‌دولتی ومالی کشور موردنظر، بستگی وتماس مستقیم والزام‌آوردارد . وجود یك ادارهٔ واحد برای تلفیق ووحدت امور ازلوازم بشمار میآید ، این ادارهٔ واحد برای منظم کردن فعالیت‌های اداری وتشکیلاتی دولت ویا

درغیراینصورت برای حفظ توازن عدم تساوی که ممکن است درمنابع مختلفه دولتها موجود باشد یا برای تمام حکومتها (یا یکعده ای از آنها) که نتوانند تمام حوائج کتابخانه ها را بدون کمک دستگاههای مرکزی با درجه‌بندی‌ائتلافی مرتفع سازند میباشد. بهمین مناسبت است که مثلاً برای تسهیل تهیهٔ کتابها و منابع اختصاصی باید پیوسته فهرست کتابهائی را که مورد استفاده عموم است در دسترس گذاشت تا بدینوسیله علاقه مندان پیوسته در جریان‌کار بوده بتوانند بآسانی حوائج خودرا برآورده نمایند . ضمناً باید کلیهٔ اموری که برای خواندن کتاب تسهیلات‌فراهم‌میکندمانندامتنساخ وعکس‌برداری کتب ازراه امانت ومنابع کتابخانه‌هائی که با یکدیگر متحد ومؤتلف‌هستند تأمین کرد .

یونسکو برای کمك‌بکتابخانه‌های کشورهاومراکز نشروتوزیع کتاب وبرای استفادهٔ بیشتر اهالی کشور ها مراکز ملی تأسیس کرده دائما در تعویض و تقسیم کتابهائی که نسخ متعدد دارد اقدامات مؤثر میکنند ، وحدت عمل این مرکز ملی کتاب با تشکیلات ملی ویا ائتلافی تشکیل قرائت‌خانه‌ها یاکتابخانه های ملی‌کشور های دیگر در همه موقع میسر وممکن است ، ضمناً مرکزی برای اطلاع از کیفیت منابع کتب تأسیس شده که میتواند اطلاعات‌کافی از کتبی که در هر روز در داخله‌کشور یا درخارج آن منتشر میشود و نیز تعداد کتابهای هر کتابخانه واطلاعات‌دیگری که‌مربوط بفهرست ومنابع است دردسترس کتابخانه‌ها واشخاص ذینفع بگذارد .

این نکته‌را باید متذکرشد که هر کشوری وظیفه دارد فهرست رسمی وکاملی ازکلیهٔ کتبی که درداخله‌آن منتشر میشود تهیه کرده‌در

دسترس عامه بگذارد . اگراین فهرست بشکل مجموعهٔ فیش باشد باید
قطع و اندازهٔ آن بقراری باشد که در سایر کتابخانه های عمومی دنیا
مورد قبول واقع شده است ، در این صورت دستگاهی بنام دستگاه
فهرست مرکزی باید باینکار رسیدگی کرده درتهیه وتنظیم آن اقدامات
لازم را مبذول دارد . چنین دستگاهی درتشکیلات اداری کتابخانه‌ها
از نظر ادارهٔ مالی بسیار باصرفه ومفید خواهد بود دستگاه متصدی نشر
منابع وفهرست‌ها ضمناً موظف است لیست کامل و بخصوص لیست کتابهای
مهم و نادر را بتمام نقاط جهان ارسال داشته تا بدینوسیله کتابخانه‌های
دیگر جهان پیوسته در ارتباط بوده بتوانند اطلاعات لازم را در
اختیار یکدیگر بگذارند ، دیگر از وظایف این دستگاه تسهیل در امر
ترجمهٔ کتب مفید بزبان آن کشور ویا السنهٔ خارج از آن میباشد .

موضوع ترجمه بخصوص برای کشورهائی که از حیث نشر کتاب
محدود هستند بسیار مهم است که اولیای امور آن بویژه باید در این
موضوع توجه ودقت بیشتری مبذول دارند (دراین موضوع در فصول
آینده توضیح بیشتری داده خواهدشد) . دراینجا شاید بی‌موردنباشد که
متذکر شویم درصورتیکه زبان کشوری در خارج از آن نیز ساری و
جاری است بهتر است تمام کتبی که درآن زبان ازطرف سایر ملل متکلم
بهمان زبان بچاپ رسیده است مثل (اسپانیولی ، عربی ، انگلیسی، فرانسه
وغیره) دریك فهرست بدون ذکر محل، چاپ وجمع آوری گردد .

فصل سوم

قوانین واساسنامه‌ها ومالیه

قوانین واساسنامه کتابخانه ها

بطوریکه مذکور شد اصول خدمات اداری کتابخانه‌ها باید از طرف تشکیلات دولتی بهمان ترتیبی که درسایر امور زندگی (تعلیم و تربیت ، جاده‌ها ، بهداشت عمومی وغیره) که در تمدن جدید برای افراد جامعه‌ای لازم است مداخله و کمك میشود پشتبانی شده و کمکهای ضروری بدان برسد، این موضوع را نیز قبول کردیم در موقعی که وظایف اداری و امور مالی کتابخانه‌ای بعهدهٔ خود مردم است در اینصورت برطبق اصول دموکراسی مردم حق خواهند داشت درامور آن دخالت کرده جریان آنرا پیوسته تحت بازرسی خود قرار دهند ، در اینجاست که بهترین نتیجه درراه حسن جریان کتابخانه‌ها عائد خواهد گردید .

بنابراین زمانیکه دولت خود کتابخانه‌هائی را با درآمد عمومی تأسیس کرده باختیار عامه بگذارد این کتابخانه‌ها باید بوسیلهٔ متخصصین مسئول و بصیر اداره شده متخصصین با بصیرت و دقت کامل کتابخانه را اداره کرده امور مالی و ادارهٔ آنرا تحت بازرسی دقیق قرار دهند .

درصورتیکه موضوع توسعه کتابخانه‌ها مورد نظر باشد قوانین ومقرراتی که برای ادارهٔ آنها تدوین و درنظر گرفته میشود باید تابع سه اصل کلی بدینقرار باشد :

ما ان ده ادی ره ـ ائی ـ .. سهرها ار کتابخانه‌های سیار اسعاده مسماند
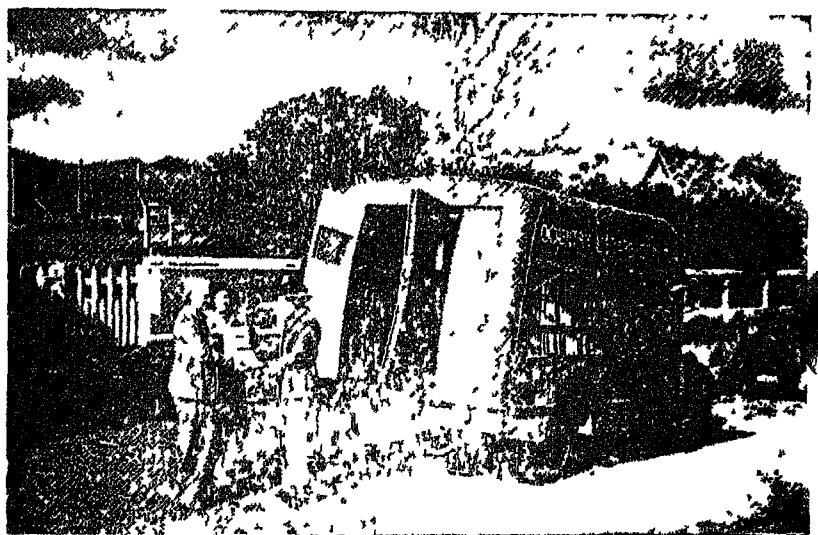
دستگاههای اداری کتابخانه باید تا حدامکان در جریان طبیعی افتاده حسن جریان آن تضمین‌شود . توسعه وپیشرفت کتابخانه‌هابوسایل مقتضی وممکنه تقویت گردد . تأسیس وایجاد کتابخانه‌های جدیدبمحض حصول احتیاج عملی شود . بنابراین اقدام وعمل دولت نه‌تنها منحصر به نظارت برامور اداری وتفتیش امورمالی کتابخانه‌ها میباشد بلکه‌باید شرایط موافق و مساعدی بوجود بیاورد تا کتابخانه‌ها بتوانند در راه توسعه وپیشرفت‌افتاده ازاینراه با ازدیاد وسایل، استفادهٔ بیشتری بعامهٔ مردم‌بدهند . قانونگزاران برای تهیه وتنظیم قوانین ومقررات بایدبکار احاطه داشته با در نظر گرفتن تمام جوانب کار وجزئیات امور ونظری بلند وعاری ازمحدودیتهای بیجا و صرفه جوئی در تمام امور بخصوص درامور مالی، قوانین مخصوص بکتابخانه‌را وضع نموده زمینه راطوری فراهم آورند که‌دستگاه‌اداری کتابخانه‌درهرحال‌ودرهرآن که بخواهد درترقی آن‌دست‌خودرابازدیده‌احتیاج بکمك‌دیگران نداشته‌باشد. نظر تنگی‌ومحدودیت‌درامورمالی‌بخصوص‌برای کتابخانه‌بسیارخطرناك‌بوده و بطور قطع ازتوسعهٔ آن جلوگیری بعمل میاورد . بهترین مثال را دراین‌خصوص‌درانگلیس‌مشاهده‌میکنیم که سالهای‌متمادی این‌موضوع در انگلیس متداول بوده ولی بتدریج چون اولیای امور متوجه این نکته‌شدند‌نقیصه‌رارفع کرده‌اعتبارات‌بیشتری‌برای کتابخانه‌هاقائل‌شدند. بهر صورت محدودیت اعتبارات مالی که از راه قانون بکتابخانه های عمومی بخصوص در آغاز تأسیس و توسعهٔ آنها تحمیل میشود نتایج مفیدی را دربر نخواهد داشت زیرا بهمان اندازه که کتابخانه روبتوسعه میگذارد بناچار احتیاجات آن روزافزون شده‌باعتبارات بیشتری‌احتیاج پیدامیکند دراینجاست که‌نه‌تنهامسئولین‌امر بلکه‌مردم نیز ناچارمیشوند

در ازدیاد اعتبارات اقدام مؤثر بنمایند ولی در بسیاری از اوقات قانون جلوی آنها را گرفته اسباب مزاحمت را فراهم میکند . بنابراین لازم وضرور است که درموقع تنظیم بودجه اعتبارات کافی و بیشتری را پیش بینی نمود (در این خصوص بعدها بتفصیل بحث خواهد شد) .
برمسئولین امور فرض است که باپیش بینی های لازم بودجه را تنظیم کرده پیوسته در این مورد دقت کافی مرعی دارند که حد اکثر اعتبار را دراختیار کتابخانه‌ها بگذارند و این نکته را پیوسته باید مورد توجه قراردهند که با خست و کوته نظری نمیتوان کتابخانه ای را اداره کرده از آن استفاده کامل ببرند. مردم نیز بهمان اندازه که در امور بهداشت دقت کافی نموده و انتظار دارند که از تمام جهات منظور آنان را عملی کند دراین خصوص نیز انتظار دارند که وضع کتابخانه طوری باشد که حد اکثر احتیاجات آنانرا بر آورده نماید والا از هر گونه مساعدت دریغ خواهند کرد.

با تمام این تفاصیل بعضی از امور که باید تابع ومحدود بقوانین مشخص و معین باشد ولی بعضی ازامور که باید آزاد بوده در اختیار اولیای امور باشد تا درمواقع لازم موانعی برای آنان ایجاد نشود ازجمله دراین قسمت اخیر باید باولیای امور محلی اجازه داد که آزادانه انجمنهای محلی را تشکیل داده باهمکاری و مساعدت یکدیگر امور مالی کتابخانه هارا تحت نظر گرفته در طرز اداره نظریات خود را اظهار داشته درتربیت اعضاء و چرخانیدن دستگاههای آن اعمال نظر نمایند.

آیا میتوان تشکیلات اداری کتابخانه ها را اجباری کرد ؟ تاچه حد قانون میتواند تحمیل کند ؟

درقسمت اول : آیا این وظیفه‌را باید بعهدهٔ اولیای امور محلی گذاشت یا استانها یا دولت و یا دیگران گذاشت ؛ درآنجائیکه اجبار

والزام ضرورت پیدا میکند بایدبطورقطع اصول معمولی ومتداول معین ومشخص شود بطوریکه اموراداری مورد نظر باقوانین موجودتطبیق کرده باآنها متناسب باشد ، این امرغیرقابل انکار است که هر کشوری در سراسرحوزهٔ نفوذ وخاك خود بایددارای کتابخانه های عمومی باشد و اگر ایجاد و تأسیس کتابخانه بخودی خود از طرف زمامداران مسئول محلی میسر نبوده یا از طرف آنان قصوری در این کار شود دراینصورت قانون باید زمامداران مسئول محلی را وادار باینکار کرده آنان را مجبور بتأسیس کتابخانه هابنماید . وجود کتابخانه برای مردم امری است ضرور وحتمی وهیچ قوه‌ای نمیتواند ازتأسیس آن جلوگیری بعمل آورده مردم را از این نعمت محروم سازد و هیچ مانع نمیتواند در موقعیکه توسعهٔ کتابخانه ها ایجاب میکند سدی دربرابرآن بکشد بردولت وقانون فرض است باتمام قوا موانع را ازسراین راه بردارد .

دراینجادوموضوع موردتوجه‌قرارمیگیرد:اولامجبور کردن برای تأسیس کتابخانه باید با ممکنات و مقدورات مالی تطبیق کرده با آن متناسب باشند بطوریکه اولیای امور محلی یا دیگران برای تأسیس کتابخانه ناچار باید اعتبارات مالی و وسائل اداری قبلاً در اختیار داشته باشند تا بتوانند پس از تأسیس از عهدهٔ ادارهٔ برآمده بکار آن ادامه دهند زیرا درغیراینصورت چنین تقاضائی بیمورد بوده اگرهم فشار و زور آنانرا بچنین کاری وادار کند بطور قطع نتایج مطلوبه از آن بدست نخواهدآمد، برای اثبات آن مثالی را متذکر میشویم :

برای تأسیس یك کتابخانه هیچکس منکر این نیست که قبل از هرچیز اعضای متخصص فن کتابداری لازم است بنابراین ایجاد کتابخانه‌ای بدون دراختیار داشتن کتابداران متخصص و اعضای اداری کافی کاری است بیفایده وبیهوده درصورتیکه ضرورت افتتاح کتابخانه‌ای راباجبار

ایجاب کردمسؤلین‌محلی ناچارمیشوندازاعضای‌غیرمتخصص‌استفاده کنند وچون کتابداران قبلاً باید تعلیمات لازم را درامر کتابداری‌فراگرفته و در آن ممارست کافی بعمل‌آورند و این امر هم با یك روزو دو روز انجام‌پذیر نمیباشد بنابراین امور فنی کتابخانه مختل شده حوائج مردم برآورده‌نشده بعکس آنچه‌را که‌منظوراست‌نتیجه گرفته‌میشود،این‌اصل نتایجی بدینقرار ببارمیآورد: بواسطه نداشتن وسایلی برای جمع آوری کتب وتعویض مجموعه‌درمیان کتابخانه‌های کوچك شرط احتیاط نیست که کتابخانه‌های‌جدیدی بدون وجود اعتباراتووسایل‌کافی تأسیس‌شده شروع بکار نمایند. در این صورت است که بطور قطع بشکست مواجه شده مخاطرات عظیمی برای فکرونقشه توسعهٔ کتابخانه‌هافراهم خواهد شد.

ثانیاً چون ثابت شد که اجبار در تأسیس کتابخانه ها باید تابع مقتضیات وشرائطی مناسب باشد بنابراین بایددقت کرد که دراین حالت حد اقل تقاضا را که در قانون پیش بینی شده است مراعات کرده از تقاضاهای‌بیمورد وحد اکثر خود داری نمود. شرایطی که برای ایجاد کتابخانه‌ای در نظر گرفته میشود نباید بوسیلهٔ قانونی معین و مشخص گرددزیرا در این‌صورت برای حل‌آن ممکن است کار بدرازا کشیده باشکالاتی برخورد کند ولی لازم استدراین قبیل‌مواردقانون‌براساس تشکیلاتی که درادارهٔ امور کتابخانه مؤثراست نظارت کرده در مواقع لازم بتواند در حك واصلاح آن دخالت نماید.

با در نظر گرفتن مطالب فوق حالت اجبار در توسعهٔ کتابخانه ها بطریقی دخالت نماید کـه قبلاً در آن دقت کامل بعمل آمده و

وبایك حرکت و عمل سریع زیانی بکار آنها وارد نیاورد. این توسعه باید تدریجی ومتوالی باشد . ولی زمانی میتوان درآن سرعت قائل شد که کلهای مادی ومعنوی ازطرف دستگاههای دولتی ویا ملی عرضشده ازطرف آن مقامات تشویقهائی بعمل آید. ضمناً اگرقارئین کتاب ازطرز ونحوهٔ ادارهٔ کتابخانه راضی باشند وبفهمند که کتابخانه درراه پیشرفت و توسعه میباشد این خود وسیله‌ای برای تقویت آن بدهد میرساندچنین کتابخانه‌ای تا هراندازه از کتابخانه‌ای که بسرعت ایجاد میشود مفیدتر وقابل‌دوام‌ترخواهد بود بنابراین‌دولتها وملتهاباید باین نکته مهم‌متوجه باشند که‌ایجاد کتابخانه‌ها باروش‌صحیح‌وقوانین‌ومقررات‌متناسب‌ودارای بودجهٔ کافی واعضای‌متخصص‌وبصیرباشد گرچه‌تعدادآن کم‌ومحدودبوده و بعدهـا با فراغ خاطر و فرصت کافی بتدریج افزوده شوند این‌ترتیب بهترازآن‌است که‌یکباره عدهٔ کثیری کتابخانه بدون‌درنظرگرفتن‌اصول ومبانی آن باعجله‌تأسیس‌نموده‌دردسترس‌عامه‌بگذارند،مثلاا گراعتبارات پیش بینی شده‌سالیانه برای کمك بکتابخانه محدود وباندازه کافی‌نباشد بجای اینکه مقدار ناچیزی میان کتابخانه ها تقسیم کرد بهتر است آن اعتبارات را میان‌عدهٔ محدودی کتابخانه تخصیص داد بطریقیکه هریك ازآنها باآن اعتبار بتوانند کارمفیدی انجام دهند.

باتمام این‌تفاصیل‌موقعی پیش‌میآید که‌حالت اجبار حتی زمانیکه هنوز فکر توسعهٔ کتابخانه‌ها در میان نیامده است ضرورت پیدا میکند

سایرالزاماتی که قانون باید تحمیل کند :

قوانین متعددی برای اعضای کتابخانه ها موجوداست، درقوانین مزبوربطورکلی‌ازاعضای‌صالح‌وبصیرومتخصص درتمام مشاغل کتابخانه

صحبت میداردمخصوصاً درمواقعیکه وجود کتابدارمتخصص برای حسن جریان امورالزام آور میشود ، این قوانین طوری تنظیم شده است که اعضای اداری و کتابداران متخصص از تمام مزایا وحقوق کافی بهرمند میشوند زیرا ثابت‌شده است که کتابخانه زمانی مرتب ومنظم شده طرف استفاده‌قرارخواهد گرفت که‌دارای کتابدارن‌واعضای‌اداری صلاحیتدار وبصیردرفن کتابداری باشند ودرهمین حالت که قوانین موضوعه دراین خصوص دقت کافی مبذول داشته تمام پیش‌بینی های لازم رانیزمیکنند .

در صورتیکه برای افتتاح و تأسیس کتابخانه ای حالت اجبار پیش بیاید معذلك باید زمانی کتابخانه را افتتاح کرد که حد اقل‌اعضای لازم فراهم گردد بنابراین اگر بخواهیم‌اعضای‌متخصص‌رادر کتابخانه‌ای بکار بگماریم قبل از اینکه اعضای مزبور بحد کافی نرسیده یا اینکه تعلیمات‌کافی ندیده باشند بطور قطع ازاهمیت مشاغل کتابداری کاسته خواهد شد و این طریقه‌ای است که هدف آن بدون نتیجه مانده اعمال چنین سیاستی‌جایز نخواهد بود ، بهمین جهت است که قوانین کتابداری بایدوارد جزئیات شده تمام‌پیش‌بینی‌های لازم را دربارهٔ دستگاه‌مناسب اداری وانواع مشاغل وطبقه‌بندی‌حقوق وشرایط کاررابنماید . درچنین صورت‌است که قانون حداکثراستفاده را خواهد داد .

طی‌جلسات مهمی که درتابستان ازطرف یونسکووفیاب(FIAB) تشکیل شده بود دکتررابرت ل هانسن (D. Robert L. Hansen) تقاضا کرد که درقوانین ومقررات کتابخانه‌ها مراتب ذیل مراعات شود :

الف) بایدمحرزوثابت‌شود که کتابخانه عمومی اجباراً بایدمورد استفاده تمام افراد ساکن يك کشور باشد .

ب) تمام کتابخانه‌ها موظفند که کتابهای خود را (برحسب نقشه‌ای که در خصوص همکاری میان کتابخانه ها منظم میشود) بتمام افراد کشوری که در آن ساکن هستند قرض بدهند.

ج) کتابخانه باید انواع کتابهائی را که نمایندهٔ عقاید مختلف سیاسی و مذهبی و اقتصادی باشد بدون مراعات جانبداری و با حفظ بیطرفی کافی درمخزن خود جمع آوری کرد وهرموقعیکه مراجعه شد فوراً دردسترس استفاده کننده قراردهد.

د) قرض دادن کتابها باید مجانی و بلاعوض باشد احدی حق گرفتن آبونمان یا غیر آنرا ندارد.

تمام شرایط فوق باید اجباری باشد و تا اندازه‌ای یك کتابخانه بتواند حوائج قارئین را مرتفع ساخته بوظایف خود عمل کند ومراتب مذکور باید درقوانین ومقررات آن پیش بینی شود.

رابطهٔ میان اولیای امور محلی و اولیای امور دولتی یاملی:

اگر تمام دستگاههای اداری کتابخانهٔ کشوری باید بوسیله اولیای امور محلی که در کار خود استقلال دارند اداره شود مقررات کتابخانه‌ها بطور کلی سهل و آسان خواهد شد. دراین صورت کافی است که قبلا تعهدات مالی لازم انجام یابد. بعد در موقع مقتضی ایجاد و تأسیس کتابخانه ها را عملی کرد و اعضا وکتابداران لازم را برای ادارهٔ امور کتابخانه‌ها تقاضا کرد. پس ازانجام این شرایط ملاحظات و نظریات اصولی را که دکتر هانسن پیشنهاد کرده است بمورد اجرا گذاشت

اساسنامه و مقررات ساده و متحدالشکل که بدینقرار متذکر شدیم در بسیاری از کشورها مانندانگلستان وجوددارد ولی بخوبی ثابت‌شده‌است که این اساسنامه بااینکه از مدتها پیش دربسیاری از کشورها متداول شده‌است معذلك کافی نبوده و نمیتوانسته‌است بطور کامل منظور اصلی را برآورده نماید . بنابراین برای جبران این نقیصه لازم است وسایل و راههای مختلفی برای ایجاد همکاری اختیاری یا اجباری میان اولیای امور محلی ودستگاهها ومقامات عالیتری (دولتی یاملی) فراهم کرد .

در نتیجه ، اساسنامهٔ کتابخانه‌ها باید مراتب ذیل را در نظر بگیرد :

الف) ایجاد دستگاههای اداری مخصوص در حدود دخالت دولت یا (در حدود دخالت دستگاههای ملی) و تعیین کمك و اختیارات آنها .

ب) تعیین ارتباط آنها با دستگاههای اداری محلی .

ج) استقرارواجرا واعمال مقرراتی که دستگاههای اداری محلی را بایکدیگرمرتبط میسازد .

تشکیلات دولتی . انواع تشکیلات ومنابع مالی آن :

درفصول سابق ازعمل تشکیلات ودستگاههای دولتی و(ملی) در کتابخانهٔ مفصلا بحث کردیم دراینجالازم است ازانواع آن تشکیلات وطرزساختمان آنها تذکراتی داده شود .

این تشکیلات میتواند بقرارذیل باشد :

۱ــ یك ادارهٔ مستقل یا یك وزارتخانه منتسب بحکومت مرکزی.

۲ـ یك دستگاه وزارتی .

قسمت اول درحسن‌جریان کتابخانه‌ها مفیدتراست زیرا این‌خطر درمیان نخواهد بود که کتابخانه‌ها ازسایرادارات وزارت خانه‌ای‌تبعیت کرده یا اینکه مستقیماً تحت‌نظرآن ادارات انجام وظیفه نماید . بهمین دلیل است که دستگاههای‌اداری کتابخانه‌ها بهیچوجه نباید تابع و تحت نظر وزارت اطلاعات یا هیچیك از دستگاههای تبلیغاتی کشور باشد ولی ارتباط‌آنها با وزارت فرهنك یا وزارت خانه‌هائی از این قبیل‌ها جایزخواهد بود مگر در بعضی موارد استثنائی . بهترین طریقه ارتباط دادن کتابخانه‌ها بادستگاههای تعلیم و تربیتی عمومی (نه محلی) میباشد ولی این نکته را باید متوجه شد که در این صورت نیز کتابخانه‌ها باید استقلال و آزادی عمل مخصوصی بخودرا حفظ کرده گرفتارپیچ‌وخمهاو قیود دستگاههای تعلیم و تربیتی نشود . اگر لازم شد که ادارهٔ امور کتابخانه‌ها بادستگاه دیگری‌مرتبط شود بهترین‌طریق‌اینست که آنرا بادستگاههائی که مأموریت پیشرفت و توسعهٔ صنایع ظریفه و علوم و فرهنك وموزه‌ها ورادیو وروابط فرهنگی بین‌المللی (نه روابطسیاسی واقتصادی) دارند مرتبط ساخت .

باوجود مراتب فوق بهترین طریقه برای حسن جریان واستفادهٔ کامل‌از کتابخانه‌ها ومربوط ساختن‌آنهابیك وزارتخانهٔ مستقل میباشد. تنها نقطهٔ ضعف این فرضیه (که شاید با مرور زمان مرتفع شود) اینست که با مقایسهٔ سایرشعبات و ادارات آن وزارت خانه ممکن است کمی بودجهٔ اعتبارات آنرا در ردیف پست ترین آنها قراربدهد .

طریق دیگری برای ادارهٔ کتابخانه‌ها موجود است و آن ایجاد یك کمیسیون دولتی کتابخانه‌ها که بطریق ذیل تشکیل شود میباشد :

(الف) تشکیل کمیسیونی حتی‌الامکان از اشخاص بصیر و مطلع بامور کتابخانه باانتخاب دولت ؛

ب) تشکیل کمیسیونی از اشخاص که نمایندهٔ اولیای امور محلی باشند .

ج) تشکیل کمیسیونی که اعضای آن نیمی از فقرهٔ الف و نیمی از فقرهٔ ب مرکب‌شده باشند .

دستگاههای دولتی البته احتیاج باعتبارات مالی دارد که یا باید از طرف دولتها یا یك قسمت آن از طرف حکومت ائتلافی تأمین گردد و آن برای منظورهای ذیل میباشد :

الف) برای حسن جریان امور : استخدام و تعیین اعضای اداری و فنی ، دستگاه اداری مرکزی (و محلی) ، مخازن مرکزی کتابها و دستگاههای دیگر مرکزی مانند فهرست مرکزی ، دستگاههای منابع و مأخذ کتابها و فهرست و فیش وغیره و در بعضی از مواقع فراهم کردن ورضایت‌خاطر استفاده کنندگان و عامه با ایجاد دستگاه اداری مرکزی مانند تقسیم و توزیع کتابها در مناطقی که از منابع مرکزی استفاده نمیکنند ، تهیه کتب برای کوران وغیره ، بازرسی و تنظیم سایر امور در کتابخانه‌ها،اموریکه بتوسعه‌یاایجادو تأسیس کتابخانه‌هامربوط میشود، تعلیم و تربیت متخصصین فن‌وغیره .

ب) برای رسانیدن کمك مالی و اعتبارات باولیای امور محلی و تشکیلات ائتلافی و منطقه‌ای .

ج) برای رسانیدن کمك بتشکیلات و ادارات ضمیمه(کتابخانه‌های مدارس، دوائر تحقیق، کتابخانه‌های خصوصی) درقبال کمکهائی که این مؤسسات بدستگاه اداری و استفادهٔ عامهٔ میکنند.

کمك مالی باولیای امورمحلی.

کمك مالی و نقدی بمسئولین محلی کتابخانه‌ها برای سه منظور است: تشکیلات اساسی کتابخانه‌را بطوری مهیا و آماده سازد که بتواند وظایفی را که در حدود مقررات معین بعهده دارد انجام دهد. تشویق و تأیید پیشرفت و توسعهٔ کتابخانه‌ها و شرکت دادن دستگاههای دولتی در این عمل بادخالت دادن دستگاههای مزبور امور کتابخانه‌ها بطوریکه بتوانند درهرمورد نظرمشورتی خود را درموردآنها اظهار نمایند.

تناسب مقدار کمکها و اعتباراتی که ازطرف دستگاههای اداری محلی بکتابخانه‌هاداده‌میشودباعوامل‌مختلفی که برحسب‌اقتضای‌هر کشور تغییر میکند بستگی دارد، این تناسب بیشتر بامنابع مختلف عایدی عمومی مانند عوارض محلی، دولتی یا منطقه‌ای وغیره ارتباط دارد. بادرنظر گرفتن‌مراتب فوق بی‌مناسبت نیست که‌اولیای امورمحلی‌لااقل نصف کل‌مخارج کتابخانه‌هارا بعهده بگیرند. زیرا دراین صورت اولیای مزبور مجبور میشوند که بکتابخانه های خود عطف توجه بیشتری مبذول‌داشته و استقلال‌محلی خودرا هم‌ازنظراخلاقی وهم ازنظراداری محفوظ بدارند.

عامل مؤثر وعملی دیگری دراینجا وجود دارد وبدینقرار: قدرت مالی (یعنی ثروت وفقراولیای امور محلی) برحسب مناطق بطور قابل ملاحظه‌ای فوق میکند و این موضوع در تمام کشورها یکسان است. بسیاری ازموارد پیدا میشود که بعلت بعضی جهات اجتماعی و اقتصادی

و بملاحظهٔ اهمیت اعتباراتی که برای بعضی ازدستگاههای اداری عمومی تحقیقی داده میشود نمیتوان بگرفتن کمکهای مالی لازم برای چرخانیدن دستگاه کتابخانه‌ها امیدوار گردید. بطور کلی باید گفت که حدود وسعت دهات و قصبات برای تأمین مخارج کتابخانه‌ها فوق‌العاده کمتر و محدود تر ازحدودوسعت شهرها میباشد ، هرچه ناحیه‌ای دارای جمعیت کمتری باشد امکان تأمین مخارج بهمان نسبت کمتر میباشد . برای این موضوع دودلیل بقرارذیل موجود است :

۱ ـ زمانی دستگاههای اداری کتابخانه‌ای ازحال طبیعی خارج شده و نمیتواند بوظایف خود عمل کند که مخازن کتابخانه غیر قابل ملاحظه بوده ازیکدیگر پراکنده باشند یا اینکه فاصله‌ای که آنها را ازیکدیگر جدا میکنند بسیار زیاد میباشد .

۲ ـ مجموعهٔ خدمات اداری عمومی نیز بهمین اشکالات دچار میشود ودیگر نمیتواند بطور کامل توجه خودرا بکتابخانه های منطقه خود معطوف دارد وآنها را تحت‌نظر مستقیم قراردهد . بنابراین هر کشوری مجبور خواهد شد که کمك مالی خود را برحسب نوع منطقه و کمی وزیادی‌وسعت‌وجمعیت آن تقسیم کرده بیشتر یا کمتر بآن مناطق کمك بدهدامر قابل‌ملاحظه ومهم‌اینست که دستگاههای‌اداری وخدمات فنی کتابخانه‌هاتا حدامکان‌جریان‌طبیعی خودرا داشته حداکثراستفاده‌را بدهند . حال طریقهٔ خرج و دخل آن چه‌باشدآن نیز تأثیری درانجام این وظیفه‌کلی نخواهد داشت . فقط باید متوجه شد که نباید تفاوت فاحش میان کمکهای مالی که بمناطق ده نشین و مناطق شهر نشین داده‌میشود قائل گردید زیرا علاوه‌براینکه ممکن‌است بیعدالتی مردم را ناراحت ومتأثر بکند باید درنظر گرفت که درتمام شئون اجتماعی ودر

دستگاههای اجرائی خواه‌مهم وخواه ثروتمند بایدعدالت و مساوات را مراعات کرده دسته‌ای را بردستهٔ دیگر رجحان نداد وباید کاری کرد که امتیازات ومسؤلیتها به‌تناسب بین افراد واجتماع تقسیم‌شده‌هریك بفراخور حال ازآنها برخوردار گردند وبرای اینکه حد اعتدال میان طبقات مختلفه رعایت شود و شانس موفقیت زیادتر گردد بایدسه‌طریقه‌ذیل‌را بکار بست :

اولاً باید این حقیقت‌را درك کرد که تأسیس قرائتخانه عمومی‌در دهات وقصبات و شهرهای کوچك برای هر نفر خواننده یا به‌تناسب اداری بطوراجبار بسیار گرانتر از سایر مناطق تمام میشود . کسانیکه برخلاف این‌عقیده فکرمیکنندیاوارد موضوع نبوده یا سخت در اشتباه هستند هرچه‌دامنهٔ وسعت کتابخانه‌های‌محلی‌مهم وزیادباشدبهمان‌اندازه مسئله اداره ووسایل‌ارتباط سهل‌تروآسانترمیباشد، مجموعهٔ کتابهابیشتر مورد استفاده قرار خواهدگرفت و هر قرائتخانه بیشتر میتواند قارئین خودرا راضی‌ترنگاهداشته‌وبدانها‌استفاده بدهد. تأمین‌احتیاجات‌افراد و اهالی دهات وقصبات‌بطورقطع‌مستلزم مخارج‌بیشتری خواهد بود زیرا استخدام عضو متخصص وشایسته در شعبات کوچك از ضروریات است ضمناً لازم است در این شعبات تعداد زیاد تری کتاب آماده ساخت بطوریکه بتوان هرآن احتیاجات قارئین را برحسب امیال و دلخواه آنان برآورده‌ساخت گردانیدن چرخهای اداری این مراکز بوسیلهٔ کتابداران متخصص‌نیز گرانتر ومستلزم‌مخارج بیشتری میباشد مخارج حمل‌ونقل‌ و مخارج اضافی غیرمترقبه‌نیز دراین صورت زیادترخواهدبود بنا بر این بر دولت فرض و واجب است که باین قبیل مراکز و مناطق تاحدودامکان کمك مالی زیادتری بکند .

ثانیاً - باید بخاطر داشت که کمك‌های مالی پیش بینی شده برای مناطق ده نشین و شهرهای کوچك از نظر مصالح عمومی بیشتر باید جنبهٔ تهیه لوازم و اثاثیه و تسهیل در فراهم کردن وسایل اداری (مانند مجموعهٔ کتب ، قرض گرفتن کتابها ، مرکزیت دادن خرید ، تهیه کاتالوگ و امثال اینها) باشد تا دادن پول و خرج کردن آن در محل، زیرا اعتبارات نقدی از حیث زیادی و کمی آن ممکن است موجبات رقابت میان مردم مناطق مختلفه‌را فراهم آورد و باعث بطوء کار گردد .

ثالثاً - نباید فراموش کرد که هرچه دولت شهرها و دهات را بواسطهٔ اعطای کمکهای کلی با یکدیگر مخلوط کند تفاوت میان این کمکها کمتر محسوس شده و در نتیجه رقابت میان آنها کمتر خواهد شد .

کمکها در داخلهٔ کشوری بر حسب مناطق متفاوت خواهد شد درصورتیکه این کمکها برای تشویق و ترغیب توسعهٔ کتابخانه‌ها بکار رفته و از آن نتایج مثبت و مفیدی عاید گردد ، کمکهائی که بدون مورد و نابجا داده شود جز اینکه بتعداد دستگاههای غیر لازم و پرخرج اضافه شود فایدهٔ دیگری نخواهد داشت مثلاً اگر ملاحظه شد شهر کوچکی منافعش ایجاب میکند که با مناطق مجاور و ده نشین خود یك کتابخانه مرکزی داشته و در تحت ارادهٔ واحد درآید در این صورت لازم است که از دادن کمکهای زیاد بدستگاههای مختلفه محلی خودداری کرد زیرا این امر موجب میشود که برخلاف منافع عمومی ، مناطق مختلفه استقلال خودرا حفظ نمایند . هرچه کمك بیشتر باشد بهمان اندازه بیم آن میرود که دو مؤسسه در یك منطقه در آن واحد یك عمل را انجام بدهند در اینجاست که موانع و دشواریها برای وحدت و همکاری بین مناطق روز بروز زیادتر شده برشدت آن افزوده میگردد . بنابراین باید این نکته‌را

مراعات کرد که بنقاطی باید کمك مؤثر وقابل ملاحظه کرد که در آنجاها امکان تأسیس کتابخانه و حداکثر استفاده از آن میسر وممکن بوده آن منطقه بتواند کمکهای لازم را برای پیشرفت وتوسعهٔ آن بنماید واگر فشار افکار عمومی محلی برای اقدامات بیشتری زیادشد دراین صورت باید حداعتدال را رعایت کرد باین طریق که کمك هارا برای شعبات مربوط بمرکز اصلی بحد اقل رسانیده وسایلی فراهم آورد که شعبات هر چه ممکن است بیکدیگر نزدیك شده همکاری بیشتری باهم بکنند. دولتها میتوانند با موضوع کمك هدف اصلی توسعهٔ کتابخانه هارا بمورد اجرا گذاشته دراطراف آن تبلیغات سودمند کرده ضمناً کتابخانه‌ها را مطیع قوانین ومقررات دستگاههای خود بنمایند، کتابخانه‌هارا نیز تحت مراقبت وبازرسی دقیق خودقرارداده با دادن نظریات مفید وراهنمائیهای لازم ازاینراه درپیشرفت وتوسعه آنها مساعدت کنند مقررات و اساسنامه ها باید عمل ووظایف وتعهدات کتابخانه‌ها را تسهیل کرده بانرمی وملایمت تمام موانع ودشواریها را ازسرراه آنها بردارند . بعلاوه اولیای امورو مردم محلی باید باین نکته متوجه شوند که باعقل وتدبیر و فعالیت زیاد از کمکهائیکه بدانها میشود درتوسعهٔ کتابخانه‌ها و عمل کردن منظور عامه حداکثر استفاده را بنمایند .

ادارهٔ امور مالی کتابخانه هائی که باکمك مردم اداره میشود:

دردستگاههائی که باکمك مردم اداره میشود بایدروابط کمیسیون مرکزی وسایر مقاماتی که آن کمیسیون را انتخاب میکنند دقیقاً معلوم ومشخص باشد مخصوصاً در قسمتی که بامور مالی ارتباط دارد . زیرا پسندیده نیست اگریك یا چند دستگاهی که همکاری با یکدیگر را پذیرفته‌اند برخلاف منافع عمومی کمك ومساعدت خودرا درمواقع لازم

ازیکدیگر دریغ بدارند . از طرف دیگر در صورتیکه نمایندگان و مسؤلین امور کتابخانه‌ها بخواهند هریك برطبق تمایل خود عمل کنند بطورقطع بحسن جریان اموراداری لطمه زده در کار آن وقفه حاصل خواهند کرد .

دراینجا سه حالت بقرار ذیل بوجود میآید :

الف) هر دستگاه محلی پس از اینکه متعهدشد مبلغی درسالهای معینی بپردازد بایدطرز خرج و مصرف آنرا بکمیسیون محلی واگذار نماید. ضرر این موضوع این است که مبلغ تعهد شده بطور قطع کافی برای انجام امر نشده وترمیم آن شاید مشکل بنظر برسد .

ب) مقامات محلی بکمیسیون مختلط اجازه خواهد داد که برای هیئت‌های اجرائیه برحسب برنامهٔ تقسیم و مقدار عایدی، سهمیه معینی تعیین نماید و از هر یك از آنها مبلغ معینی پول سالیانه دریافت کند . بدین‌ترتیب است که پیوسته امور مالی کتابخانه‌ها دراختیار مقامات محلی درآمده وآنها میتوانند درتوسعهٔ کتابخانه‌ها فعالیت بیشتری بکنند .

ج) دولت حق دارد در مراحل آخری دخالت کرده از تمام دستگاههای اجرائیه بخواهد که در حسن جریان امور دقت کافی مبذول داشته اعتباری را که ازطرف اکثریت بتصویب رسیده بمصرف حقیقی خود برساند .

مقامات مسئول کتابخانه ها میتوانند بهر صورت کمیته ها یا کمیسیونهای کتابخانه‌ها را انتخاب کرده وادار کنند که بنام آنها باداره امور اشتغال ورزند . دربعضی از کشورها بواسطهٔ علل مختلفه (مانند مصالح ومراعات آداب وسنن ورسوم) شوراهای کتابخانه‌ای دیده میشود که اعضای آن عموما و یا اکثریت کسانیکه ازاهالی محل نیستند یا

صلاحیتی در این کار ندارند انتخاب شده‌اند. اعضای شوراها اغلب بوسیلهٔ خود اعضای آن شوراها زمانیکه کرسی خالی پیدامیشود انتخاب میشوند. دراین صورت است که شوراهای کتابخانه کمتر تحت نفوذ سیاست رفته یا لااقل کمتر تحت تأثیر تغییرات اعضای دولت قرار میگیرند. چون این طریقه جدائی میان دستگاه اداری کتابخانه ومقامات محلی میاندازد و چون مشکل است که راه و رسم و اصول فن و معنای کتابخانه را باین دستهٔ اخیر فهمانید بنابراین ارجح و شایسته است که اکثریت اعضای منتخب شوری را ازمیان مقامات محلی و اقلیت را ازسایر اشخاصیکه به پیشرفت وتوسعهٔ کتابخانه‌ها علاقه‌مند بوده یامصدر امور دیگری باشند انتخاب کرد.

حتی زمانیکه یك مقام مسؤل کتابخانه ها (یا یك دستگاه منطقه‌ای دولتی) اجتماعات مختلف یا اداراتیکه کتابخانه‌ها تابع آن هستند (مانند شهرداریها در داخلهٔ یك شهرستان یا اراضی که درحدود منطقه یك شهر واقع شده‌است) تحت نفوذ دارد لازم است کمیته‌های محلی کتابخانه‌هارا تشکیل داده آنها را تقویت نماید.

کمیته‌های محلی کتابخانه ها که از نمایندگان مقامات مسؤل تشکیل میشود دارای اختیاراتی بدینقرار میباشند:

رسیدگی کامل بامور محلی، دقت درحسن جریان امور ساختمانی اطمینان باینکه اعضای کافی بوظایف محوله عمل کنند، دقت کامل در حفظ اموال کتابخانه و مرتب نگاهداشتن آنها، سعی و کوشش در حفظ وبقای کتابخانه ها، بنا براین بطور کلی کمیته‌ها در عین حال دووظیفه بعهده‌دارند: تشویق و تحریص ساکنین داخل شدن درخدمات کتابخانه‌ها وواسطه‌شدن میان اجتماعات مردم و مسؤلین کتابخانه‌ها.

قسمت دوم

وضع عمومی اداری در توسعه کتابخانه‌ها

فصل چهارم

مخازن کتابها

دراین فصل کتابخانه‌ها رااز نظر اشخاصیکه میخواهنداز کتابهای کتابخانه استفاده کنند و اطلاعاتی که در این مورد باید بدانها داد و کمکهائیکه کتابخانه‌هادراین موضوعات‌میتوانند باشخاص بدهند مورد مطالعه قرار میدهیم : عمل و وظیفهٔ یك کتابدار بطور کلی اینست که کتابها و اطلاعات وراهنمائی راکه میخواهند دراختیارشان بگذارد، زمانی کتابداری درفن خود متخصص و شایسته این مقام است که همیشه بیاد داشته باشد که کتابخانه برای افراد تأسیس شده است و سعی و مجاهدت در توسعهٔ کتابخانه ها برای این است که بهترین و مجهزترین کتابخانه‌ها را دراختیار عدهٔ زیادتری ازمردم بگذارد.

سه‌موضوع‌طرف توجه‌اشخاصی‌است که‌بکتابخانه‌مراجعه‌میکنند بدینقرار : محلی که اشخاص برای استفاده بدانجا مراجعه مینمایند ، وسایلی که درآن محل خواهند یافت ودرچه شرایطی موردنظرخودرا طرف استفاده قرارخواهند داد، باچه‌سهولت و باکمك‌چه‌اعضائی بمقصود خود خواهند رسید.

بحث در دو قسمت اخیر از حوصله این کتاب خارج است ، کمیت و کیفیت مجموعه‌های کتابخانه ، اهمیت یك هیئت اداری متخصص و مفید، لزوم قطعی آزادی ورود بقفسه‌های کتاب و آزادی کامل در انتخاب کتابها احتیاج بطبقه بندی و کلاسه کردن کتابها باروش صحیح ، تهیه کاتالوگها امکان خارج کردن کتابهای از جریان افتاده و تجدید کتابهای تازه، دقت دراینکه محل کتابخانه روشن و تمیز و زیبا و مورد پسند باشد. تمام این موارد برای چرخانیدن دستگاه کتابخانه لازم و ضروری میباشد و شایسته است درهریک از این موارد بحث کافی بشود ولی برای احتراز از تطویل کلام فقط ببحث درموضوع قراردادن کتابها و طریقهٔ تهیه کتاب و اعضای اداری که در توسعهٔ کتابخانه‌ها اهمیت بسزائی دارد اکتفا میکنیم :

بمکانی که کتابها را قرار میدهیم « مخازن کتاب » میگوئیم : مخازن کتاب دارای انواع بیشماری است که در کتابخانه های بزرگ ومرکزی پایتختها و کتابخانه‌های بسیار کوچک و بکتابهائیکه بوسیلهٔ مأمور پست و یا کتابهائیکه در کامیونها یا بوسیله هواپیما بنقاط دورافتاده برده میشود اطلاق میگردد .

توضیح :

اسامی که بمخازن کتابها داده میشود مثل اغلب اصطلاحات فن کتابداری در کشورهای مختلف متغیر و مختلف است بنابراین لازم است بعنوان مقدمه توضیحی دراین خصوص داده شود .

کتابخانه مرکزیـ کتابخانه مرکزی کتابخانهٔ اصلی یك شهر است که دارای چندین شعبه یا رشته هائی است که شهر را با یک منطقهٔ اطراف آن متصل میکند .

کتابخانه شهرداری: کتابخانه شهرداری کتابخانه یک شهر یا قصبه‌ایست که در آنها شعبه هائی وجود نداشته باشد، کتابخانه های بسیاری از شهرهای کوچک از این دسته میباشند.

شعبه ـ شعبه ممکن است شامل یک شعبهٔ شهری (کتابخانه ای که برای رفع احتیاجات یک محله یا حومهٔ شهر مورد استفاده قرار بگیرد) یا یک شعبه شهرستان یامنطقهٔ مخصوصی (کتابخانه‌ای که در منطقه‌ای که یک قسمت ازشهرستان واقع شده باشد قرار گرفته و از طرف کتابخانه مرکزی آن‌شهرستان اداره شود) بشود شعبات که عموماً در ساختمانی که مخصوصاً برای احتیاجات کتابخانه ساخته است قرار دارند میتوانند در تمام ایام سال یا روز های بخصوصی مورد استفاده قرار بگیرند. شعبه‌ای که درتمام سال در های آن بروی عامه باز است درساعات معینی که سایر دوائر بکاراشتغال دارند ودرتمام روزهای هفته یا تقریباً درچند روز آن با حداقل ساعت مثلا سی ساعت در هفته بکار بپردازند. شعبه‌ای که دریک قسمت از سال مورد استفاده است ممکن است چند ساعت در روز یا دوروز درهفته طرف استفاده باشد.

مرکزاداری بخش ـ چنین مرکزی بطور کلی ازیک مرکز اداری و مرکز تقسیم و توزیع با یک مخزن مرکزی کتاب تشکیل میشود، مرکزمزبورمیتواند درمواقع‌لزوم باکتابخانه‌های شهرهای‌آن بخش یا مناطق بلافصل و همسایهٔ‌آن پیوسته درارتباط باشد.

ایستگاه‌مخزن (Station de dépôt): ایستگاه‌مخزن‌عبارت‌است از مجموعهٔ کتابهائی که در محلهائی غیر از کتابخانه ها مانند کارخانه،
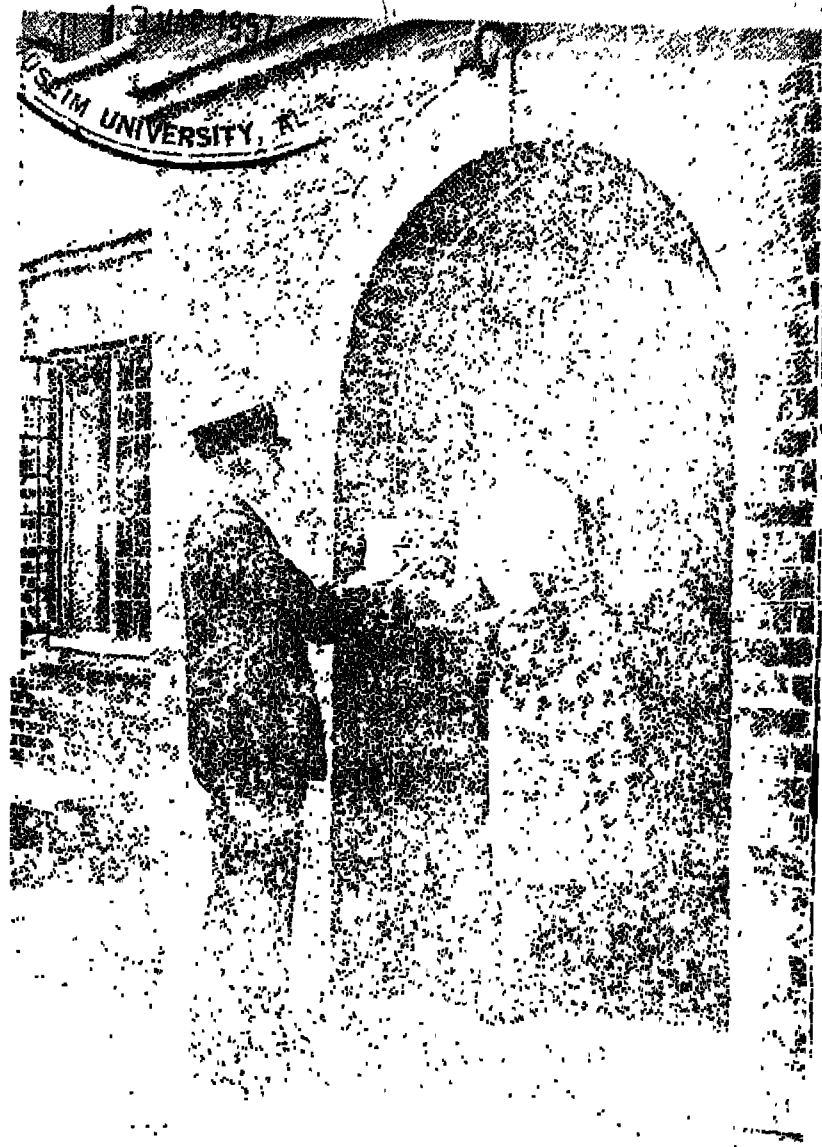
مأمور کتابخانه کتابهائی را که یکی از کتابخانه ها فرستاده تحویل میدهد

درانجمن شبانه‌روستائی کتابدار محل بمراجعین درانتخاب کتب کمک میکند

باشگاه ، انجمن ، بنگاه ، ذخیره وجمع آوری شود که منحصراً مورد استفاده اشخاصی که درمحلهای مذکور اشتغال بکاردارند واقع خواهدشد.

«مرکز» (Centre) بمجموعهٔ کتبی که دریک نقطه ومکان معین مانند آموزشگاه ، خانه ، باشگاه متمرکز شود اطلاق میگردد ، بهر صورت محل ومکان درموقعیکه عامه بتوانند درهرموقع وآزادانه از کتابخانه وکتب استفاده کنند چندان قابل اهمیت نیست ، برای تفهیم اصطلاح فوق‌الاشعار توضیحاً تذکرداده میشود که مجموعهٔ کتابهائیکه مثلاً دریک باشگاه برای استفادهٔ اعضای آن ترتیب داده شود آنرا «ایستگاه مخزن» میگویند ولی درصورتیکه‌آن باشگاه اجازه بدهد که‌دیگران‌ازخارج نیز از کتابهای آن‌استفاده ببرند آنرا«مرکز»مینامند.

کتابخانه‌های سیار ـ اینقبیل کتابخانه‌ها با وسائط حمل‌ونقل بنقاط لازم برده میشود ، این نوع کتابخانه بنام « صندوقهای کتاب » (Caisse de livrs) معروف است .

کتابخانه یك‌شهر کوچك ـ تذکر این اصطلاح فقط برای تشریح وروشن شدن موضوع‌است ضمناً این‌نکته را باید متوجه‌بود که درحقیقت شعبهٔ بخش دریك‌شهر کوچك ویك کتابخانه شهرداری‌مستقل ازتمام جهات بایدبیکدیگرشبیه بوده تحت شرایط یکسانی اداره‌شود .

برای تشریح مطلب این مخزن راکه تقریباً در تمام کشور ها معمول‌است مورد مطالعه قرار میدهیم :

ممکن است دربسیاری از کشورها یك‌قسمت اعظم ازجمعیت آن از کتابخانه های شهرها وکتابخانه های قراء وقصبات اطراف آنها استفاده نمایندولی‌یقین‌است که دراغلب کشورها اکثریت کتابخانه‌ها در شهرهای کوچک‌ودر نقاطیکه‌جمعیت آن‌میان۱۰۰۰و۱۰/۰۰۰ تغییرمیکند

وجود دارد و آنانکه در تعقیب نقشهٔ توسعه کتابخانه ها هستند ناچار بایدباین مراکز توجه بیشتری مبذول دارند وهمین نقاط است که بیش از هر جای دیگر اسباب زحمت آنان را فراهم میکند. هنگامیکه کتابخانه‌های شهرهای کوچک براساس صحیح ومنظمی استوار شد ادارهٔ سایر نقاط کشور که بستگی کاملی بتشکیلات شهرهای کوچک دارد سهل و آسان خواهد گردید. نواحی وسیعی که در آن شهرهائی وجود ندارد موضوع دیگری است که درموقع خود مورد بحث قرار خواهد گرفت.

شهر کوچکی که ما آنرا بعنوان مثال انتخاب کردیم محل تمرکز جمعیت میباشد زیرا تمام اهالی قراء و قصبات اطراف از نظر اینکه آن شهر دردسترس ونزدیك بآنان میباشد پیوسته در آن آمد ورفت کرده احتیاجات خودرا درآن تأمین مینمایند، درصورتیکه این آمدورفت‌ها یکبار در هر هفته یا یکدفعه در هردو هفته انجام بگیرد بنظر میاید که کتابخانه شهرداری تنهامرکز استفاده برای این قبیل اشخاص خواهدشد ضمناً بی مناسبت نیست که در این کتابخانه مجموعه‌ای از کتابهائی که بحال اطفال مفید باشد نگاهداری شود. مخصوصا باید درنظر گرفت که ازجمع آوری مجموعه‌ها و کتبی که برای مردم مفید نباشد و نیز از پرا کنده کردن منابع درمیان سایر مخازن و بخصوص مخازن کوچک خودداری کرد. بنابراین باید سعی کرد برای قارئین کتابخانه های بزرگ که دارای مجموعه های کافی ومفید باشند ایجاد گردد و وسایلی فراهم شود که احتیاج قسمت اعظم قارئین بدین ترتیب تأمین گردد زیرا این نکته را باید متوجه بود که هرچه مجموعه های کتاب جامعتر و اعضای اداری و کتابداران در فن خود بصیرتر باشند بهمان اندازه بیشتر موجبات رضامندی واستقبال مردم فراهم خواهد شد.

این موضوع دلیل بر آن نخواهد بود که از تأمین احتیاجات حقیقی افرادیکه وسیلهٔ آمدورفت بشهرها را ندارند خود داری شود و آنان ازاین حق محروم گردند .

هنگامیکه برای اعضاو کارکنان باشگاهها و بنگاهها و کارخانه‌ها و غیره امکان استفاده از کتابخانه های عمومی موجود است تشکیل کتابخانه‌های خصوصی و جمع آوری کتب از محل اعتبارات عمومی اسراف وتبذیر تلقی میشودو باید حتی الامکان از تأسیس چنین مراکز صرفنظر کرد. با ذکر ادله و مطالب فوق باید وسایلی فراهم آورد که بر تعداد کتابخانه‌های شهرداری روز بروز افزوده شده ودرهای آن بروی کسانی که آماده برای استفاده هستند پیوسته باز باشد و اگرهم این قبیل کتابخانه‌ها مستقل باشند لازم است تشکیلات آنها را چنان مرتب کرد که اشخاصیکه درخارج از حوزهٔ اداری شهرداری ساکن هستند بتوانند احتیاجات خودرا برآورند. درغیراینصورت اگرهم در جستجوی قارئین بیشتری از خارج بوده یا درصدد تکمیل دستگاههای خود باشند معذلک برای آنها میسر نخواهد بود که وسایل کار خود را باندازه‌ای فراهم نمایند که جواب تمام مراجعین را بدهند و یا اینکه با کتابخانه های شهر های بزرگ رقابت کنند لیکن چنانکه سابقا متذکر شدیم عمل کتابخانه های شهرداری یکی ازمقدمات اولیه فکر توسعه کتابخانه‌ها میباشد و بهمین جهت است که دراین موضوع باید دقت بیشتری بکار برد .

محل کتابخانه :

کتابخانه باید در محل‌های پر جمعیت شهر قرار داشته باشد، ساختمان آن نیز باید متناسب و مخصوص باشد، درصورتیکه درساختمانی واقع شد که یك قسمت آن ازطرف دستگاه دیگری اشغال شده باشد لازم است

کتابخانه را بکلی از دستگاه مزبور جدا کرد و حتی الامکان درب ورودی مخصوصی برای آن تعیین کرد . در مراحل اولیهٔ اجرای نقشهٔ توسعه کتابخانه‌ها برای کتابخانه وقرائتخانه بهتر است محلهائی در نظر گرفته شود که سابقاً محل اجتماعات یا باشگاهها یا دکان و مغازه بوده‌است، درصورتیکه برای تأسیس کتابخانه‌چاره‌ای جزساختن بنای مخصوصی نباشد باید این نکته را حتماً در نظر گرفت که مخارج آن تا موقع اتمام و نگاهداری بعدی آن قبلاً پیش بینی شود والا چنانکه در موارد عدیده ثابت شده نتایج نا مطلوبی ببار میآورد و بهیچوجه منظور تأمین نمیگردد . عوامل مؤثر یک کتابخانه عبارتند از کتاب و اعضای فنی و کتابداران متخصص و بصیر . بنا براین بهیچوجه ضرورت ندارد که پول را برای مصالح ساختمانی بمصرف رسانید زیرا ممکن است بعدها پس از ایجاد سازمان منظم و تهیه کتاب‌های لازم واستخدام اعضای مورد احتیاج درصورتیکه اولیای امور اعتبارات کافی دراختیار داشته‌باشند بساختن بنای مناسبی اقدام نمایند بتجربه ثابت شده است که بسیاری از این ساختمانها بدون توجه بوجود آمده اند بعضی بسیار بزرك بوده ومخارج زیادی صرف آن‌شده‌است یاآنقدر کوچك بوده که توسعهٔ کتابخانه را متوقف ساخته‌است بهرنحوی که کتابخانه بنا شود باید ساختمان آن‌جا لب‌روشن وفرحناك وپاکیزه باشد ماحصل آنکه بایدجائی باشد که‌مراجعه کنندگان باطیب‌خاطرو بشاشت کامل‌بکارخود مشغول شوند . مفرح‌ساختن وزیبا کردن یك کتابخانه باندازه‌ای سهل وآسان است که درتصور اشخاص نمیگنجد ، رنگ اطاقها باید حتی‌ـ الامکان روشن باشد و از بکار بردن رنگهای تیره خودداری شود . ساختمانهائیکه درظاهر برای کتابخانه مناسب نیست میتوان با تغییرات جزئی و باسلیقه‌آنها را متناسب کرد مثلاً تیر های چوبی یا سقفهای

بلند را که از نور جلوگیری میکنند ممکن است با صرف مخارج بسیار
جزئی که از محل صرفه‌جوئی در سوخت و روشنائی بعدها تأمین خواهد شد
باتعبیهٔ پوششی که در روی سقف قدیمی مرمت کرد. روشنائی غیرمستقیم
بهترین طریق برای تالار های مطالعه میباشد زیرا از اینراه ازمصرف
برق کاسته شده و مخارجیکه برای دستگاههای روشنائی غیر مستقیم
بکاررفته بزودی با صرفه‌جوئی در این کار جبران میشود. اولیای امور
و مدیران کتابخانه‌ها موظفند پیوسته در این قبیل موارد حد اکثر
صرفه‌جوئی را مراعات کرده اعتبارات را برای امور فنی و ضروری
بمصرف برسانند ، مثلاً دستگاه حرارت مرکزی گرچه در بادی امر
بسیار گران بنظر میآید ولی وقتی استخدام یکنفر کارگر دائمی را که
پیوسته باید مراقب بخاریهای دیگر نیز باشد بحساب بیاوریم ملاحظه
خواهد شد تا چه‌حد درقسمت حرارت کتابخانه صرفه جوئی میشود ، و
حال آنکه دردستگاه حرارت‌مرکزی میتوان درهرهفته یك نفر کارگر
که فقط چندساعت برای نظافت آن بکار گمارده میشود با مبلغ جزئی
استخدام کرد.

علاوه برمزایای فوق تالارهای کتابخانه وقرائتخانه باید باندازه
کافی وسیع باشد بطریقیکه آمد ورفت درآن بسهولت و بدون زحمت
انجام گرفته قارئین بتوانند درفضای نسبتا مناسبی مشغول مطالعه شوند
درتالار مطالعه لازم است چندین میز وصندلی گذاشته شود پاره ای از
مسائل درظاهر بسیار جزئی بنظرمیآیند ولی در باطن امر برای مراجعین
ضرورت واهمیت دارند از جمله فرض کنیم مراجعین پس از اتمام کارخود
درموقع خروج دراطاق مجاور میزی گذاشته شده باشد که بتوانند لوازم
خودرا روی آن مرتب کرده بعد همراه ببرند ؟

بسیاری ازقفسه‌های کتاب دارای ارتفاع زیاد است مناسبترین
ارتفاع برای قفسه‌هائیکه دردسترس مراجعین است حداکثر ۱٫۹۰ متر
میباشد.قفسه های مرتفع مزاحمت مراجعین و کتابداران رافراهم میسازد. از
روشنائی جلوگیری کرده ومنظرهٔ بسیار بدی بکتابخانه میدهد. در بسیاری
از کتابخانه‌ها قفسه‌ها از کتابهای کهنه و بدون مصرف انباشته‌شده است
که منظرهٔ غمناکی بکتابخانه میدهد بنا براین درتالارهای مطالعه باید
قفسه‌هائی را قرارداد که درآنها کتابهای قابل‌استفاده تنظیم شده باشد
در صورتیکه بحفظ کتابهای کهنه وغیرقابل استفاده احتیاج بود باید
آنهارا درمخازن‌وانبارها درقفسه‌هائیکه نزدیك‌یکدیگر مرتب‌شده باشد
نگاهداری کرد . بطورکلی در یک کتابخانه کوچک لازم است از
جمع آوری و نگاهداری کتابهائیکه معمولا مورد استفادهٔ قارئین نیست
وبعنوان‌اینکه آن کتابخانه‌دارای‌همه‌قسم مجموعه باشد خودداری کرد .

ساعات کار کتابخانه :

درشهرهای بزرگ بعلت اینکه عدهٔ مراجعین زیاد است‌ومایلند
درهرموقع ازروز از کتابخانه استفاده کنند بنابراین باید ساعات کاررا
در روزوحتی‌درشب آنچنان تنظیم کرد که‌درتمام ساعات‌مراجعین‌بتوانند
بخواندن کتاب اشتغال ورزند ، در چنین کتابخانه هائی ناچار باید
چند دسته ازاعضاء بنوبت برسرکار خود حاضرباشند .

درسایر مواردلازم است که مدت کار کتابخانه را درساعات معین
محدود کرد مشروط براینکه ساعات کار با اوقات اکثریت مراجعه -
کنندگان‌تطبیق کرده وموجبات‌رضامندی‌آنان‌فراهم‌شود. کتابخانه‌ای
که عدهٔ اعضای‌آن محدودمیباشد باید فقط درساعات معین و محدودی

درهای خودرا بروی مراجعه کنندگان باز کند بطریقیکه بتواند ساعات دیگرررا باموردا خلی یاامور دیگری که با مؤسسات دیگرارتباط دارد بپردازد . انتخاب ساعات کار روزانه و مجموع آن در هفته باید با اوضاع محلی مطابقت داشته باشد مثلا درنقطه ای که جمعیت بواسطهٔ بازارهای موقتی زیاد میباشد کتابخانه باید در آنروز بخصوص درهای خود را باز نگاهدارد تا بدینوسیله اشخاصیکه برای خرید بآن نقطه هجوم میآورند بتوانند در ضمن نیز بکتابخانه مراجعه نمایند بنابراین میتوان بطور کلی گفت در محلی که ۲۵۰۰ یا ۳۰۰۰ نفر جمعیت دارد کتابخانه بایدلااقل ده‌ساعت ودرنقاطیکه ۳۰۰۰ تا ۵۰۰۰ نفرجمعیت درآن آمد ورفت دارند باید پانزده‌ساعت باز باشد .

اعضاء کتابخانه :

موضوع عضو در کتابخانه از مسائل مهمی است که همیشه باید مورد توجه ودقت باشد ، هرموقع که کتابخانه‌ای درشرف افتتاح است واین کتابخانه بهرصورت ووضعیکه باشد (مگر در مواردیکه ضرورت ایجاب میکند) باید قبلا اعضای متخصص و کتابداران قابل و با تجربه درتحت این‌شرایط دراختیارداشته باشند :

الف) بتوانند حداکثراستفاده‌را ازتمام‌منابع کتابخانه بمراجعین رسانیده ورضامندی آنانرا حتی‌الامکان جلب نمایند .

ب) ازمنابع وماخذ خارج از کتابخانه اطلاع داشته باشند تا در موافع لازم وضرور بتوانند ازآن منابع استمداد کنند .

ج) دارای تجربهٔ کافی‌درامور کتابداری بوده واز روشها وطرق مختلفی که در حسن جریان وبهبود وضع کتابخانه‌ضرورت‌داردا‌طلاعات کافی ومفید داشته باشند .

د) بوضع و راه و رسم یک کتابخانهٔ کامل آشنائی داشته باشند بطوریکه بجریانات کتابخانه‌ای که در آن کار میکنند اکتفا نکرده و همواره در صدد تکمیل محل کار خود باشند تعداد اعضائیکه در یک کتابخانه کار میکنند بتعداد مراجعین و فعالیت مختلف کتابخانه و حرکت دستگاه اداری آن بستگی و ارتباط کامل دارد. بسیار جای تأسف است اگر مراجعه کننده‌ای نتواند از اعضای کتابخانه اطلاعات لازم را کسب کند یا عضوی دقت کافی برای احتیاجات او نداشته باشد.

در کتابخانه‌های شهرهای بزرگ برای هر ۲۵۰۰ یا ۳۰۰۰ نفری که بیکتابخانه مراجعه میکنند یک هیئت کامل از اعضا و برای کتابخانه‌هائی که عدهٔ مراجعین کمتر باشد تعداد محدودتری و برای کتابخانه‌هائی که تعداد مراجعه کنندگان ۱۰۰۰ یا ۲۰۰۰ نفر باشد فقط یک هیئت لازم است در بعضی از موارد در نقاط کم اهمیت مشروط باینکه این نقاط فاصلهٔ زیادی بایکدیگر نداشته باشند میتوان وظیفهٔ کتابداری را به یکنفر واگذار کرد که هر یکروز در میان در یکی از نقاط بانجام وظیفه مشغول شود. بهرصورت برای دوشهر مجاور بهتر است از یک کتابدار متخصص و بصیر استفاده کنند نه اینکه هریک جداگانه کتابداری داشته باشند که بفن خود بصیر و آشنا نباشند.

فصل پنجم
مجموعه‌های کتاب

مبادله و معاوضهٔ مجموعه‌ها :

مجموعه‌های کتاب بطور قطع عامل اصلی هر کتابخانه‌ای میباشد چنانکه سابقاً اشاره شد یك کتابخانه کوچك برای تکمیل مجموعه‌های کتاب خودباید این نکته رادر نظر بگیرد که بوسایل ممکنه و در مواقع معین یك قسمت از کتابهای خود را تعویض یاتکمیل نماید بطوریکه همواره کتابهای جدیدی‌از کتابخانه در دسترس مراجعین گذاشته شود. بسیاری ازمتصدیان کتابخانه‌ها باین‌موضوع مهم با بی‌اعتنائی نگریسته و همین امر باعث شکست و وقفه در کار کتابخانه های آنان میگردد یك کتاب وقتی بنظر کتابدار دارای ارزش است که بیشترمورد استفاده مراجعین قرار بگیرد ولی این نکته را هم نباید فراموش کرد که این موضوع نباید دلیل ارزش حقیقی آن کتاب باشد بلکه بعکس ممکن‌است کتابی که دو یاسه‌مرتبه‌بیشترمورد مطالعه‌واقع شوددرحالیکه کتاب‌دیگر صدهامرتبه دست‌بدست بگردد ولی دارای ارزش‌آن کتابی که دو بار بیشتر خوانده شده نباشد . بعلاوه هرچه از عدهٔ مراجعین کتابخانه ای کسر گردد بهمان اندازه کتابها کمتر مورد استفاده قرار خواهد گرفت بنا براین‌لازم است کتابهارا درمواقع‌ضرور بکتابخانه های دیگری که احتمال استفادهٔ‌از آن کتابها بیشترخواهد بود منتقل‌سازیم و

بهمین ترتیب این‌عمل‌را بسایر کتابخانه‌ها سرایت بدهیم ، کتابخانه اولی که کتابها را داده است‌درمقابل کتابهای دیگری که برای آن مفیداست دریافت‌خواهد داشت‌تابدین ترتیب تمام‌کتابخانه‌ها بتوانندحوائج خودرا از این‌حیث تأمین نماید .

حال‌بایددید اگرعمل‌تعویض انجام‌شودچه‌نتایجی ببارخواهدآمد؛ در این خصوص اطلاعات کافی بدست آمده است زیرا صد ها کتابخانه در تمام کشورها باین عمل مبادرت ورزیده و نتایج‌سودمندی گرفته‌اند.

اصولاً کتابخانه باید کتابهای مفید را خریداری نماید موقعیکه عدهٔ معدودی از مراجعه کنندگان آن کتابها را مورد استفاده قرار دادند پس از آن کتابها در قفسه‌ها بیحاصل افتاده مورد استفاده واقع نمیشود ، در این صورت است که پول بیمصرف و لاطائل میماند کتابها بتدریج از حیز انتفاع میافتد و طولی نمیکشد که گفته میشود : چرا باید این‌قبیل کتابهارا خریداری کرد؛ قیمت آنها گران‌است‌بنابراین باید کتابهائی را خرید که قابل استفاده عموم قرار بگیرد » بااین ترتیب بتدریج کتابخانه از اهمیت واقعی میافتد دیگر کسی کمك مادی بآن نخواهد کرد و مراجعین هم چون می بینند نمیتوانند حوائج خود را برآورند،لذا از مراجعه‌بآن کتابخانه خودداری خواهند کرد . برعکس بسیاری‌از کتابها را مانند (رمانهای‌معمولی وانواع کتابهائی که‌زیاد از طرف‌مراجعین خواسته‌میشود و تعداد زیادی کتاب مربوط‌باطفال) نباید مورد تعویض قرار داد زیرا کتابهای مزبور ممکن است مورد احتیاج اشخاص مختلف در محل باشد .

تعویض مجموعه‌های کتاب بسیار آسان‌است ومیتوان آنرا تحت نظم وترتیب معین‌درآورد . در نقطه‌ای که یك مقام مسؤل ادارهٔ امور

کتابخانه‌ها چندین انبار و مخزن کتاب را در اختیار دارد (گذشته از کتابخانه‌های شهرداریها) عمل تعویض بسیار آسان و کار پیش پاافتاده ایست ولی بعکس درصورتیکه کتابخانه شهرداری مستقل باشد یکی از اعمال ذیل بالضروره باید انجام بگیرد:

الف) عقد قراردادی با اولیای امور بزرگترین کتابخانه ها تا این کتابخانه تعداد لازم کتاب بفواصل معین مثلاً در هرشش ماه برای کتابخانه ارسال دارد،

ب ـ یا بوسیلهٔ اتخاذ روش همکاری بایك یاچند کتابخانه متعلق بشهرداری که ازحیث اهمیت باین کتابخانه هم‌سطح بود و در همسایگی آن واقع شده باشد. رویهٔ اولی بیشتر مفید خواهد بود زیرا بزرگترین آن دو کتابخانه میتواند بآسانی مجموهای دیگری را از حیث کمیت و کیفیت وانواع تکمیل نماید. درهزار مجلد کتاب منتخب از کتب یك مجموعه بطور قطع کتابهای جدیدی وجودخواهدداشت وضمناًممکن است که کتابهای مکررهم در آن میان باشد دراین صورت لازم است بلا ـ فاصله آنهارا با کتابهای دیگری تعویض کرد. درصورتیکه‌این‌همکاری در میان کتابخانه‌های کوچك اتفاق بیفتد وضع و روش تعویض تغییر یافته و صورت دیگری بخود خواهد گرفت.

وضع کتابخانه‌های کوچك بقراری است که ممکن است همه آنها یك‌نوع کتاب‌خریداری نمایند درنتیجه هنگامی که این قبیل کتابخانه‌ها بایکدیگر برای تعویض تعداد زیادی از کتب توافق کردند باید که کتابها را بانظر یکدیگر بخرند و راه سهل وساده اینست که یکی از کتابداران خود را بالاتفاق برای خرید کتاب انتخاب نمایند و سایر

کتابداران درضمن این حق را داشته باشند که کتابها را بمیل خود انتخاب نمایند.
برای مثال سه کتابخانه را انتخاب کنیم که این سه برای امر تعویض تشکیلات واحدی را درنظر بگیرند و هریك مبلغ ۵۰۰ لیره (مجموعاً ۵۰۰/۰۰۰ فرانك) بعنوان سرمایه اصلی و ۲۰۰ لیره (۲۰۰/۰۰۰ فرانك) سالانه بصندوق شرکت بپردازند. کتابخانهٔ شماره یك اختیار و اجازه میگیرد که برای هرسه کتابخانه کتاب خریداری کند در این صورت است که هم در پول وهم در مدت و هم فعالیت صرفه‌جوئی خواهد شد. پس از خریداری کتابها بترتیب طبقه بندی میشود بطوریکه کتاب شماره اول در کتابخانه شماره ۱ و کتاب دوم در کتابخانه شماره ۲ و کتاب شماره سوم در کتابخانه شماره ۳ و بهمین قرار کتابها درمیان سه کتابخانه تاشمارهٔ آخر تقسیم خواهد شد. دراینجا لازم است برای هریك از مجموعه‌ها تقسیم‌بندی قائل گردید مثلاً مجموعه اولی که بکتابخانه شماره ۱ داده میشود علامت (الف) و مجموعه‌هائی که بکتابخانه شماره ۲ تخصیص داده میشود علامت (ب) گذاشته میشود که پس از مدتی کتابخانه اولی مجموعهٔ الف را با مجموعه کتابخانه دومی تعویض میکند. بهمین ترتیب با سایر کتابخانه‌ها این تعویض در جریان خواهد بود برای مجموعه‌های کتابی که جدیداً منتشر میشود چون مردم مایلند هرچه زودتر آنها رادردسترس استفاده قرار دهند بنا بر این نباید انتظار کشید که تعداد زیادی از آنها را برای تقسیم بدست آورد بلکه لازم است قسمت اول از محل ۲۰۰ لیره کتابخانه شماره ۱ و قسمتهای دوم و سوم راازمحل ۲۰۰ لیره کتابخانه‌های دیگر خریداری کرد وروی هریك از آنها علامتی گذاشت تا معلوم شود متعلق بکدام مجموعه میباشد تا بعداً در موموقع تعویض اشکالی بوجود نیاید

در تمام این تشکیلات برای تسهیل تعویض امانت کتابها بتعداد زیاد، حتی‌الامکان باید از فورمالیته‌های غیرضرور واشکالات اداری جداً جلوگیری بعمل آورد. برای این کار بهتر است یك‌فیش امانت (که درداخل جلد کتاب چسبانده میشود) متحد الشکل برای تمام کتابخانه‌هائی که دراین مورد بایکدیگر همکاری میکنند بکار برد. در صورتیکه ضرورت ایجاب کرده‌ممکن است مشخصات دیگری که در بعضی از آن کتابخانه‌هامتداول نیست(ماننداساعات کار ، مختصری از مقررات داخلی مبلغ جریمه) بکتابها طوری ملصق کرد که بتوان هر زمان هنگام آن تعویض کتاب نمایند جدا کرد . در غیر این حالات کافی است مهر کتابخانه‌ای که کتاب‌متعلق بآن است درپشت کتابها بزنند ودر روی آن تاریخ خروج از کتابخانه را نیز معین نمایند .

طرز طبقه‌بندی فهرست کردن در بعضی کتابخانه‌ها ممکن است جریان امرتعویض را دچار اشکال کند ، زیرا درصورتیکه کتابخانه ها بخواهند روش پیچیده و سختی را در فهرست کردن کتابهای خود در پیش گیرندناچار باید دردفاترمتعددی آنهارا ثبت‌نمایند دراین صورت است که‌مدتهاوقت کتابداران‌صرف‌این کارخواهد شد.تاآنجا که اطلاع‌داریم کتابخانه‌های کوچك‌وقت‌خود را بیهوده‌صرف أمورجزئی بدون اهمیت میکنند که کتابخانه‌های بزرك‌بآن‌احتیاج‌دارنددرصورتیکه کتابخانه‌های کوچك جز اتلاف وقت وصرف‌زحمت‌زیادچیزی از آن‌بدست‌نمیآورند.

این نکته محرزاست که کتابداران مایلند آنچه‌را در کلاس تعلیم گرفته‌انددرموقع‌اشتغال‌خوددر کتابخانه‌بکاربرندولی‌نبایدفراموش کنند

که تنها معلومات کافی نبوده از تجربه هم باید استفاده نمایند و بطریقی عمل کنند که وضع وموقع کتابخانه بآنها اجازه میدهد .

در یك کتابخانه کوچك فهرست بندی الفبائی شاید در ظاهر امر بسیار مفید باشدولی در حقیقت آن فایدهٔ منتظره را نخواهدداشت، نگرانی خاطر قرض گیرندگان در بادی امر آن چیزی است که آنها مایلند بدانند چه کتابی را فوراً میتوانند در اختیار بگیرند ، تنها کتابداران هستند که بطور کلی ازمالکیت کتابخانه اطلاع کافی دارند. دونوع فهرست برای کتابخانه کافی است نخست فیش هائی که برحسب مؤلف تنظیم شده ودیگر اعظم فیش هائی که برحسب موضوع تهیه شده باشد، درصورتیکه یك قسمت از مجموعهٔ کتاب ازطریق تعویض بکتابخانه منتقل شده باشند بهیچوجه ضرورت ندارد که دو فهرست اینطور تهیه کرد ، برای تسهیل دراین کار هریك ازمجموعه‌ها رنگ خاصی بمنظور تشخیص فهرستها ازیکدیگر انتخاب نمایند .

کتابهائی که مورد احتیاج نیستند :

در این مورد لازم است بدونکته اساسی ومهم اشاره شود و این دو نکته فقط در بارهٔ کتابخـانه های کوچك اعمال میشود . بسیاری از کتابخانه‌ها هستند که دارای تعداد زیادی کتاب میباشند وبسیاری دیگر وجود دارد که تعداد کتابهای آنها بسیار کم است .

در قسمت اول نکاتی بدینقرار مشاهده میشود : در میان صدها کتابخانه که مؤلف این کتاب بازدید کرده است بسیاری از کتابخانه‌ها که طرف مراجعه عمومی است تعداد زیاری کتاب قدیمی و کهنه و بیفایده وغیر قابل استفاده را پوشیده ازخاك درقفسه‌های خود نگاهداری کرده وحتی حاضر نشده‌اند گاهگاهی آنهارا تمیز و پاك نمایند، بسیاری از کتابداران

درخارج کردن این قبیل کتابها از مجموعهٔ کتابهای خود مردد مانده‌اند
واگراین این‌قبیل اشخاص تمام‌هم خود را بعوض صرف فعالیت‌درحفظ
و مراقبت کتابها و مجموعه های غیر مفید بر عکس در امور مفید و
عالم‌المنفعه صرف بنمایند زحمات آنان بیشتر به نتیجه رسیده و مردم
بیشتر میتوانند از کتابخانه های آنها استفاده کنند . یك کتابدار اگر
مثل یك تاجر که کالای خودرا بموقع میفروشد کتابهای‌خودرا درزمانی
که این کتابها بیشتر مورد توجه و استفاده است در دسترس بگذارد
یا از انبار کردن کتب غیر مفید صرفنظر نماید البته وظیفه خود را بهتر
انجام‌داده‌است کتابداری که‌در حفظ کتابهای کهنه‌وغیرمفید اصرارورزد
و مانند خرازی فروشی است که امتعهٔ خودرا بامید اینکه روزی بقیمت
گرانتر بفروشددرقفسه‌های‌خودانبار کندتاازمدبیفتدو خریدار نداشته‌باشد.
بنا براین بر کتابداران لازم است که در مواقع مقتضی بمحض اینکه
مشاهده کنند که کتابهائی طرف استفاده و زوق مراجعین قرار نمیگیرد
بلا فاصله از قفسه‌ها خارج کرده فورا بفروش برسانند و برای اینکه
این قبیل کتابها ازمیان‌نرود وشایدروزی‌مورداحتیاج اشخاص‌قرار گیرد
بهتر است در هر منطقه‌ای یك انبار برای جمع آوری و حفظ کتابهای
کهنه و غیرقابل استفاده که از هر کتاب یك‌نسخه در آن گذاشته میشود
ایجاد گردد .

چگونه باید یك مجموعهٔ کتاب را تشکیل داد :

در خصوص کتابخانه‌هائی که جدیدا تأسیس میشوند بیك مطلب
اساسی باید توجه کرد: دراین باب که ناچار باید موضوع‌را باموضوعات
تجارتی مقایسه کرد : یك کاسب موقعی میتواند دکان خود را باز کرده

شروع بکار کند که اطمینان داشته باشد بلافاصله پس از فروش اجناس موجود میتواند جای آنرا پر کرده مشتری را در برابر دکان خود معطل نگذارد، بسیار دیده شده است که کتابخانه‌ای را تشکیل میدهند و البته برای تهیهٔ آنها پول فراوان لازم است در اینموقع بهیچوجه نباید منتظر ماند که بتدریج ذخیره از اعتبار جاری کتابخانه تهیه کرد. بلکه باید درهمان وهله اول با اعتبارات کلی که کتابخانه در اختیار دارد کتابهای لازم برای ذخیره اولیه و اساسی کتابخانه خریداری کرد.

بنابراین: ۱ - اگر کتابخانه دارای تعداد قفسهٔ کافی برای جا دادن کتابهای مختلف که باید دائماً در اختیار مراجعین قرار گیرد باشد(این نکته را باید متوجه شد که تعداد قفسه‌ها نباید زیاد باشد زیرا در این صورت قفسه‌ها خالی خواهد ماند) . ۲ - اگر بهر کسی اجازه داده باشد درهر دفعه دو کتاب بگیرد این حداقل تعدادی باشد که هر کس میتواند کتاب بامانت دریافت بدارد . ۳ - اگر پیش بینی شود که در ماههای اولیه افتتاح کتابخانه ۲۰./. جمعیت این ناحیه برای امانت گرفتن کتاب (حد متوسط) ثبت نام مینماید، حداقل ذخیرهٔ اولیه باید باندازه‌ای باشد که بتوان آنرا در قفسه های موجود بتعدادی بیش از دو برابر ۲۰./. جمعیتی که کتابخانه قبول کرده است گنجانید برای تخمین نسبت میان مجموعه‌های کتاب و تعداد جمعیت یك ناحیه طریقه‌های مختلف موجود است ، باید متوجه بود که هرچه شعبه کتابخانه‌ای کوچك باشد بهمان اندازه باید وسایل فراهم آورند که حوائج مراجعین را تأمین کرده تعداد کتب را متناسب بتعداد جمعیت هر ناحیه بیفزایند .

بادر نظر گرفتن مراتب فوق قائل شدن حداقل کتاب بنسبت جمعیت (مثلا یك کتاب برای یکنفر سالمند و ۱٫۵ برای یکنفر جوان) شایدراهی خطا وغلط باشد . درشهری که تعداد جمعیت آن زیاد است قائل شدن حداقل نسبت ۷۰ یا ۸۰ کتاب (کتابهای متداول) برای هرصد نفر نتایج مفیدی داده است ، در یك منطقه‌ای که نقاط مسکونی آن پراکنده و ناچیز میباشد ویا در آن وجود ندارد و اگرهم باشد واجد اهمیت نیست یك مجموعه که تعداد کتب آن بیش از دوبرابرعدهٔ سکنهٔ آن منطقه باشد کافی بنظر میآید و نیز برای یك شهر کوچك که مجبوراست امورخودرا از عوائد مخصوص خویش اداره کند داشتن مجموعه ای دو برابر جمعیت آن کافی خواهد بود .

برای روشن شدن مطلب با در نظر گرفتن حدمتوسط شهرستانی را که دارای جمعیت نسبتاً زیاد بوده واین جمعیت در شهرهای کوچك وقصبات و دهات وقلعه دورافتاده پراکنده شده وبواسطه کتابخانه‌های مرکزی شهرستان وشعباتی با یکدیگر در ارتباط باشند مثال میزنیم . فرض کنیم: ٪ ۲۵ بزرك‌سالان و ٪ ۴۰ دانش آموزان این شهرستان مرتباً بخواهند از کتابخانه استفاده نمایند وهرفرد در آن واحد دو کتاب بگیرد عده بزرگسالان را x وعده دانش آموزان را y فرض کنیم دائماً باین تناوب $\frac{۸۰y}{۱۰۰} + \frac{۵۰x}{۱۰۰}$ کتاب درجریان خواهد بود . باین تناسب باید حداقل تعداد مساوی کتاب نمایندهٔ کتابهائیکه درقفسه شعبات و مراکز و غیره جای داده شده است و کتابهائیکه در کتابخانه ها یا در حال نقل و انتقال است باضافهٔ ذخیرهٔ لازم برای تشکیل کتابخانهٔ مرکزی اضافه کنیم در اینصورت است که باز بهمان نتیجه اولیه میرسیم یعنی یك کتاب برای هرفرد بزرك و ۱/۶ برای هردانش آموز ولی این موضوع را نیز

در نظر بگیریم که مجموعهٔ کلی کتابها باید پیوسته به نسبت تعداد مراجعین اضافه‌شود، عکس این موضوع مخصوصاً در آغاز کار کتابخانه غیرعملی است زیرا اگر نسبت مراجعین از ٪۲۵ بزرگسالان و ٪٤۰ اطفال کمتر باشد نمیتوان بهمان نسبت از ذخیره‌ای که پیوسته باید در انبار نگاهداری شود کسر کرد، و نیز هرچه تعداد انبارهای کوچك کتاب زیادتر گردد بهمان نسبت مجموعه‌های کتاب باید مهمتر و قابل ملاحظه‌تر باشد زیرا مخازن کتاب باید دارای این قدرت و استعداد باشند که بتوانند کتابهائی را در معرض استفاده عموم قرار بدهند که از هر حیث با احتیاجات عمومی وفق داده و آنهارا تأمین نماید. شعب کوچکی که در هفته فقط چندساعت برای ۱۰۰۰ نفر مفتوح است موظف است حداقل در حدود ۲۰۰۰ مجلد کتاب دراختیار داشته باشد، این نکته را باید متوجه بود که کتابهای تعویض شده باهمیت کتابخانه‌ها تاحد قابل ملاحظه‌ای میافزاید ولی عمل تعویض هیچگاه نمیتواند در تعداد کتابهائیکه اصولا متعلق بکتابخانه‌ای میباشد تغییراتی بدهد.

فرسودگی و فساد :

باید بخاطر داشت هر کتاب مانند سایر اشیاء فرسوده شده از حیز انتفاع میافتد، مستعمل میشود، کهنه میشود و بتدریج غیرقابل استفاده میگردد تا مدتی قسمت مهمی از اینکتابها از دسترس خارج میشود باید آنها را مجدداً تجلید وصحافی کرد دراین ضمن بسیاری از کتابها مفقود و دزدیده میشوند. بنابراین برای اینکه دائماً مجموعه‌ای کتاب که دارای ارزش واهمیت باشد دراختیار داشته باشیم لازم است پیوسته اعتبارات سالیانه معینی دراختیار اولیای امور کتابخانه باشد در اینجا این سؤال پیش میاید که چگونه مبلغی را درسال باید خرج کرد و بمصرف رسانید

و در حساب آورد ؛ دو علت است که مجبور میکند کتابهائی را که ازمیان میرود ومفقود میشود باید بلافاصله جای آنها را پر کرد ، این‌دو علت عبارتند از :

الف) کتابهائی که‌مستعمل‌میشود(دراین موضوع بایداصرارداشت که کتب‌بترتیبی نگهداری شوند که‌فرسوده نشده وازحیزانتفاع نیفتند، کتابهای کثیف و پاره واوراق چندان مورد توجه واقع نمیشوندوحتی طرف انزجار خواننده هم قرار میگیرند ضمناً خود وسیله میشود که مراجعین نسبت بسایر کتب بهمین چشم نگریسته در نگاهداری آنهادقت لازم‌را مبذول‌ندارند دراینصورت‌لطمهٔ شدیدی بحیثیت وشئون کتابخانه وارد خواهدآمد ۰)

ب) کتابهائیکه از حیّز انتفاع میافتند خواه کهنه‌شده و خواه موضوع کتاب قدیمی شده باشد وبکار کس نخورد .

سهم فرسودگی‌وفساد کتابها . الف) بطور قطع برحسب‌مناطق مختلفه تغییرمیکند ، در کتابخانه‌هائی که کارگران مخصوصاً کارگرانی که درکارخانه‌ها وکارگاههائی که با روغن و گریس و زغال سنگ و مازوت‌وازاین‌قبیل‌سرو کار دارندو نیزدرشهرهای‌صنعتی یا خانواده‌های فقیر که‌درشرابط‌پستی‌زندگی‌میکنند کتابها کثیفتروفرسوده‌ترخواهدشد ولی بعکس در شهرها یا دهات و قصبات کتابها در وضع بهتر و مناسبتری باقی میمانند . با این تفصیل سهم فرسودگی وفساد کتابها را میتوان با حساب دقیقتری محاسبه کرد مثلا در مجلداتی از کتابها که بواسطهٔ‌فرسودگی یا کثافت از جریان خارج میشوندمیتوان‌حساب کرد که چندباراین‌قبیل کتابها بوسیله‌مراجعین‌مورداستفاده قرار گرفته‌است.
سرعت‌قدمت و کهنگی کتابها—ب) برحسب‌دسته‌بندی‌وطبقه‌بندی

آنها متفاوت است مثلا کتابهای فنی که ببعضی از مشاغل ارتباط دارد ممکن است بسرعت از استفاده بیفتند در حالیکه بعضی دیگر از کتابها که اصول و ریشهٔ علوم و ادبیات قرار دارند سالهای متمادی دوام یافته و از ارزش واقعی نیفتند، کتابهای ادبی و شرح حال اشخاص و مسائل سیاسی یا بعضی از اصول علمی ممکن است مدت های طولانی مورد استفاده واقع شوند تشخیص این موضوع از مسائل غامض و مفصل فن کتابداری است و عملی شدن آن از صلاحیت بسیاری از کتابداران خارج است فقط در اینجا میتوان ببعضی از رئوس مسائل کلی آن اشاره کرد :
این نکته محرز است که هرچه استفاده کنندگان از کتاب تمیز و باوجدان و باهوش و استعداد باشند بطور قطع دوام کتاب زیادتر خواهد شد و نیز هرچه کتابهائیکه مربوط بیك رشته و فن بخصوصی باشد بیشتر مورد احتیاج عامه قرار بگیرد این مجموعه زودتر کهنه و فرسوده شده از استفاده میافتند . بنابراین باید تصدیق کرد که :

الف) کتاب های داستان و رمان بیش از ۳ تا ٤ سال دوام نخواهد کرد .

ب) کتاب های مربوط باطفال ۲ تا ۳ سال بیشتر دوام نمیکنند .

ج) کتاب های متد اول مورد احتیاج عامه (باستثنای نادر یا اختصاصی که میتوان آن‌ها را درمخازن وقفسه‌های جداگانه نگاهداری کرد) فقط ۷تا۸سال دوام خواهد یافت .

بنابراین دیگر ٪ ۲۵ ازمجموع کتاب های کتابخانه‌ای بکتابهای مخصوص اطفال و ٪ ۳۰داستان و رمان و ٪ ٤٥ کتاب‌های دیگر اختصاص داشته باشد و هرمجلد کتاب اطفال ٦شلینگ (۳۰۰فرانك) و هر داستان ۷شلینگ (۳۵۰فرانك) و هر کتاب غیراز آنها ۱۰شلینگ (۵۰۰فرانك)

ارزش داشته باشد (ارزش‌ها فرضی است) مقدار پول لازم در هر سال برای تهیه یك مجموعهٔ ۱۰۰،۰۰۰ مجلدی (۲۵،۰۰۰ مجلد کتاب های اطفال ۳۰،۰۰۰ مجلد رمان و داستان و ۴۵،۰۰۰ مجلد سایر کتابها تخمین زده میشود:

(فرانك ۲،۵۰۰،۰۰۰) لیره ۲،۵۰۰ = (فرانك ۳۰۰) شلینگ ۶ × $\frac{۲۵،۰۰۰}{۳}$

(فرانك ۲،۶۲۵،۰۰۰) لیره ۲،۶۲۵ = (فرانك ۳۵۰) شلینگ ۷ × $\frac{۳۰،۰۰۰}{۴}$

(فرانك ۲،۸۱۲،۰۰۰) لیره ۲،۸۱۲ = (فرانك ۵۰۰) شلینگ ۱۰ × $\frac{۴۵،۰۰۰}{۸}$

(فرانك ۷۹۳۷۰۰۰) لیره ۷۹۳۷ : جمع

خرید چنین مجموعه‌ها با قیمت‌های فوق‌الذکر برای هر یك از تقسیمات سه گانه مجموعه‌های کتاب قیمت‌های ذیل تعیین میشود :

کتاب‌های اطفال	۷،۵۰۰ لیره	(۷،۵۰۰،۰۰۰ فرانك)
رمان و داستان	« ۱۰،۵۰۰	(« ۱۰،۵۰۰،۰۰۰)
کتاب‌های دیگر	« ۲۲،۵۰۰	(« ۲۲،۵۰۰،۰۰۰)
جمع .	« ۴۰،۵۰۰	(« ۴۰،۵۰۰،۰۰۰)

بادر نظر گرفتن ارقام بالا چنین نتیجه گرفته میشود که برای یك مجموعهٔ کامل مرکب از انواع مختلف کتابها لازم است هر سال یك پنجم سرمایه اصلی را برای تهیه و نگاهداری آن بمصرف رسانید .

این ارقام ممکن است در بادی امر از حیث مقدار قدری موجب نگرانی شود ولی باین نکته باید توجه کرد که مجموعه‌ای شامل ۱۰۰،۰۰۰

مجلد کتاب مجموعه ایست بسیار کامل و مهم و بطور قطع برای منطقه‌ای که دارای ۹۰،۰۰۰ نفرسکنه باشد کافی خواهد بود ، ضمناً ممکن است این‌مقدار کتاب بتدریج خریداری وتهیه شود . مخارج مهم کتابخانه که هرسال کتابخانه ناچار است آنرا تحمل کند هزینهٔ تجلید و صحافی است که متاسفانه بسیاری از کتابخانه ها این‌امرمهم و حیاتی را فراموش کرده جزء هزینه‌های سالیانهٔ خود منظور نمیکنند. برای‌اینکار کتابخانه موظف است ٪ ۲۵ تا ۳۰ ازمقداریکه برای تعویض کتب در حساب‌آورده است در بودجه خود منظور نماید .

فصل ششم

مراکز و کتابخانه‌های سیار

دراین فصل ازسکنهٔ مناطقی که ارتباط روزانه یا هفتگی آنان باشهر ها غیر ممکن است بحث کرده متذکر میشویم چگونه باید احتیاجات آنانرا نسبت بکتب مرتفع ساخت. چنین مردم باآنکه ممکن است از تمام مزایای طبیعی مناطقی که درآن سکونت دارند استفاده کرده وشهریان نتوانند ازآن مزایا برخوردار باشند معذلك نباید آنانرا از نعمت استفاده از کتاب محروم ساخت بسه دلیل:

۱- چنین اشخاص کمتر وسیله دارند که با افکار وعقاید سایر مردم آشنائی پیدا کرده بتازه‌ها واخبار روز اطلاع حاصل نماید، از استفاده ازمباحثات علمی وادبی محروم میمانند بنابراین تنها کتاب است که میتواند اطلاعات لازم را دراختیار ایشان بگذارند و جبران این محرومیت را بکند.

۲- اینمدسته ازمردم چون بهیچوجه ارتباطی با خارج ندارند ناچار میشوند ازمنابع مادی ومعنوی خود استفاده ببرند زیرا دسترسی بمتخصصین فنون نداشته و نمیتوانند ازعقاید و افکار و راهنمائیهای آنان برخوردار شوند بنابراین کتاب میتواند این قبیل احتیاجات آنرا تامین کند.

۳- درموقع استراحت وبیکاری کتاب رفیق ویار شفیقی برای آنان محسوب میشود بخصوص دانش آموزان بداشتن کتاب احتیاج فراوان دارند زیرا تنها ازاینراه است که نقائص علمی خودرا تکمیل خواهند کرد.

در هر صورت ساکنین قراء و قصبات بداشتن کتابخانه های مرتب ومنظمی که حوائج آنانرا برآورد احتیاج مبرم دارند واگر بگوئیم انجام این امر دشوار بوده ونمیتوان بآسانی وسایل راحتی اینـدسته ازمردم‌را فراهم آورد منتهای بی‌انصافی و غیرقابل قبول میباشد و نبـاید گفت که تأمین وایجاددستگـاههای کتابخانه‌درقراء وقصبات بیش‌از کتابخانه‌های شهر ها باعتبار و پول زیاد احتیاج دارد و چون عوارض محلی که برای تأسیس کتابخانه‌ها در این قبیل نقاط گرفته میشود بسیار کمتر از عوارضی است که درشهرها عائد میشود بر دستگاه های دولتی فرض و لازم است که از بودجه خود کمبود اعتبارات کتابخانه‌ها را در دهـات‌و قصبات ترمیم نمایند.عجالتاًدر اینجااز موضوع بودجه‌واعتبارصرفنظر کرده و ببحث‌روش‌های مختلفی که برای‌تأمین‌احتیاجات وتأسیس کتابخانه‌ها درخارج ازشهرها مورد لزوم است میپردازیم .

ازسه‌طریق میتوان دستگاه کتابخانه‌ای را در نقاط کم اهمیت با ایجاد شعبی بکار انداخت : مرکز (که بواسطهٔ صندوق‌های کتاب و یا وسایل دیگرایجاد میشود . کتابخانهٔ متحرك پست .

هراجتماع نسبتاً مهمی برای اینکه‌بتواندمرکزاجتماعی‌داشته‌باشد (تمام دهات و هر مرکز بلدی که از بیست نفر ببالا جمعیت داشته و هرزمان بتوانند بدور یکدیگر گرد آیند) باید دارای یك مرکز و یك کتابخانه باشد ، این‌مرکز ممکن است‌کانون یا بنگاه اجتماعی که در ضمن بتوان آنرا محلی برای تأسیس کتابخانه ای قرار داد ، برای تشکیل چنین مرکزی در قراء و قصبات محلهای فراوانی موجود است مانند دکانها ، باشگاهها ، مهمانخانه ها ، محل انجمنهای ده و قصبه ، کارگاهها ، خانه های مردم ، مدارس ، کلیساها . موقع و وضع مناطق

ومحل‌ها برای تشخیص و تعیین محل مراکز را باید در نظر گرفت در بعضی نقاط مشاهده میشود که اهالی مایل نیستند مدارس و در بعضی نقاط دیگر کلیساها مرکز آمد و رفت و ازدحام بشود بنابراین باید محلی را به‌تناسب موقع و تمایل مردم انتخاب کرده آنجا را مرکز قرار داد و نیز ممکن است کتابخانه را در یکی از ساختمانهای دولتی تأسیس کرد و درصورت امکان محلی برای اینکار ساخته یا کرایه شود.

مراکز کتابخانه‌ها بایدداری تمام وسایل برای جمع آوری ودر معرض استفاده قرار دادن کتابهای خود باشد یعنی با داشتن قفسه هائی بتوان پس از تعطیل کتابخانه در های آنها را قفل کرد یا صندوقهائی که بتوان آنها رادرهرموقع ازمحلی بمحل دیگرمنتقل کرده درمواقع لزوم بشکل قفسه های کتاب درآورد ضمناً وجود چندین میز وصندلی و روشنائی وحرارت کافی‌ازلوازم اولیه بشمارمیآید.

این موضوع نیزطبیعی است که چنین کتابخانه‌هائی باید دارای عدهٔ کافی عضو باشد، این اعضاء از اهالی‌محلی یا از اهالی نقاط نزدیك کتابخانه‌ها باحقوق کمی‌استخدام میشوند که در روزچند ساعت از وقت خود را صرف اینکار خواهند کرد. دراین خصوص مراتب ذیل را باید مراعات کرد:

الف) کتابخانه های محلی باید پیوسته بوسیله یکنفر کتابدار متخصص که نمایندهٔشهرستان‌یا استان ویامرکز کشور باشدموردبازرسی قراربگیرد، بهرصورت هر کتابخانه‌ای که استقلال نداشته واجباراً تابع مرکز دیگری باشد باید پیوسته درتحت نظروبازرسی دقیق‌قرار گیرد. کتابدار بازرس درشورای کتابداران کتابخانه‌های اصلی شرکت کرده رابط میان کتابخانه‌های فرعی و کتابخانه‌های اصلی است.

ب) کتابداران مراکز قراء و قصبات باید تعلیمات مخصوصی فرا گیرند و بآنان باید فهمانید مراکزی که در آنجاها کار میکنند شعبی از یکدستگاه اصلی میباشند که هدفش تشویق و ترغیب مردم باستفادهٔ از کتابخانه است ، برای اینکه کتابداران مذکور بیشتر بوظایف خود آشنا شوند لازم است در مواقع مقتضی آنانرا بکتابخانه های شهرستانها و استانها برده و از نزدیك وضع دستگاههای اداری و فنی کتابخانه ها را بآنان نشان داد .

مجموعهٔ کتابهای مراکز قصبات وقراء باید پیوسته تجدید شود و این تجدید البته بوسیله دستگاههای مافوق یا کتابخانه های بلدی که آن مراکز ازشعب آنها میباشند انجام خواهد پذیرفت و هرچه کتابخانه محلی کوچکتر باشد بهمان اندازه کتابها زودتر باید تجدید و تعویض گردد

تعویض کتب بدین ترتیب عملی میشود : (الف) بوسیلهٔ صندوقهائی که با راه آهن و کامیون حمل و نقل میشود یا بوسایلی که خود کتابخانه محلی دراختیار دارد .

ب) بوسیلهٔ کتابخانه‌های متحرك .

باستثنای بعضی موارد ارسال کتابها باید مستقیماً بوسیله دستگاههای فوق انجام بگیرد ، مراکز کوچك نیز کتابها را باید در سر موعد بمحل اصلی مسترد دارند . ولی طریقهٔ دیگری متداول است که مرکزی پس از رفع احتیاج، کتابها را بمرکز دیگر ارسال داشته و آن مرکز نیز بنوبهٔ خود بمرکز دیگر میدهد، بهمین ترتیب ممکن است چندین مرکز از یك مجموعهٔ کتاب استفاده نمایند: البته این طریقه نتیجهٔ مطلوبی نخواهد داشت زیرا دست بدست گشتن کتابها از تعداد آنها کاسته شده بکهنگی

وفرسودگی و کثیف‌شدن و پارگی کتابها کمك میکند. زمانی کتابداران و مسؤلین باین امور پی میبرند که کار از کار گذشته جبران آن میسر نخواهد بود. گاهی اتفاق میافتد کتابهائی ضمن تحویل و تحول دائم مفقود میشود و معلوم نیست مسؤلیت آن باچه‌شخصی خواهد بود؟ بالاخره کتابخانه‌ای که بمراکز مزبور کتاب میدهد نمیتواند باحتیاجات اجتماعات مختلف پی برده و طبق روحیه و احتیاجات آنان کتاب بفرستد.

ارسال کتاب درصندوقها یا سبدها برای خانواده‌ها بسیار مفیداست زیرا هر خانواده‌ای ممکن است با همسایگان خود ارتباط پیدا کرده بدین وسیله چندین خانواده از این‌طریق احتیاجات خود را برآورند.

کتابخانه‌های سیار و هدف ومنظور آن:

بهترین طریقی که تا کنون مردم را از حیث استفاده کتاب راضی کرده است طریقهٔ کتابخانه های سیار یعنی کتابخانه هائی که بوسیلهٔ اتومبیل‌های مخصوص حمل و نقل میشوند میباشد، این فکر که جدیداً معمول‌شده‌است از هر حیث نتایج مطلوبی را ببار آورده و مردم نهایت درجه از آن استفاده میبرند.

کتابخانه های شهرهائی که دارای جمعیت زیاد میباشند طریقه کتابخانه‌های سیار را برای رسانیدن کتاب باجتماعات منفرد در بیابانها یانقاط قطبی بکار بسته‌اند. با این تفصیل پس از تجربیات زیادمشاهده‌شده که ایجاد چنین طریقه‌ای در بعضی موارد نتایج مثبت داده‌و در بعضی موارد اعمال آن اثر مطلوب را نکرده است.

هدف کتابخانه هـای سیار را در چهار مورد ذیل میتوان خلاصه کرد:

اولا یك اتومبیل بزرك حامل کتاب شامل چند قفسه ویك مخزن میتواند دویاسه هزار مجلد کتاب را حمل کرده احتیاجات عدهٔ کثیری را نسبت بکتب برآورد . این کتابخانه سیار را « شعبهٔ سیار » مینامیم.

ثانیاً یك اتومبیل حامل کتب متوسط که کتابهای آن درقفسه‌های چندی درداخل اتومبیل مرتب شده باشد برای استفاده ساکنین روستاها و قلعه‌های دورافتاده بکارمیرود باین قبیل کتابخانه‌های سیار « کتابخانه‌های سیار برای روستاها » میگوئیم .

ثالثاً یك کتابخانهٔ سیار شبیه بکتابخانه فوق شامل مجموعه‌ای از کتب که در قفسه‌های داخلی آن مرتب شده باشد مخصوص کتابداران دهات و قصبات است تا بتوانند بمیل وسلیقهٔ خود کتابهائی برای کتابخانه‌های محل خود انتخاب نمایند ، چنین کتابخانه سیاری را « کتابخانه سیار نمایشگاه » مینامیم .

ولی عملا هردو کتابخانهٔ سیار مثل دوم وسوم میتواند یك عمل را در آن واحد انجام بدهد بدینطریق که هم مورد استفاده کتابداران و هم مورد استفاده اشخاص قرار بگیرند .

رابعا کتابخانه های سیار مخصوص حمل کتاب در صندوقها یادر کشو های مخصوص بهیچوجه نمیتوانند مورد استفاده واقع شوند این قبیل اتومبیلها فقط بکار حمل و نقل کتاب از مراکز اصلی بمراکز فرعی میرود وآنهارا « کتابخانه‌های سیار نقل وانتقال » گوئیم .

کتابخانه‌های سیار روستاها ممکن است عمل کتابخانه‌های سیار نقل وانتقال رابعهده بگیرند مشروط براینکه محلی برای محل صندوقها در آنها در نظر گرفته شود .

شعبهٔ سیار

فکر ایجاد شعبه تازگی ندارد، در بسیاری از شهرهای بزرك مدت زمانی پیش از جنك برای رسانیدن کتاب ببعضی نقاط که در آنجا شعبی دائر نشده بود از همین طریقه استفاده میکردند. کتابخانه سیار مرتباً از نقطه‌ای به نقطه‌دیگر در حرکت بوده‌ودر ساعات معینی در هر هفته در نقاطی که قبلاتعیین شده بود توقف میکرد. در توقفگاه خود مانند کتابخانه ساعات معینی را برای دادن کتاب انتخاب میکرد، این فکر در بسیاری از کشورها پس از جنك معمول گردیده است، اتخاذ چنین تصمیمی بیشتر برای رفع اشکالاتی بود که از لحاظ ساختمان محل کتابخانه‌ها در پاره‌ای از کشورهاوجود داشت.

ایراداتی که ممکن است به شعب سیار گرفت بدینقرار است: ۱) مدت توقف در یك نقطه کم باشد. ۲) گنجایش تعداد زیادی مراجعه کننده را نداشته باشد بطریقیکه در نقاط پر جمعیت عدهٔ زیادی مجبور میشوند در زیر باران یا در سرما ودر گرما بحال انتظار بمانند.

ولی درمقابل محاسنی‌هم دارد و آن‌عبارت‌ازاینست باهمان خرجی که باید برای ایجاد شعبی با ساعات محدود بکنند حوائج مراجعین را برآورده‌ساخته‌ودست آنانرادرانتخاب کتاب باز ترمینماید. جزئیات‌مخارج واندازه شعب سیار درفصل ضمیمه اینکتاب‌ملاحظه خواهد شد. دوازده شعبه با ساعات‌محدودافتتاح میشود که‌هریك‌درساختمانی‌جای‌داشته‌باشند ومخارج‌هنگفتی برای کرایهٔ‌محل‌و نظافت‌وحرارت وغیره خواهدداشت در حالیکه یکدستگاه شعبه سیار میتواند با کمال سهولت بحومهٔ‌شهرها و قراء وقصبات کتاب رسانیده احتیاجات ساکنین آنها را از نظر کتاب مرتفع سازد. بنابراین با درنظر گرفتن اوضاع کنونی طریقهٔ‌بکار بردن

شعبهٔ بسیار بهترین راه وصول بمقصود میباشد بخصوص برای نقاطیکه در یك خط طولانی مثلا در کنار یك جاده یا یك شاهراه واقع شده باشند.

در بعضی اوقات بهتر است که شعبهٔ سیار از خود اتومبیل داشته باشد زیرا در اینصورت راننده میتواند بمرکز اصلی مراجعت کرده تا اتمام مدت توقف کتابخانه در محل بکارهای دیگری اشتغال ورزد وضمناً میتواند درعین حال احتیاجات شعبه را باخود حمل کند.

کتابخانهٔ سیار برای روستاها:

کتابخانهٔ سیار برای روستاها یکی ازعوامل مؤثر و ضرور است که میتواند بآسانی وسایل استفاده ساکنین آنرا ازحیث کتاب تأمین نماید بطور کلی یك کتابخانهٔ سیار باید باندازه گنجایش اتومبیل آن کتاب داشته باشد، کتابخانه سیار روستاهایا کتابخانه سیار نمایشگاه وظیفه دارد حتی الامکان کتابهای لازم و مفید را در دسترس مردم بگذارد زیرا در مقابل مخارجیکه باید برای اعضای آن متحمل شد لااقل این نتیجه بدست آید که استفاده بیشتری را بمراجعین برساند. مهمترین عامل مؤثر دراین قبیل کتابخانه‌های سیار نوع ماشینی است که بتواند در تمام جاده‌های دهات وقصبات و در تمام فصول سال بسهولت رفت و آمد کند. تجربه ثابت کرده است که بهترین اتومبیل‌ها آنهائی است که ظرفیت ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ مجلد کتاب وحمل اعضای کتابخانه‌را داشته باشد ولی در بعضی ازمناطق جاده‌ها باندازه‌ای باریك وصعب‌العبور است که حتی رفت‌وآمد یك کتابخانه سیار کوچك نیز با اشکال مواجه میشود مخصوصاً هنگامی که کتابخانه موظف باشد بمنازل دور افتاده کتاب برساند برای رفع این محظور لازم است علاوه بر کتابخانه سیار مذکور در فوق کتابخانهٔ

و چك دیگری که برای آن میسر باشد بنقاط دور افتاده رفته و از جاده های
و چك و صعب العبور بگذرد انتخاب کرد، بهرصورت اولیای امور نباید
ین عذر که اتومبیلهای بزرك نمیتوانند بنقاط دور دست و صعب العبور
فت و آمد کنند مردم این نقاط را از نعمت خواندن و استفاده از کتاب
حروم سازند. ضمناً این نکته را نباید فراموش کرد درصورتیکه در بعضی
قاط امکان این هست که شعبهٔ دائمی که در تمام ایام یا چند روز در هفته
از باشد دائر کرد بتوان در آن حدود ۲۰۰۰ مجلد کتاب نگاهداشت
ز آن صرفنظر کرد و بجای آن فقط بکتابخانه‌های سیار اکتفا نمود .
کتابخانه‌های سیار برای نقاطی لازم است که با داشتن بیش از ۲۰۰ یا
۳۰۰ مجلد کتاب و چند ساعت کار در ایام هفته اعضای آن نیز افتخاری
باشند احتیاج نداشته باشد .

مزایای کتابخانهٔ سیار برای روستاها بقرار ذیل است :

الف) میتواند ده برابر تعداد کتبی را که یك کتابخانهٔ دائمی در اختیار
دارد حمل و نقل نماید و ضمناً بهترین کتابها را در دسترس عامه بگذارد.

ب) میتواند کتابداران متخصص را از نقطه‌ای بنقطهٔ دیگر هدایت
کند، چنانکه میدانیم کتابداران متخصص برای کمك و راهنمائی مراجعین
یکی از لوازم اولیه و ضرور بشمار میآیند ولی متاسفانه چنانکه مشاهده
میشود کتابدارانی که همراه کتابخانه‌های سیار هستند عموماً بدرد اینکار
نخورده و در فن خود تخصص و تجربه‌ای ندارند. وجود کتابداران متخصص
بهترین وسیله برای حفظ ارتباط میان مراجعین و مرکزاداری کتابخانه بوده
و در مواقع ضروری میتوانند کتابهای مورد استفاده را در دسترس ساکنین
روستاها بگذارند .

ج) میتواند در حدود امکان منابع و فهرست کتابها را در اختیار

بگذارد ، درشهرهای بزرك برای هر کس ممکن است مستقیماً بدوائر مربوط اینکار مراجعه کرده یا بوسیلهٔ تلفون اطلاعات لازم را کسب کند. یکدستگاه اطلاعات که دارای منابع کافی و فهرستهای منظم واعضای بصیروخبره باشدمیتواندخدمات شایان توجهی از این حیث بجامعه بنماید.

ساکنین شهرهای کوچك وقراء وقصبات قابلیت آنرا دارند که از این حیث مورد توجه قرار گرفته در موارد لزوم اطلاعات مفیدی را در دسترس آنان بگذارند بنابراین میتوان این عمل را ازاینجا شروع کرد که قفسه‌ای در کتابخانه سیار برای منابع و اطلاعات باندازه‌ایکه حداقل پاسخ را بسؤالات مراجعین بدهد تخصیص داد . یکی ازمحاسن این امر آنست که کتابخانهٔ سیار ضمن گردش در نقاط مختلف میتواند

به افکار وتمایلات و احتیاجات اشخاص مختلف در مورد استفاده کتاب پی برده و گزارش کاملی بمراکز اداری کتابخانه‌ها بدهد و بدینوسیله طبق احتیاجات مردم اطلاعات یاکتابهای لازم تهیه نماید .

د) باستثنای فصل سرما و بارندگی که جاده ها مسدود میشود کتابخانهٔ سیار میتواند درتمام ایام سال مرتباً کتاب بنقاط مختلف برساند این امتیاز بخصوص برای مناطقی که مدارس تنها مراکز توزیع کتاب محسوب میشوند و مدت زیادی از سال سیار هستند بسیار مهم و قابل ملاحظه است .

ه) کتابخانه‌های سیار برای قارئینی که نمیتوانند ازمرکز معینی استفاده کنند بسیارمفید است چه بسیاری ازمراکز کتاب درداخل مدارس قرار دارند وبنابراین افتتاح کتابخانه‌ها پس ازختم کلاسها یعنی ساعاتی که اغلب مردم بسرکار خود بوده و زنان مشغول تهیه غذای شب خود

بباشند متضمن فایده است . در بعضی از ممالك بتجربه ثابت شده در صورتیکه کتابخانه های متحرك وجود نداشته باشد مردم ناچار از کتابهائی که فرزندانشان بخانه میآورند استفاده مینمایند واگر قبول کنیم که تمام خانوادههادارای اولاد باشند موقعیکهفرزندانشان مدارس خودرا ترك گویند برای استفاده از کتاب چه خواهند کرد ؟ بنابر این ملاحظه میشود که کتابخانه های سیار عملاً بخوبی احتیاجات عموم اشخاصی که خواهان مطالعههستند ودرشرایط مختلف بسرمیبرند تأمین خواهد کرد .

عیب اصلی یك کتابخانه سیار برای دهات و قصبات اینست که نمیتواند درتمام ساعاتی که برای اهالی میسر است کتاب برساند زیرا کتابخانه سیار از نقاط مختلف در هر هفته یا در هر پانزده روز در ساعات معین عبورمیکند (درغیر اینصورت اهالی ساعات و روز عبور کتابخانه را فراموش خواهند کرد) چون تعیین زمان عبور کتابخانه برحسب شرایطجغرافیائی وساعات کاراعضای اداری آن محدود ومشروط است ورود کتابخانه سیاردرساعاتی خواهد بود که اهالی سر کارخودبوده و از دسترسی بکتابخانه محروم خواهند ماند و بسیار مشکل است که کتابخانههای سیار بتوانندسرراهخودودرساعات آخرروز یادرروز های بازار بنقطهای برسند ولی این اشکال ممکن است بدین ترتیب مرتفع شود موقعیکه کتابخانه متحر کی بنقطهای میرسد برای چند دقیقه اهالی دست ازکار بکشند یا اینکه کتابهای مورد احتیاج خود را یادداشت کرده بخانواده یا بدوستانی که کاری ندارند بدهندوآنها کتابها را از کتابخانه بامانت بگیرند .

سازمان اداری یك کتابخانه‌سیاز برای روستاها بسیار پرخرج‌تر از روش مرکز کتابخانه‌ایست که بوسیلهٔ «صندوقهای کتاب» اداره‌میشود دلیل آنهم واضح است کتابخانهٔ سیار میتواند کتابهائی را بدهات و بدست اشخاصی برساند که از حیث کیفیت با مراکز دیگر تفاوت دارد زیرا برای رسیدن به‌نتایج ناشی ازحسن جریان کتابخانه ها قبل از هر چیز باید قیمت کتابها را معین نمود ، در گذشته بسیاری از کتابداران بواسطهٔ عدم‌توجه‌دولتها ناچارمیشدند هزاران‌محظور مالی‌راتحمل کنند و سرانجام هم بعدم موفقیت مواجه شده و مجبور میشدند کتابخانه بامانت بگیرند .

قارئین باید این‌حق‌را داشته باشند که درهردوره‌ای که کتابخانه سیار بمسکن آنهامیرسد بتعداد کافی کتاب بامانت گرفته‌ودرموقع مراجعت آن مسترد دارند . تعداد کتابهائی که بامانت گرفته میشود نه تنها باید با قابلیت قرائت هریك از کتابهاتطبیق نماید بلکه تعداد کتابهائی که‌از یکدست بدست‌دیگری‌دریك‌خانواده‌در گردش خواهدبود منطبق‌باشد .

دراینجا باید توجه کرد که هر کتابخانهٔ سیار در رأس چه مدتی باید بنقطهٔ معینی برسد ؛ بطورکلی هراندازه این کتابخانه‌ها در زمان کوتاه ومعینی بنقطه‌ای برسد مفیدتر خواهد بود . در مناطق پرجمعیت هرپانزده‌روز کافی است ، بهرصورت شرایط جغرافیائی در این قبیل کتابخانه عامل مؤثر میباشد زیرا نقاطی که درمسیر شاهراهها واقع‌شده وسهل‌الوصول‌تر باشند البته کتابخانه‌های سیار میتوانند درمدت کوتاهتر مثلاً هرروز یا هرهفته دررفت وآمد باشند .

درروستاهاومناطقی که جمعیت آن‌زیادباشدو بشهرهائی که‌از آن مراکز کتابخانه های سیار عزیمت میکنند در ارتباط نزدیک باشند

کتابخانه‌ها میتوانند هر روز یك بار بدانجاها رفت و آمد کنند ولی این قبیل مناطق بسیار نادر خواهد بود. معهذا بطور کلی کتابخانه‌های سیار ناچارند مسافات طولانی را طی کنند مثلاً درمناطقی که مراکز جمعیت زیاد ازیکدیگر دور نیستند طی طریق مدت شش روز بطول میانجامد مسافرتهای طولانی اصولا برای کارکنان کتابخانه‌های سیار بسیار خسته کننده است و باستثنای مواقعی که مخارج اضافی برای رسانیدن کتاب ایجاب میکند بهتراست که کتابخانه سیار دارای دو عضو باشد.

موضوعی که نباید آنرا فراموش کرد اینست که مجموعه‌های کتب ارسالی نیز ممکن است زمانی از حیز انتفاع بیفتد زیرا پس از مراجعت هر کتابخانه ضرورت ایجاب میکند که بسیاری از کتابها را برای تجدید تجلید و صحافی از مجموعهٔ کتب خارج کرد بدین ترتیب بتدریج از تعداد کتب ارسالی کاسته شده و انتخاب کتاب برای قارئین محدودتر خواهد شد. در نتیجه هر دفعه که کتابخانهٔ سیار بمرکز اصلی مراجعت میکند لازم است تجدید نظری در کتابهای آن کرد در این صورت برای جلوگیری از اتلاف وقت بهتر است که پیوسته این موضوع را با تهیه تعداد لازم برای تکمیل مجموعهٔ کتب کتابخانه پیش‌بینی نمود. کتابداران باید باین نکته توجه کامل داشته و صورت کتابهائی را که بیشتر مورد استفاده قرار میگیرد قبلا بمراکز کتاب ارسال دارند تا فوراً در دسترس آنان گذاشته شود.

عیب دیگر مسافرت طولانی یك کتابخانهٔ سیار این است که کتابخانه مجبور است در هر دفعه بهریك از قارئین تعداد کافی کتاب بامانت بدهد تا درموقع مراجعت آنها را مسترد دارند در این موارد است که بسیاری از کتابها حبس شده نمیتوانند مورد استفاده قرار بگیرد.

هنگامی که کتابخانه متحرك نمیتواند بطور دائم بمحل اصلی مراجعت کند لازم است کتابهای جدید یا بوسیله کامیونها یا بوسیلهٔ راه آهن بنقاطی کـه پیش بینی میشود فرستاده شود در ، عمل تعداد و نوع کتابخانه‌های متحرك و موارد استعمال و نیز مقصد آنها بخوبی معین گردد بر اثر این تجربه میتوان از مخارج بیهوده جلوگیری بعمل آورد ، ضمناً جزئیات نقشهٔ عبور و مرورو طرز عمل این قبیل کتابخانه ها را معین نمود مثلا با تهیهٔ نقشه‌ای مقیاس بزرك که تمام نقاط جزئاً و کلا در آن نشان داده شده است کلیهٔ مناطقی را که باید کتابخانه در آنجا ها برده شود باذکر نقاط ارتباطی و نزدیکترین راههارا بر حسب کیلومتر تعیین نمود. البته بهتر است که تاحد امکان وسایلی فراهم آورد که کتابخانه سیار بتواند دریك یا دوروز بنقاطی که بمراکز اصلی نزدیکتر است رفته سایر روزها را صرف رفت و آمد در نقاط دورتر کنند ضمناً این نکته را باید متوجه بود که روزهای معینی را منحصراً برای نقاط دورافتاده و خارج ازشاهراهها یا نقاط صعب العبور بایستی در نظر گرفت تا کتابخانه ها بتوانند مستقیماً خودرا باین مناطق رسانیده و حوائج مردم را مرتفع سازند .

کتابخانهٔ سیار نمایشگاه

کتابخانه سیار نمایشگاه عبارت است از کتابخانهٔ سیاری که فقط برای نمایش مجموعه‌های کتابی که مراکز کتاب یا شعب آن باید کتابهای خودرا انتخـاب نمایند بکارمیرود ؛ عمل این کتابخانه ها بسیار محدود و مخصوص موارد مذکوراست . معذلك بعضی از کتابداران مدعی هستند که انتخاب کتابها باید قبلا از طرف کتابداران مراکز اصلی بعمل آید و دلیل آنها این است که کتابداران مذکور فرصت و وقت بیشتری

برای انتخاب بهترین کتابها که مورد پسند مطالعه کنندگان باشد خواهند داشت . بنابراین برای عملی شدن مقصود طرح ذیل را پیشنهاد میکنند:

قسمت اعظم یك مجموعه قبلا باید انتخاب شود و ۱۰ یا ۲۰ ٪ آن باختیار کتابداران مراکز فرعی واگذار خواهد شد.

معمولا کتابخانهٔ سیار نمایشگاه و کتابخانه سیار برای روستاها توأما با یکدیگر کار خواهند کرد . این موضوع را هم باید در نظر گرفت که کتابخانه سیار برای دهات تنها نمیتواند وظیفهٔ یك مرکز اصلی کتاب را بر عهده بگیرد و بطور کلی وظیفهٔ یك سرویس اضافی را انجام میدهد بسیاری مستقیماً بمراکز اصلی کتاب مراجعه میکنند و علت آن اینست که انتخاب کتاب برای آنان سهلتر و عملی بوده و آنچه را که دلخواهشان باشد انتخاب میکنند. برای این قبیل اشخاص کتابخانه‌های سیار لزومی ندارد مگر درموارد بسیار نادر .

کتابخانه سیار برای کتابداران کتابخانهٔ مرکزی فقط بمنظور تعویض و تجدید مجموعهٔ کتاب میباشد در اینصورت لازم است که کتابخانهٔ سیار مدتی درمرکز اصلی توقف کند تا کتابدار بتواند با فرصت و بدون ناراحتی از طرف مطالعه کنندگان کتابها را تعویض و تجدید نماید.

دوطریق برای تعویض کتاب در نظر گرفته شده است بدینقرار :

الف) تعویض تمام مجموعه‌های کتب در آن واحد .

ب) تعویض تدریجی مجموعه‌ها و این طریق البته برطریقهٔ اول رجحان دارد . ولی بسیار دیده شده که اغلب طریقهٔ اول را اتخاذ میکنند زیرا تشریفات اداری آن آسانتر میباشد. بهرصورت اتخاذ این طریقه چون ناچار تمام کتابها را بایدیکباره مسترد داشت ممکن است چند روز یا چند هفته مطالعه کنندگان را از مطالعه کتاب محروم نماید بنابراین

موقعی باید طریقهٔ اول را معمول‌داشت که حالت اجبار پیش بیاید

کتابخانه سیار توزیع کتاب

راجع باین‌قبیل کتابخانه‌ها بحث‌مفصلی نمیتوان کرد . بتجربه ثابت شده است که باستثنای بعضی موارد مشکل که از زیادی وطول مسافت و اشکالات ارتباطی ناشی میشود اتخاذ طریقهٔ کتابخانه های منطقه‌ای حمل و نقل کتابها راآسان میکند . تهیه وسایل حمل و نقل کرایه نه‌تنها گرانتر تمام میشود بلکه اطمینان آن کمتر است اما راجع بوسایل دیگر ازقبیل راه‌آهن و غیره مخارج اضافی دیگر برای بسته‌بندی که باید نهایت دقت را در این قسمت کرد خواهد داشت که در نتیجه حمل مقداری کتاب بااین‌ترتیب متضمن مخارج زیادی خواهدشد که‌بهیچوجه بصرفه مقرون نخواهد بود و ضمناً رسانیدن کتاب را بخانه ها تسهیل نخواهد کرد . یك کتابخانهٔ سیار که توسط یکی‌ازاعضای کتابخانه‌اداره میشود بهترین وسیله برای ارتباط نزدیك میان او و کتابداران مراکز محلی است . برای انتخاب یك کتابخانهٔ سیار توزیع کافی است که‌مقدار ۱۵۰۰ جلد کتاب راکه وزن آن در حدود ۱۰۱٦ کیلوگرام میباشد در نظر گرفت . در یك اتومبیل که ظرفیت آن ۵۰۰ کیلوگرام باشد فقط میتوان ۵۰۰ جلد کتاب حمل کرد البته این مقدار کتاب جز در مسافتهای کوتاه و جاده های ناهموار و غیر قابل عبور ارزش حمل را نخواهد داشت . بطورکلی یك کتابخانه با ظرفیت ۱۰۲٦٦ تا ۱۵۱٦ کیلوگرام برای حمل مقدارکافی کتاب با وجود جاده‌های صعب‌العبور کافی بنظر میآید . در این قبیل اتومبیلها باید از عقب باز شود زیرا بدینوسیله در معابر و کوچه های تنك و باریك تخلیه صندوقها بآسانی انجام میپذیرد و حتی میتواند درکوچه‌های تنك با شیب زیاد بسهولت

بارهای خود را خالی کنند .

کتابخانهٔ سیار برای دهات وقصبات ـ وسائط حمل ونقل.

موفقیت در حسن جریان تأمین کتاب برای دهات وقصبات باانتخاب وسائل حمل ونقل وسازمان اداری بستگی کامل دارد. دراین قبیل اتومبیلها اطاق مسافربری باطاق باربری ترجیح دارد زیرا دراطاقهای مسافربری کتابداران و رانندگان بیشتر درآسایش بوده و کمتر خطر اینرا دارد که کتابها درموقعیکه اتومبیل ازجاده‌های پرپیچ وخم و ناهموار عبور میکنند ازقفسه‌ها بیرون بریزند. برای تأمین حمل کتاب وبردن حداکثر استفاده یك کتابخانهٔ سیار برای دهات باید دارای شرایط ذیل باشد :

شاسی :

الف) فاصله میان چرخهای جلو و چرخهای عقب باید ٤ تا ٤،٧٥ متر باشد .

ب) دارای یك قفسه کوچك braquage باشد .

ج) برای داشتن فضای بیشتری صندلی راننده در کنار موتور اتومبیل باشد (مثل اتوبوس‌های لندن)

د) دارای یك تلمبه ویك جرثقیل خودکار باشد .

ه) دستگاههای مجهز برای تعویض لاستیکها مخصوصاً برای جاده‌های ناهموار ولوازم تعمیر ویدکی ازضروریات است ، بهرصورت باید اتومبیلها باندازه ای مجهز باشند که از اتلاف وقت جلوگیری بعمل آید .

اطاق :

دو نمونهٔ مختلف برای اطاق موجود است :

الف) نمونهٔ داخلی،اما نت گیرندگان میتوانند داخل کتابخانه‌شده

و کتب خودرا ازقفسه‌هائی که در داخل اتومبیل تعبیه شده است انتخاب کنند .

ب) نمونهٔ خارجی با قفسه هائیکه درخارج اتومبیل بوسیلهٔ سایبانهائی که درمواقع مقتضی میتوان آنها را جمع کرد حفاظت میشود دراین صورت امانت گیرندگان درخارج اتومبیل توقف میکنند .

نمونهٔ اول ازطرف سرویسهای کتابخانه های انگلیس پذیرفته شده‌است ولی سرویسهای آمریکائی نمونهٔ دوم‌را بیشتر ترجیح میدهند زیرا معتقدند که عدهٔ بیشتری میتوانند درمدت کمتری از کتاب استفاده نمایند . ولی ما در اینجا انتخاب نمونهٔ اول را توصیه میکنیم زیرا در بسیاری از مواقع ممکن است بارندگی اسباب مزاحمت مردم را که مجبور خواهندشد درهوای آزادودرزیر باران و برف توقف کنندفراهم میآورد . بعلاوه درنمونهٔ اول گنجایش کتاب بیشتر خواهد بود .

کتابخانه های سیاری وجود دارد که هر دو نمونه را شامل است یعنی قفسه بندی درداخل ودرخارج دارد .

نمونهٔ داخلی دارای اختصاصات ذیل میباشد :

الف) دوروودی باتومبیل ازطرف چپ باید باشد زیرا اگر در ورودی درعقب باشد ممکن است اشخاص مخصوصاً اطفال با چرخهای عقب تصادف کنند . در کشوئی البته ترجیح دارد زیرا در این صورت اتومبیل میتواند در کوچه هائی که دارای شیب زیاد باشد توقف کرده بکارخود مشغول باشد .

ب) یك اطاق کوچك که دارای قفسه و چند جعبه کشوئی باشد برای کتابدار لازم است تا بتواند کتابهای خود را در دسترس مطالعه کنندگان بگذارد ، این اطاق کوچك بایدبلافاصله پشت سر راننده‌قرار داشته باشد .

ج) فواصل قفسه‌های متصل و چسبیده بدیواره های اتومبیل بر حسب نوع کتاب(رمان‌وغیرآن)باید‌مختلف باشد ، این‌فواصل برحسب اندازه کتابهای معمولی ومتداول تعیین میشود . محاسبه فواصل قفسه‌ها درهر کشور برحسب اندازه طبیعی و معمولی کتابها تغییر میکند : در انگلیس فواصل قفسه‌ها برای رمان ۲۰سانتیمتر و برای کتابهای دیگر ۲۷ تا۳۰ سانتیمتراست و این اندازه برای قرار دادن کتاب درقفسه ها کاملاً کافی است . برای‌جلوگیری ازافتادن کتابها لازم است لبهٔقفسه‌ها قدری سربالا ساخته شود ، بدین ترتیب قسمت جلوی قفسه با قسمت عقب‌آن ۲٫۵ سانتیمتر تفاوت‌خواهد داشت. قفسه‌های چوبی‌برقفسه‌های فلزی که سنگین‌تر وفضای‌بیشتری لازم دارد رجحان دارد .

ه) روشنائی ودستگاه تهویه یکی از موضوعاتی است که باید فوق‌العاده درآن دقت‌شود . این‌دستگاهها باید درسقف اتومبیل قرار داده شود، روشنائی که‌باید‌بطورغیرمستقیم در داخلهٔ اتومبیل تابیده‌شود باید باالکتریسیته‌ویا گاز که بصورت موتور یا جعبه های مخصوص در اتومبیل گذاشته میشود تأمین کرد.

در صورتیکه کتابخانهٔ سیار بمنطقه یاشهری که دارای دستگاه الکتریسیته باشد وارد شود ممکن است بوسیله سیم از برق آن محل استفاده کرد برای این‌کارلازم است درهراتومبیل درحدود ۱۵ مترسیم که دورقرقره پیچیده شده باشد نگاهداشت دراین قبیل مواقع‌اتومبیل میتواند حرارت خودرا بوسیلهٔ برق تأمین نماید .

و) برای دستگاه حرارت میتوان طریقهٔ کلاینون (Clyton) (یا دستگاههای شبیه بآن‌را) اتخاذ کرداین دستگاه بوسیلهٔ موتوراتومبیل بحرکت‌آمده برق لازم را برای حرکت پروانه‌های دستگاه حرارت

تهیه میکنند ، عیب این دستگاه این است که فقط درموقع حرکت اتومبیل میتوان از آن استفاده کرد ، از گاز نیز برای حرارت استفاده میکنند ، اتومبیلهائی هم دیده شده که با بخاری‌های نفتی و سایر مواد سوختنی تامین حرارت میکنند .

ح) اتومبیلهای کتابخانه باید دارای بوق وسوت مخصوصی باشد که درموقع ورود بنقطه‌ای بتوانند ورود خود را باطلاع اهالی محل برسانند .

ط) بعضی از کتابخانه های سیار دارای صندلی هائی است که مطالعه کنندگان میتوانند درداخل اتومبیل نشسته و مطالعه کنند ولی حتی‌الامکان باید ازاین موضوع صرفنظر کرد زیرا فضای بیشتری را گرفته ازحمل کتاب بمقدار زیاد جلوگیری بعمل‌میآورد .

کتابخانهٔ سیار برای روستاها و ارزش آن

تعیین قیمت یك کتابخانهٔ سیار ومخارج روزانهٔ آن بطور قطع ویقین غیرممکن است زیرا بسیاری ازعوامل با اوضاع محلها ومناطق مختلف بستگی دارد (مانندمالیات فروش وسائط حمل‌و نقل، عوارض محلی وراهداری دربعضی ازمناطق ، قیمت بنزین وروغن ، حقوق بیمه ونرخ مزدکار وغیره).

معذلك بطورتخمین وتقریب میتوان تعیین کرد که یك کتابخانه سیار متداول درحدود ۵۰۰ لیره (۵۰۰٫۰۰۰ فرانك) برای‌شاسی‌و۹۰۰ لیره (۹۰۰٫۰۰۰ فرانك) تا ۱٤۰۰ لیره (۱٫٤۰۰٫۰۰۰فرانك) برای صندوق لوازم واثاثیه ارزش‌دارد .

یك کتابخانهٔ سیار که درحدود ۱۰/۰۰۰میل(۱۷/۰۰۰ کیلو متر) طی‌طریق کند هرسال در حدود ۱/۱۵۰ لیره (۱٫۱۵۰٫۰۰۰ فرانك)

بقرار ذیل مخارج دارد :

مزد و حقوق راننده ۳۰۰ لیره (۳۰۰/۰۰۰ فرانک)

حقوق کتابدار و مخارج غذای او ۴۵۰ « (۴۵۰/۰۰۰ «)

عوارض ، بیمه ، بنزین ، روغن، گاراژ-

مخارج تعمیر ولاستیك ۲۰۰ « (۲۰۰/۰۰۰ «)

استهلاك اتومبیل ۲۰۰ « (۲۰۰/۰۰۰ « «

در امریکا یك اتومبیل کتابخانه متوسط با اندازهٔ شاسی معمولی واطاق مخصوص میان ۹۰۰ لیره (۹۰۰/۰۰۰ فرانك) تا ۱/۰۰۰ لیره (۱/۰۰۰/۰۰۰ فرانك) ارزش دارد. نمونهٔ بهتر آن بالوازم و اثاثیهٔ مخصوصی در حدود ۱/۲۵۰ لیره (۱/۲۵۰/۰۰۰ فرانك) تا ۲۰۰۰ لیره (۲۰/۰۰/۰۰۰ فرانك) ارزش دارد. میزان مخارج سالیانهٔ کار و نگاهداری بانضمام گاراژ و بیمه واستهلاك میان ۲۰۰ لیره (۲۰۰/۰۰۰ فرانك) تا ۳۰۰ لیره (۳۰۰/۰۰۰ فرانك) تغییر میکند البته حقوق و مزد اعضای اداری و مخارج خرید و نگاهداری کتاب در این محاسبه منظور نشده است .

چنین کتابخانه‌های سیاری که بتوانند در هر پانزده روز در یک منطقه پرجمعیت بروند و در هر روز هجده مرتبه مسافرت کنند قادرند که ۱۰/۰۰۰ جلد کتاب باخود حمل کنند .

فصل هفتم

طرز تهیهٔ کتاب برای اشخاص دور افتاده

در اغلب مناطق یاشعب و مراکز و کتابخانه های سیار بدوطریق ذیل باید برای اشخاص دورافتاده که دسترسی بااین‌قبیل مراکز ندارند کتاب تهیه کرده دردسترس آنها گذاشت :

الف) تهیه کتاب برای مطالعه کنندگانی که از کتابخانه‌های سیار یا دستگاههای دیگر نمیتوانند استفاده کنند .

ب) تهیه کتاب برای مطالعه کنندگانی که مجموعه‌های کتاب که مدتی درقفسه‌مانده است برای استفاده آنان کافی نیست .

کمك بقارئین دورافتاده :

قبلاً اشخاصی راکه درمناطق دورافتاده ودر مزارع دور دست یادرجزایر ومناطق کوهستانی و در اردوهائی که دراطراف معادن و ساختمانها و مأمورین چراغهای دریائی احداث شده سکونت دارند بالاخره تمام اشخاصی که کتاب باید بهر وسیله‌ای شده بآنان رسانید مورد توجه قرار میدهیم . تمام نواحی که بوسیلهٔ هواپیما و کشتی یا قاصد میتوان بدانجاها کتاب رسانید باید از آن وسائل استفاده کرده‌در موعد معین باین امر اقدام نمود . موضوع قابل توجه در اینجا تنها وسیلهٔ حمل و نقل نیست بلکه باید دانست کودکان بچه چیز احتیاج دارند . کمال مطلوب وقتی بدست میآید که یکی از اعضای اداری یا کتابداران متخصص در موقع سرکشی و تفتیش در مناطق مزبور بامردم تماس بگیرد وآنان را بوضع کتابخانه‌ها و طرز

اداره آنها آشنا سازد ، ضمناً باحتیاجات وذوق وسلیقه و اطلاعات مطالعه کنندگان شناسائی حاصل کند ، البته در بسیاری ازمناطق این اقدام نیز غیرممکن بنظرمیآید ولی بهترین و مؤثرترین طریقه آنست که بوسیلهٔ نشریه‌ها وفهرست‌ها صورت کتابها راباطلاع آنان رسانیده‌ودرخواست کرد که کتابهای مورد حاجت‌واستفاده خودرا ازمراکز کتاب‌بخواهند.

کشوربزرگی رامیشناسیم که دارای استان‌وسیعی‌است که‌سراسر آن بیابان بوده وجمعیتش به‌تناسب و سعتش بسیارکم و دراطراف آن پراکنده است . برای اینکه دولت بتواند باهالی این سرزمین وسیع و پراکنده کتاب برساند فهرست‌های چاپی که درآن اسامی ۳ یا ٤ هزار جلد کتاب ذکرشده تهیه کرده درمناطق مزبور مرتباً منتشرمیکند پس ازاطلاع از نظریات اهالی کتابهای‌درخواستی را میفرستد ولی‌تارسیدن درخواستها ممکن‌است مطالعه کنندگان چندروزی بدون کتاب بمانند بنابراین بهتراست فهرست‌ها باپست‌های سریع‌السیر فرستاده شود تا در موقعیکه کتابهای‌خوانده شده پس‌فرستاده‌میشود بلافاصله کتابهای‌جدید بدان نواحی ارسال گردد . بفهرست کتابها باید هرچند مدت فهرست دیگری ازکتابهای جدید اضافه شود ولی دراین فهرست هاکافی است که فقط بموضوع کتابها مخصوصاً کتابهای جدید و مهم بطور اختصار اشاره‌شودتا مطالعه کنندگان‌بتوانند بآسانی کتابهای موردنظرخودرا پیدا کنند .

عمل دولت دراین امر خیر باندازه‌ای در روحیه ساکنین مناطق ونواحی دورافتاده که می‌بینند دولت در تمام مراحل بفکر آنان میباشد مؤثراست که زارعین وکارگران تشویق شده ودرامر تولید و پیشرفت وتوسعهٔ اقتصاد کشور فعال‌تر و کوشاترخواهند شد .

مخارج پست و حمل و نقل بعهدهٔ کتابخانه ایست که مأمور رسانیدن کتاب بمناطق دورافتاده میباشد زیرا از انصاف بدوراست که مطالعه کننده بواسطه دوری راه با دیگران تفاوت داشته باشد و شاید اگر بناشود که مخارج خودرا بعهده بگیرد از مطالعه صرفنظر نماید. این نکته محرز است که رسانیدن کتاب بمناطقی دورافتاده متضمن مخارج بنابراین دولتها باید طوری وضع را آماده کنند که مخارج را خود برعهده گرفته و مطالعه کنندگان و ادارات کتابخانه را از پرداخت بودجه و خرجی معاف نمایند یالااقل نرخ عادلانه مقرر داشته و تخفیفهای کلی قائل شوند.

برای اینکه مطالعه کنندگان کتابهای مورد نظر و حاجت خود را در دسترس داشته باشند طرق مختلفه و متعددی موجود است. موقعی که مطالعه کننده کتاب مورد احتیاج خودرا در کتابخانه یا مرکز اصلی نمیتواند بدست آورد یااینکه اصلاً آن کتاب در کتابخانه موجود نیست دراینصورت لازم است مراتب را بتمام کتابخانه ها یا کتابخانه‌های سیار اطلاع بدهند تا آنها کتاب مورد نظر را برای او تهیه کنند ولی اگر شخص متقاضی بکتابخانه یا کتابخانهٔ سیار دسترسی نداشته باشد اجباراً باید مراکز مربوط، کتاب را بوسیلهٔ پست برای او بفرستند.

تقاضاهای اختصاصی مطالعه کنندگان :

دراین موضوع ما بیك بحث مفصلتری مواجه میشویم. تنها کافی نیست که چگونه باید کتابها را در دسترس مطالعه کنندگان گذاشت بلکه قبلاً باید سؤال کرد که از کجا کتابها را باید جستجو کرد؟ باصطلاح دیگر چگونه میتوان تشکیلات اداری مناطق مختلف یا دولت یا ملتی را بطوری منظم کرد که هرفردی درهر کجا که سکونت داشته باشد بتواند از کتابهای مورد حاجت خود در هرفنون و رشته‌های

مختلف استفاده کنند . این نوع تشکیلات مراحل مختلفی دارد که باید کاملا مورد مطالعه قرار بگیرد . ممکن است زمانی اتفاق بیفتد که یك نفر مطالعه کننده دور افتاده یا یکنفر مطالعه کننده عادی که معمولا با مرکزی یا شعبه‌ای سروکار دارد بتواند آنچه را میخواهد از مخازن کتابخانه‌های اصلی که بامراکز محلی در ارتباط میباشند دریافت کند قبلا تذکر دادیم که کتابخانه‌های کوچك بهیچوجه نبایدمستقلاوبه‌تنهائی کار کنند یکی‌ازعلل‌مهم‌این‌امرآنست که کتابخانه‌های کوچك‌نمیتوانند دارای تمام مجموعه‌هائی که احتیاجات‌مطالعه کنندگان‌رابرآورندباشند پس بهترین و عاقلانه ترین طریق ایجاد تشکیلات وسیعتری از قبیل شبکه های شهرستانی شامل شهرهای مجاور و شبکه های ناحیه‌ای و غیره میباشد .

وقتی تشکیلات وسیع شهرستان وجود داشته باشد مرکز اصلی اداری دارای کتابخانه‌ای که آنرا « کتابخانهٔ محصلین » مینامند میباشد یعنی دارای مقدار معتنابهی مجموعه هائی است که غالب آنها مهم و بقسمتهای تخصصی مربوط است که‌میتواننددرمواقع‌مقتضی‌بمجموعه‌های معمولی شعب نیز اضافه شده دردسترس مطالعه کنندگان قرار بگیرد . اغلب نسخ متعدد این کتابها در کتابخانه‌ها وجود دارد که ارسال چند نسخه آن برای کتابخانه‌تولید اشکال وزحمت نمیکند. کتابخانهٔمرکزی شهرستان‌بایددارای‌فهرست‌مرتب‌ومنظم‌وانواع‌واقسام کتابهای‌خودباشد تا در موقع لزوم بسهولت بتوان کتابهای مورد حاجت شعب را تهیه و جدا کرده بمحل فرستاد . البته درصورتیکه بتوان کتابها را مستقیماً برای اشخاصی که تقاضا میکنند ارسال داشت بصرفه نزدیکتر است تا بوسیلهٔ شعب . این قسمت‌را هم باید متذکر شد که کتابدار علاقه‌مند و

وظیفه‌شناس آن کسی است که قیمت کتاب را درمقابل مخارج رفت‌وآمد ودست‌کاری واستفاده مکرر ودرنتیجه کهنه‌شدن و مدتی را که اعضای اداری صرف این کارمیکنند حساب کرده ودرنظرداشته باشد مثلا اگر برگشت کتابی بکتابخانه ۲۰۰یا۲۵۰ فرانك خرج‌پست‌وغیره داشته‌باشد بهتر است که یك نسخه از آن کتاب را مجدداً خریده در کتابخانه قرار دهد.

دریك تشکیلات‌ودستگاه شهری که شبکهٔ کتابخانه‌های یك‌شهر بزرگ را درتحت نظارت خود دارد منابع اصلی این قبیل کتابخانه ها (که در دسترس اهالی شهر یا ساکنین دهات باشد) بطور کامل جانشین «کتابخانه‌های محصلین) یك‌شهرستان خواهد بود . برای این قبیل کتابخانه‌هالازم است که‌فهرست جامعی از کتابهای خود (غیررمان) تهیه و تنظیم نمایند که درمواقع لازم بتوانندرخواست کتابخانه‌هائی‌را که با آنها در ارتباط هستند فوراً انجام بدهند . ولی شبکه‌های محلی شهرستان هرقدر که مهم وتشکیلاتشان منظم باشد با نمیتوانند جواب تقاضاهای کتابهای تخصصی را بطورکافی و کامل بدهند دراین موارد باید درخواستهای خودرا بمراکزمهمتری ارسال دارند . این تشکیلات کتابخانه‌های دولتی است (که بعداً دراین‌خصوص صحبت خواهد شد) که چندین« کتابخانه محصلین»دراختیار دارند ودرصورتیکه این‌دولت از دولتهای معظم باشد میتواند مراکزمحلی ایجاد کند که همان عمل واسطه را میان کتابخانه‌ها مراکزی که مأموریت حفظ ارتباطرا دارند برعهده بگیرند . تشکیلات دولتی موظفند که یك دفتر مرکزی شامل فهرست کلیهٔ مجموعه‌ها و تشکیل‌دهد تادرموقع‌لزوم بتواند جواب سایر مراکز وشعب واشخاص را بدهد . این‌روش همکاری ملی فعلا در یکی

از کشورها مورد عمل قرار گرفته است. کشور مزبور بمناطقی چند تقسیم شده است که درهریك از آنها فهرست جامعی از کتابخانه های عمومی ویا خصوصی آن منطقه موجود است تهیه شده است. اگر بدین طریق شخصی موفق بدست آوردن کتابی شود میتواند بلافاصله از دفتر مرکزی ملی تقاضای ارسال آن کتاب را بکند دفتر مزبور بنوبهٔ خود بیکی ازطرق ذیل متوسل میشود:

۱ ـ کتاب را دراختیارخوددارد،

۲ ـ یا ازسایر دفاترملی تقاضا میکنند.

۳ ـ یااز کتابخانه‌های تخصصی که باآنها درارتباط است کتاب‌را تهیه میکنند.

فصل هشتم

تشکیلات وروش کتابخانه‌های شهرستان

ما لازم دانستیم که در این کتاب انواع دستگاههای مختلف کتابخانه‌ها را از نظر بگذرانیم ضمناً قبول کردیم که برای مدتهای طولانی تعداد کثیری کتابخانه‌هائی که با مقامات محلی بستگی دارند وجود داشته ووجود خواهند داشت . ملاحظه دقیق وتجربه وطرز عمل نشان داد که بهترین طریق مرکزیت دادن ادارات وتشکیلات کتابخانه‌ها میباشد که از آن مرکز بوسیله خطوط وشبکه‌های ارتباطی یا شعب در شهرها یا دردهات وقصبات بطور مرتب ومنظم کتاب دردسترس عموم بگذارند.

مرکز اداری شهرستان :

برقرار کردن اداره مرکزی شهرستان مستلزم تهیهٔ محل ومکانیست که بتوان قسمتهای ذیل را تحت نظر بگیرد :

۱ ـ قسمت اداری شامل امور اعضای اداری ، امور مالی وطرحهای مربوط بتوسعه وحفظ اسناد بایگانی وغیره .

۲ ـ قسمت واردات کتاب وفهرستها

۳ ـ یك کتابخانه آماده ومجهز که نه فقط برای اهالی شهر همیشه مفتوح است بلکه افرادی که درخارج شهر نیز سکنی دارند بتوانند از آن استفاده کنند .

٤ ـ قسمت منابع ومآخذ واطلاعات بطوریکه قادر باشد بسؤالات مطالعه کنندگان و مراجعین در هر نقطه ای از نقاط کشور که باشند

جواب داده و اطلاعات و توضیحات لازم را بدستگاهها و افراد بدهد. قسمت اطلاعات و اسناد نباید باهالی شهرها منحصر باشد بلکه ساکنین دهات وقصبات وحتی نقاط دورافتاده درصورتیکه تقاضائی بنمایند براههای مختلف از قبیل ارسال یادداشت ها ، عکس‌ها ، خلاصه کتاب مستقیماً یا بوسیله شعب ومراکز محلی در اختیار آنان بگذارند مگردرموقعیکه‌در شهرها ویا در محلی کتابخانه‌ای برای این قبیل مراجعات وجود داشته باشد که در این صورت آن کتابخانه موظف است بتقاضاها ترتیب اثر بدهد .

ه ــ «کتابخانه محصلین» که سابقاً آن‌را شرح دادیم . این بخش نیز موظف است که تشکیلات امانت دادن کتاب را میان شعب دائر کرده وبرای بزرگسالان مجموعه‌های کتاب مخصوص آنان تهیه کرده وبرای نمایشگاه‌ها وفنون مختلف کتاب جمع آوری نماید .

٦ ــ قسمت توزیع، ازاین قسمت برای معاوضه بشعبه‌ها ومراکز کتاب فرستاده میشود و از این راه است که کتابخانه های سیار کسری خودرا تأمین نمایند .

معاوضهٔ یکجا وکلی :

بهتر است مجموعه‌های کتاب که برای امانت تخصیص داده شده است وکتابهای محصلین در قفسه های مخصوص و جداگانه گذاشته شود . برای معاوضه‌های عمده وبمقدارزیاد لازم است که کتابخانه دارای ذخیرهٔ کافی باشد . و تا حد امکان کتابدارانی که مأمور این وظیفه هستند مراقبت کنند که درعرض سال چه اندازه کتاب وارد ویاخارج میشود ، برای ورود وخروج کتاب سه قسمت ذیل‌را باید مراعات کرد :

۱ ــ طبقه بندی کتابها از روی دقت وکتابها در وضع مناسب وخوبی باشند .

۲ ـ باید مراقبت کرد کتابهائی که از طرف شعب و مراکز پس فرستاده شده بلافاصله و مجدداً برای آنها ارسال نشود.

۳ـ بکار انداختن کتاب و استعمال زیاد آن حتی الامکان محدود باشد.

برای ارسال کتاب بمقدار کم شعب کافی است کتابهائی را که از شعب مسترد شده است درروی یك نیمکت ویامیز چیده با تطبیق نمره‌های فیش‌ها کتاب‌هائی که مستعمل شده یا بصحافی و اصلاح احتیاج دارند کنار بگذارند و بقیه را باضافهٔ کتابب های جدید برای مراکز و شعب دیگری که جدیداً تأسیس شده است بفرستند. این طریقهٔ ساده وقتی عملی است که مراکز مورد نظر همان تعداد کتاب را بخواهند. برای جلوگیری از ارسال مجدد کتابهائی که یك دفعه فرستاده شده است بعضی از کتابداران صورتی از کتب ارسالی بهر شعبه را تهیه میکنند بعد سهم کتابهای جدیدرا باآن صورت تطبیق میکنند ولی عمل مستلزم صرف وقت اضافی میباشد تنها راه سهل و آسان و با صرفهٔ این است که اگر تصادفاً همان کتابها مجدداً فرستاده شد اهمیتی برای آن قائل نگردید. طریقهٔ دیگری برای این کار میتوان اتخاذ کرد و آن انتخاب مجموعهٔ‌هائی است که بترتیب هر یك ازآنها را برای نقطهٔ معینی ارسال میدارند. این طریقه بد نیست بشرط اینکه کتابداران مراقبت کنند بمحض آنکه کتابهائی از یک مجموعه بواسطه استعمال یا تصحیف خارج شد فوراً جای آنرا پر کنند بطوریکه بافهرست اولیه همیشه مطابقت داشته باشد.

معاوضهٔ بین شعبه‌ها :

معاوضهٔ ذخیره شعب اصولا قسمت بقسمت انجام میگیرد، در بعضی

اوقات معاوضه ازطریق سری‌های مختلف نیزاجازه داده‌شده‌است .

معاوضهٔ یك‌جا و عمده غیرعملی است مگراینکه دو شعبه لااقل دارای یك‌مقدار کتاب باشند .دراین‌صورت‌هرشعبه بایدعلامت‌مخصوصی برای خود انتخاب کند (مثلا الصاق یك کاغذ برنگ مخصوصی‌درداخل کتاب) وتذکرامانت کتاب ازهرشعبه‌ای باید روی ورقه ای که درآن تاریخ ثبت شده و بتوان بسهولت آنرا ازکتاب جداکرده قید شود . معاوضه که باید درفواصل طولانی (مثلا هرچهار یاپنج‌سال) انجام‌پذیرد دردومرحله خواهد بود . کتاب‌های شعبهٔ الف شعبهٔ ب و بعکس منتقل میشود برای‌این کارلازم است که ورقه‌های تاریخ قدیم بورقه‌های‌تاریخ جدید تبدیل شود وهمینطور فهرست ها به‌تناسب اینکه در مجموعه ها تغییری روی داده است نیزباید تجدیدگردد . ضمناً کتابهائی که در روز تعویض امانت داده شده صورت‌آنها برداشته میشود تا بعداً بکتابخانهٔ دیگرمنتقل شود .

ثبت امانت درشهرستان :

تشریفات ثبت حتی‌امکان باید ساده وباحسن جریان امور اداری وفق بدهد. هرامری راکه کتابدار مجبورشودآنرا یادداشت کند برای او صرف وقت بیهوده‌ای خواهد بود بهمین جهت است که یك کتابدار واقع‌بین باید باین نکته توجه کند که‌آیااتفاقی که افتاده است باید آنرا ثبت‌کند و یا باید از یادداشت آن صرفنظر نماید ، در علم‌کتابداری این موضوع‌فوق‌العاده مهم وشایان توجه است . برای مؤلف این کتاب بتجربه ثابت شده است که در امور اداری یك کتابخانهٔ نو بنیاد یا کتابخانهٔ کوچك اعضای اداری و کتابداران مایلند در جزئیات امور دخالت کرده وهزاران زحمت برای خود فراهم نمایند در حالیکه این

امور بهیچوجه مهم وقابل اعتنا نمیباشند. این نکته را باید توجه کرد که هر اندازه دستگاه اداری کتابخانه‌های جدید و کوچك باشد بهمان اندازه وقت اعضای آن برای رسیدگی بجزئیات محدودتر باشد.

معذلك کتابداران شهرستان بااین امر موافقت دارند که خارج از فهرستها واطلاعات منابع ومآخذ تهیهٔ بعضی ازفهرست ها وجداولی که ذیلا متذکر میشویم لازم است. مرکز اداری شهرستان بایدبداند که :

الف) مجموع کتابخانه‌های شبکه‌شهرستان‌دارای چه مقدار کتاب میباشد.

ب) تعداد کتابهای هرشعبه چه‌مقدار است.

ج) هر کتابی که متعلق بیك‌مجموعه کتاب غیررمان است در کدام یك از کتابخانه‌ها میباشد.

هرشعبه‌ای نیز باید مطلع باشد که :

الف) چه کتابی متعلق بمجموعهٔ کتاب آن است.

ب) کتابی که از کتابخانه خارج میشود بچه کس امانت داده شده است.

بنابراین مرکزاداری دو نوع فیش دراختیار دارد (بهتراست که قطع فیشها باندازهٔ معمول یعنی۱۲۵×۷۵ باشد). یك‌سری کامل ازاین فیشها بترتیب اسم مؤلف و عنوان کتاب یا برحسب طبقه بندی متداول و برحسب مقرراتی که برای فهرست‌بندی پذیرفته شده است طبقه بندی میشود. فیشی که دراین فهرست‌موجوداست نشان میدهد که درآن‌موقع هر کتابی که متعلق بیك سری از کتابهای غیر رمان است در کجا میباشد. فیش‌دوم هنگامی که کتاب درمرکز است در میان همان کتاب

گذاشته میشود . وقتی که برای یکی از شعب فرستاده‌شده است این فیش در میان سایر فیش های سایر کتابهائیکه متعلق بآن شعبه است قرار داده میشود .

درموقع ارسال کتاب بشعبه دوفیش (بقطع ۷۵ × ۱۲۵) یکی فیش مجموعه ودیگری فیش امانت بآن الصاق میکنند . بمحض وصول بشعبه یا مرکز کتابدارمحل فیش اولی را از کتاب جدا کرده جزء فیشهای سایر کتابهائیکه‌درمرکز موجوداست‌قرارمیدهد . فیش‌دیگرداخل‌در کتاب باقی‌میماند تااینکه‌آن کتاب بامانت داده شود دراین موقع فیش مزبور از کتاب برداشته شده جزء ورقه‌های امانت گذاشته میشود .

پس از بررسی کامل بانواع‌روش‌ها ازدورهٔ ماقبل تاریخ تا کنون بهترین و ساده‌ترین طرزعمل وجود فیش‌مرتبی برای هر کتاب است که کتابداران‌باید باین موضوع‌حیاتی عطف‌توجه کامل مبذول دارند.

کارمندان ادارهٔ مرکزی شهرستان :

دربین اعضای اداری یک‌شبکه شهرستان وجود چندنفرمتخصص برای مشاغل منابع ومآخذ واطلاعات وامورمربوط بکودکان‌ومدارس وتربیت‌بزرگسالان وامورمربوط‌بجوانان ومجموعه‌های موسیقی‌وغیره ازضروریات بشمارمیآید . وجود یك نفرعضو متخصص حسابداری که باکمك یك‌عضودیگر کارخواهد کرد نیزلازم است ، اعضای‌مزبوربرای عموم کتابخانه‌های مهم وغیرمهم ضرورت دارد .

علاوه براعضای فوق‌الذکر کتابخانه‌ها باید ازاعضای خارج از دستگاه خود برای‌تعمیرات وساختمانهای جدید و امور مربوط ببعضی ازبناهائی که بکار کتابخانه میخورد وامورمربوط بوسائط حمل ونقل وغیره استفاده نمایند .

کتابخانه‌ها میتوانند باستثنای مواردی که در فوق ذکر شد از متخصصین و کتابداران مراکز اداری یا شعب دور افتاده که بآنها در ارتباط میباشد استفاده کنند بهرصورت در امور اداری کتابخانه‌ها نباید مرکزیت کامل را مراعات کنند ، حتی لازم است برای جلوگیری از هر گونه خطری و برای تحت مراقبت داشتن دستگاهها حتی‌الامکان از این عمل خودداری نمود .

عدم تمرکز درشهرستانها :

دردستگاه‌های اداری شهرستانها عقیده براین است که حتی‌الامکان باید ازتمرکز جلوگیری بعمل آورد ، برای وصول باین مقصود مراکز اداری کمکی که بامراکزوشعب منطقهٔ اطراف آن ارتباط خواهندداشت ایجاد کرده‌اند . این مراکز ارتباطی کوچك مجموعه های کتاب راکه مخصوص تعویض است یااعضای کمکی را ازمراکزاصلی دریافت میدارند. این طریقه محاسن متعددی دارد بدینقرار :

وجود اعضای بیشتری درطبقه‌بندی اداری اجازه خواهد داد که ارتباط بین کتابخانه‌هاومردم بیشترشود . مخارج حمل و نقل بمقدار فاحشی تنزل کرده و بعضی از شعب که فقط چند ساعت درهفته مفتوح است با استفاده ازاعضای کمکی میتوانند ساعات بیشتری را دراختیار مراجعین بگذارند . بطور کلی اعضای مزبور قادر خواهند بود که دستگاههای امانت واطلاعات را برای اهالی شهری که درآن سکونت دارند بیش از پیش مورد استفاده قراردهندبااین ترتیب مراجعه کنندگان فرصت آنرا خواهند داشت که تعداد زیادتری کتاب بمیل خود انتخاب نمایند . کتابخانه‌های سیار برای دهات اغلب درارتباط بامراکز فرعی میباشند عیب وضررفاحش این طریقه آنست که کتابخانه‌ها مجبور میشوند تعداد

زیادتری کتاب خریداری کنند زیرا هر مرکز فرعی ناچار است
مقدار معتنابهی کتاب برای توزیع دراختیار داشته باشد. بااین روش
دیگر نمیتوان احتیاجات اصلی را باسرع اوقات تأمین کرد. در حقیقت
صورت کتابهای امانت گرفته شده که درمرکز فرعی یافت میشود فقط
میرساند که این کتابهادرحوزهٔ مرکزفرعی وجوددارد ولی نمیتواندمعین
کند در کدامیك از آن‌مراکز موجوداست؟

فصل نهم

دستگاههای دولتی و تعاون

وظایف و ساختمان دستگاههای دولتی در فصول پیش مورد بحث قرار گرفت ، دراین فصل با مداقه‌در بعضی ازمسائل عملی در خصوصیات کتابخانه‌های محلی و منطقه‌ای و کتابخانه های شهرستان لازم بنظر آمد که فعالیتهای دستگاههای دولتی و مخصوصاً آن قسمتی را که با دستگاههای محلی ارتباط دارد مورد بحث قرار داده و این سؤآل را مطرح کنیم: زمانیکه کمیسیون دولتی کتابخانه‌ها انتخاب شد چه وظایفی را باید عهده‌دار شود ؟

اعضاء :

قبل از هر چیز باید مراقب و مواظب اعضای خود (مخصوصاً اعضای عالیرتبه) باشد که بوظایف محول عمل کنند . باذکر این معنی نباید اشتباه کرد که کتابداران دولتی را با کتابداران شهرهای بزرك و روشهای شهرستانی مقایسه کرده و طبقه بندی میان آنها قائل شد . کتابخانه های مزبور نیز باید سعی و مجاهدت کنند که کتابداران خود را از میان بهترین و متخصص‌ترین کتابداران انتخاب کرده و برای آنان همان امتیازاتی را قائل شوند که سایر کتابداران از آنمزایا بهره‌مند میشوند . بدین نکته باید توجه کرد که کتابداران دولتی دارای مسؤلیت بزرگی هستند، چنین شغلی مستلزم استعداد و هوش فوق‌العاده و فعالیت شدید بوده و دراداره امور باید نظیر و مانند نداشته باشند . درایجاد محیط مساعد و حفظ ارتباط با سایر کتابداران و اعضای دولتی و انتخاب راههای مستقیم و عاقلانه و برطرف کردن هر گونه اختلافی باید مهارت و قابلیت مخصوصی داشته باشند . مخصوصاً باید سعی کنند که حس احترام را درسایر کتابداران

زیاد کرده آنان را دراجرای وظایف اخلاقی و انسانیت مؤید و راهنما باشند .

کمك دولتها بدستگاههای محلی :

دولت موقعی باید بایجاد کتابخانه‌های جدید اقدام نماید که تمام شرایطی که برای توسعه و پیشرفت و حسن جریان امور آنها لازم است جمع بوده واولیای امور محلی ایجاد کتابخانه‌ها را با تطبیق اوضاع محلی صلاح بدانند. توسعهٔ کتابخانه باید بر حسب نقشه‌های دقیق که قبلا طرح شده با استفاده از تجربیات درسایر کتابخانه‌ها تدریجاً عملی شود. نقشه‌های پیچیده وغیرمحلی بطور قطع هر گونه موفقیتی را در اینراه دشوار میکند اولیای امور کتابخانه بخصوص باید متوجه مسؤلیت خواهد بود و در این خصوص واقع بینی وسعی و کوشش را درانجام وظایف خطیر خود تا حدامکان درنظر داشته آنی از آن غفلت ننمایند .

عملی کردن چنین نقشه‌ای باید با پیشرفت‌ها و نظم و ترتیب دقیق وصحیح سرویسهای اداری کتابخانه توأم باشد ، برای رسیدن باین مقصود ونتیجه لازم است منافع وقدرت وتوانائی اولیاء مأمورین محلی ودولتها درنظر گرفته شود، بعبارت دیگر دولتها نباید انتظار کمك مادی زیادی از مأمورین محلی داشته باشند . ایجاد کتابخانه ای با کمك مادی قابل ملاحظه‌ای ازطرف دولت در آغاز امر وسپس قطع تمام یا یك قسمت از آن بامید اینکه ساکنین محل خود تمام و یا یك قسمت از آنرا بعداً عهده دار خواهند شد کار بسیار بیهوده و بی نتیجه ایست ولی این موضوع نباید از کمك دولت از بیم اینکه ساکنین محلی بامید مساعدتهای دولت از اقدامات کمکی خود صرفنظر خواهند کرد جلوگیری بعمل آورد برای اینکار لازم است ازساکنین و مأمورین محلی تقاضا کرد که کمك ومشارکت

خودرا تدریجاً بمبلغی برسانند که هرسال بتوانندآن مبلغ راتعهد کرده وبپردازند .

در بعضی ازممالك تعهد وپرداخت اعتبار برای کتابخانه‌های محلی اختیاری وبرحسب تمایل شورای محلی انجام میپذیرد وقانونی درکار نیست که اعضای شورا راوادار ومجبور کند که تعهداتی بامدت‌طولانی کرده وجانشینان آنان مجبورشوند بتعهدات اسلاف خود عمل نمایند . تنها وسیله برای ترمیم‌وجبران امتناع اولیای امور محلی ازدادن‌اعتبار بقراری است که ذیلا متذکرمیشویم :

الف) گنجانیدن مقرراتی درقوانین دولتها که برطبق آن بتوان قراردادهای محلی بامدت طولانی منعقد نموده اجرای آنرااجباری کرد.

ب) مجبور کردن اولیای محلی بپرداخت کمك‌های مالی کافی در بدوامر برای تأسیس‌وایجاد کتابخانه‌ها. البته این‌طریقه عملی‌تر وقابل اجراست .

پس ازافتتاح کتابخانه مراجعین‌ومطالعه کنندگان باید ازاولیای امورمحلی خود تقاضا کنند که بودجه‌کافی دائمی دراختیار کتابخانه ها بگذارند. زمانیکه تأمین اعتبار برای‌ساکنین‌محلی مقدور ومیسر نباشد، دولت تا تأمین اعتبار کافی دائمی و اطمینان از ادامه کار نباید بافتتاح کتابخانه ای اقدام کند بهر صورت بر زمامداران فرض و واجب است حتی‌الامکان‌دولت‌را وادار کنند که تمام وسائل مادی ومعنوی را برای ایجاد کتابخانه‌ها مهیا وآماده‌سازد .

آنچه که درفوق‌ذکرشدعموماًراجع بکمك وتأمین کسری‌اعتبار ومخارج سالانه اعضا وتهیه ساختمان و مجموعه های کتب وغیره بود . کمکی که جنبهٔ مساعدت مالی‌سرمایهٔ یك کتابخانه دارد بسیارمهم‌وقابل

ملاحظه است زیرا اگر دولت حاضرشد برای تأسیس کتابخانه مقداری
سرمایه بدهد باید متعهد شود که بعداً بطورِدائم مقدار چنددرصدی در
هرسال به‌تناسب توسعهٔ آن تأمین مخارج خواهد پرداخت. بدین ترتیب
ترتیب که کمك و مساعدت مالی ساکنین محل ودولت به تناسب توسعه‌و
پیشرفت کتابخانه‌ها در هرسال باید فزونی یابد. بطوریکه قبلا نیز
متذکرشدیم تأمین مقداری سرمایه دربدو تأسیس لازم وضرور استو
مخصوصاً آن قسمتی که بخرید مجموعه‌های کتاب بستگی دارد، قسمت
دیگر سرمایه باید بمصرف تهیه محل ومکان و خرید لوازم و اثاثیه و
وسائل حمل ونقل‌وغیره‌برسد. بالاخره بهمان اندازه که شبکه‌رو بتوسعه
وپیشرفت گذاشت درصورتیکه‌شبکه وسیع ودارای اهمیت باشدمیتوان
یك‌قسمت مخارج را از عوائد آن تأمین کرد با تمام این تفاصیل هر
کتابخانه باید دربدو تأسیس بتمام وسایل و اثاثیه لازم مجهز باشد،
مخصوصاً این موضوع‌را باید درنظرداشت که برای تأمین کسری‌اعتبار
بهیچوجه نباید بقرض‌متوسل‌شدزیراپرداخت ربح درسال تحمیل‌بزرگی
است که بکتابخانه وارد خواهدشد چنانکه بسیاردیده شده‌است که‌باین
ترتیب مسؤلین‌امور کتابخانه‌هاازپرداخت‌ربح عاجز مانده و نتوانسته‌اند
بموقع معین کتابهای لازم راکه اساسی‌ترین سرمایه یك کتابخانه است
خریداری نمایند.

انتخاب کتابها:

امری است محرزوقطعی که‌نتایج حاصل از حسن‌جریان‌وتوسعهٔ
کتابخانه ها با فدا کاری های دولتها و هیئت اجتماعیه محل‌ها ارتباط و
بستگی کامل‌دارد. قوانین‌ومقررات کمکهاومساعدتها، بازرسیها، بازرسی
هائی که در کتابخانه‌ها میشود، نصایح وراهنمائیهائی که بکتابداران

میشود دارای فوائد بیشماری است ولی موجودی و تعداد کتاب پایه و اساس کتابخانه را تشکیل میدهد. مسؤلین و اولیای محلی در این موضوع بخصوص باید حداکثر آزادی را داشته باشند. اصولاً فلسفه و دلیل ایجاد کتابخانه این است که حداکثر تسهیلات و آزادی را برای مراجعه‌کنندگان قائل شود و تا آنجائیکه برای کتابخانه میسر و مقدور است کتاب دردسترس مطالعه کنندگان بگذارد. باپذیرفتن نظر فوق درمقابل این امر قرار میگیریم : اگر بمسؤلین و اولیای امور محلی اجازه بدهیم که هرچه را مایل باشند انجام دهند ممکن است درانجام وظایف خود تعلل ورزیده یا اینکه آنانرا مجبور کنیم که در انتخاب کتابها دقت بیشتری مبذول داشته و تمام هم خودرا مصروف این کار نمایند خطر اینرا دارد که از کار کتابداری و کتابخانه دلسردشده و بطوریکه شایسته است وظایف خودرا انجام ندهند. مسألهٔ مذکور خطری برای کتابخانه‌های مهم ندارد زیرا امور کتابخانه بعهدهٔ دسته‌ای ازاعضای بصیر و کاردان سپرده شده است ولی دراجتماعات کوچك ومحدود خطر وزیان محرز وحتمی است. بهمین علت است که مساعدت مالی (وجه نقد) که البته شامل تمام بودجه نبوده بلکه مکمل آنست بنظر مابسیار مهم وقابل توجه است. اولیای امور محلی آزادی دارند که یك قسمت مهم از اعتبار کتابخانه را بمصرف خرید کتاب برسانند ولی علاوه براین کتابخانه باید تعداد زیادی که بوسیله مقامات ودستگاههای دولتی تهیه شده و در اختیار مقامات محلی گذاشته میشود دریافت دارند. ما کشوری را میشناسیم که کتابخانهٔ عمومی ملی آن مجانا مقدار کتاب بکتابخانه‌های کوچك ملی امانت میدهد. این کتابها پیوسته درحال تعویض میباشد و تعداد کتابهائی که بامانت داده میشود پیوسته با تعدادجمعیت هر ناحیه مطابقت دارد ولی

کتابخانه‌های کوچك به‌تناسب سایر کتابخانه‌ها نسبت بهرصدنفر جمعیت بیشتر کتاب دریافت‌میکنند .

امانت کتابها بدینطریق علاوه براینکه حوائج مردم را از حیث کمیت و کیفیت تأمین میکند نتیجه ومقصود دیگری دارد و آن عبارت ازاین‌است که کتابدار و مطالعه کننده مینوانندهر تعداد کتابی که‌احتیاج دارند تقاضا نمایند ولی متأسفانه درنقاط کوچك کتابداران و مطالعه‌کننده‌گان از وجود کتابهائی در سایر نقاط بی اطلاع میمانند . برای جلوگیری ازاین محظور بعضی از کشورها بیشتر فهرستهای منظمی‌از تعداد و اسامی کتابهای کتابخانه های کوچك اقدام کرده‌اند . انتشار فهرست‌های مزبور با اینکه‌مطالعه کننده‌گان و کتابداران رابنحواحسن واکمل ازجریان امور مطلع نمیکند ولی نتایجی بدینقرار ازآن عائد شده است :

تعداد زیادی از کتابخانه‌ها سعی میکنند که انتخاب مجموعه‌های کتب‌آنها یکسان ومشابه باشد ولی بهتر ومناسب‌تر این است که دولت کتابهائی برای کتابخانه‌های محلی تهیه کند که ازهر حیث متنوع باشد زیرا دراین صورت میتواند پیوسته این‌مجموعه‌ها را دریك شبکه بکار انداخته وهرمدت مجموعه‌ای را بجائی بفرستد .

قرض دادن اعضاء :

کتابخانه‌های ملی میتوانند اعضای متخصص خودرا برای اداره امور کتابخانه‌های محلی قرض بدهند ، بهر صورت هر کتابخانه موظف است که عده‌ای اعضای متخصص در اختیار داشته باشد و قرض اعضای اضافی که البته نسبت بکتابداران محلی باتجربه‌تر ودرکارخودبصیرترند کمك بزرگی بحسن‌جریان امورآن کتابخانه‌هامیباشد . کتابدارانی که

از طرف دولت از کتابخانهٔ ملی بمحلهای کوچك اعزام میشوند باتجربه وتخصصی که دارند بزودی معایب دستگـاه را مرتفع ساخته با اعمال روشهای جدیدامور را بجریان عادی‌میاندازندضمناً درسی‌هم‌بکتابداران محلی داده آنانرا درجریان اقدامات مراکز اصلی‌میگذارند.

دستگاههای‌مرکزی:

دردرجه چهارم دستگاههای دولتی وظیفه دارند که تکرار یك عمل را در کتابخانه محدود کرده یا ازآن جلوگیری بعمل آورند. عمل‌مکرردر کتابخانه‌هازمانی اتفاق‌میافتد که اعضای اداری مؤسسات‌با یکدیگردرارتباط نباشنددرصورتیکه اگر مرکزیتی درکاربود یا امور همکاری میگذشت بسیاری از موانع مرتفع‌میشد.

دستگاههای مرکزی فهرست‌بندی کتابها از جمله مسائلی است که باید درتمام نقاط موجود باشد بنابراین بهتراست بجـای اینکه هر کتابخانه (که شاید عدهٔ آنها ازصدها تجاوز کند) برای خود فهرستی تهیه کند دستگاه مرکزی یك‌جافهرست‌ها را چاپ کرده بنقاط مختلف بفرستد. صورت کتابها وانتشارات کتابخانه‌ها مانند اعلانات و غیره را نیز باید برای کلیه‌آنهایکسان ویکنواخت کرد زیرااگرتمام کتابخانه‌ها ورقه‌های امانت وفیش‌ها وفهرست‌بندی کتابها را بیك شکل تهیه کنند درموقع تعریض وخرید کتاب ولوازم واثاثیه تسهیلات زیادی فراهم‌شده ضمناً صرفه‌جوئیهای زیادی هم در بودجه خواهدشد.

اقدامات دیگر دولتها :

چه‌اقدامات‌دیگری باید ازدولتهادرقبال کتابخانه‌ها انتظارداشت؟

بطوریکه‌سابقاًاشاره‌شد دولتهاباید‌ازمقامات محلی‌مصراً بخواهند که در کتابخانه ها فقط از اعضای اداری و کتابداران متخصص و بصیر که

مدخل یک کتابخانه روستائی

تالار مطالعه کودکان در یک کتابخانهٔ مخصوص

آموزشگاههای مخصوص باینکار را باتمام رسانیده باشنداستفاده نمایند.
دولتها موظفند برای تربیت افراد و کتابداران متخصص آموزشگاههائی تأسیس کرده مخارج آنراخودبرعهده بگیرند ولی اگر کشوری باندازهٔ کافی وسیع باشد و تعداد زیادتری آموزشگاه کتابداری ایجاب کند در این صورت بهتر است آموزشگاه بمؤسسات مستقل ازدستگاههای دولتی مانند دانشگاهها و باانجمنهای کتابداری بستگی داشته باشند .این طریقه حتی برای تأسیس یك آموزشگاه در کشور نیز رجحان دارد. آموزشگاه های شخصی روح محصلین را آزاده تر و مستقل تر از آموزشگاههای دولتی تربیت میکنند معذلك دولتها موظفند بنحو مقتضی برای عموم کتابخانه های کشور اعضا و کتابداران متخصص تهیه و آماده نمایند .

دستگاههای دولتی وظیفه دارند تمام انتشارات کتابخانه ها را برعهده بگیرند ، انجمن کتابدارن منظم وفعالی در هر کشور از لوازم اولیه بشمار میآید ، هرفردی که درتوسعهٔ کتابخانه ها مشارکت دارد باید ازطرف دولت تقویت وتشویق شود ولی این تقویت نباید بآزادی عمل وفکری آن فرد لطمه وارد آررد .

همکاری :

افراد یك کشور موقعی میتوانند از تمام مزایای کتابخانه ها حداکثر استفاده را بنمایند که تمام دستگاههای مربوط بآن ارتباط نزدیک و همکاری دائم داشته وارا عمال وتجارب یکدیگر بهره مند شوند وتکرار مکررات جلوگیری نمایند درسابق دراین خصوص بحث مفصلی بعمل آمد ولی بعضی مسائل دیگر وجود دارد که ازطرح آن ناگزیریم .

این نکته را باید متوجه شد که همکاری میان کتابخانه های عمومی تنها منحصر بکمکهای متقابل نیست. روش همکاری در حدود کتابخانه های

ملی باید تعداد زیادی از کتابخانه ها را تحت نظر داشته باشد. هر کتابخانه قبل از هرچیز باید رضای کسانی را که مخارج یا کتاب های آنرا تأمین میکنند جلب نماید. بنابراین از کتابخانه دانشگاهی یا مراکز تحقیقات علمی یا کتابخانه های مخصوصی شغل یا حرفه ای باید انتظار داشت که با سایر کتابخانه های عمومی همکاری کرده وظیفه رسانیدن و تأمین کتابهای آنها را برعهده بگیرند با تمام این تفاصیل کتابخانه‌های خصوصی نیز میتوانند با یکدیگر همکاری نزدیك داشته ودر مواقع ضرور بیکدیگر کمك برسانند

بهرصورت غیرممکن است که خط فاصلی میان کتابخانه‌های فنی وخصوصی که عامه بدانها دسترسی ندارند و کتابخانه‌های عمومی قائل شد کتابخانه‌های عمومی موظفند کتاب هائی را که عامه احتیاج دارد و نمیتواند از کتابخانه های خصوصی بآسانی دریافت کند در دسترس بگذارد. گاهی اتفاق میافتد که بعضی از اشخاصیکه بکتابخانه های خصوصی راه ندارند ببعضی از کتاب‌های اختصاصی احتیاج پیدامیکنند دراین حالت است که کتابخانه‌های عمومی که نمیتوانند ازاینراه کمک نمایند دچار محظور میشوند واگر هم بخواهندوسایلی فراهم آورند که این قبیل کتابهارا نیز تهیه کرده در دسترس عامه بگذارند تکرار مکررات شده ضرر فاحشی باساس کتابخانه‌ها وارد میآورند، بهترین طریقه این است که ارتباط دائمی و همکاری نزدیك میان کتابخانه‌های عمومی و خصوصی ایجاد کرد که درمواقع ضرور بیکدیگر کمك کنند. نقشهٔ فهرست بندی ائتلافی باید بطریقی تنظیم شود که در عین حال شامل هردو کتابخانه باشد.

اکنون تذکراتی هم راجع بهمکاری میان کتابخانه‌های عمومی بدهیم امانت دادن کتاب از کتابخانه بکتابخانهٔ دیگر کافی نیست ، در حقیقت قرض گیرنده باید بتوانداز ورقه‌های امانتش درهر کتابخانه‌ای که مایل باشد استفاده کند زیرا هرمطالعه کننده در هر نقطه ای که‌مسکون‌است باید بتواند از چند کتابخانه استفاده ببرد . ارزش ورقه های امانت بین کتابخانه‌ها عبارت است‌از:

الف) درمناطق شهرنشین که‌آن نواحی میان چند دسته مقامات مسؤل کتابخانه‌ها تقسیم‌شده‌است زیرا حدود ارضی‌اختیارات کتابخانه‌ها نباید مانع رفت‌وآمد مطالعه کنندگـان بشود .

ب) درمناطق ده‌نشین وحومه‌ها که بتوسط مسؤلین مختلف با شهری که مرکز آن نقاط معین‌شده‌است درارتباط باشند . متأسفانه این نوع تشکیلات اهالی‌دهات وقصبات راازاستفاده بعضی کتابهاتیکه‌برای آنان مفید است محروم میکنند .

همکاری میان کتابخانه ها بـا اتخاذ روشهای متحدالشکل و فورمول‌های یکنواخت سهل وآسان میشود (مثلاً ورقه‌های امانت که بیك قطع ویك‌شکل باشد) . بعضی ازوظایف باید ازطرف اولیای‌امور ومقامات ما فوق بکتابخانه های محلی وکوچك تحمیل شود ولی این تحمیل نبایدبآزادی‌واستقلال آنهالطمه‌واردسازدزیرابتجربه‌ثابت‌شده‌است که تحمیلات سخت وخشك‌باساس‌وپیشرفت‌دستگاهها لطمه‌وارد‌آورده است. برای‌متحدالشکل کردن‌روشهای‌اداری‌وفنی‌لازم‌باید کمیسیونهای مختلطی از متخصصین کتابخانه های یك منطقه محدود تشکیل شود تا بانعاطی افکار واشتراك‌مساعی‌مسائل لاینحل ومعضل حل‌وتصفیه‌شود ضمناً کتابداران بدینوسیله میتوانند ازعقاید وافکاریکدیگر مطلع شده متحداً نقشه‌هائی برای پیشرفت‌کارخود بکشند .

فصل دهم

کتابخانه و بعضی طبقات مطالعه کنندگان

اطفال

درسراسر این کتاب و طی فصول آن مخصوصاً تذکر داده شد که تمام افراد اجتماع از هر طبقه‌ای که باشند بدون در نظر گرفتن سن اعم از خرد و بزرگ حق دارند از کتابخانه استفاده کنند. هیچکس منکر اهمیت تربیت مطالعه کنندهٔ جوان نیست . بایدوسائلی فراهم آورد که ذوق کودك برای مطالعه تشویق و تحریك شود تهیه مجموعه‌های کتاب مناسب باسن او از بهترین طرق است مشروط براینکه اتخاذ این طرق از طرف کتابخانه‌ها وظایف دیگر آنهارا (مثلاً ایجاد جلوگیری از کتابخانه‌ها برای بزرگسالان) بدست فراموشی نسپارند زیرا تجربه ثابت کرده است که گرفتن کمك مالی برای اطفال بسیار آسانتر از کتابخانه‌های عمومی میباشد ذخیرهٔ کتاب برای اطفال باید کاملتر و بیشتر ازذخیرهٔ کتاب برای بزرگان باشد بدوعلت : ۱ ـ اطفال در استفادهٔ کتاب بیش از بزرگان دارای پشتکار هستند . ۲ ـ اطفال بیشتر وقت کتاب خواندن را دارند و سریعتر کتاب را تمام میکنند ، بنابراین باید تعدادی بیشتری کتاب برای آنان در ذخیره داشت .

تشکیلات کتابخانهٔ اطفال بدوصورت انجام میگیرد : بعضی از کتابداران معتقدند که کتابها را باید بوسیلهٔ مدارس در اختیار اطفال گذاشت ، برخی دیگر عقیده دارند بهتر است خود اطفال بمراکزی که نه تنها برای اطفال بلکه برای بزرگان معین میشود مراجعه نماید دلیل

دستهٔ اول این است که اطفال باراهنمائی و تشویق معلمین خود بیشتر میتوانند از کتابهائی که در مدارس آنها ذخیره شده است بهره‌مند شوند. دستهٔ دوم میگویند ما بیم اینرا داریم که معلمین اکتفا بکتابهای تربیتی کرده اطفال را وادار کنند فقط این قبیل کتابها را بخوانند. در این صورت انتخاب اطفال محدود شده ، بر شته‌های دیگر عطف توجه نکنند و هم نگرانی دارند که اطفال کتاب خواندن را جزئی از اشتغالات و امور درسی دانسته و باهمیت کتاب پی نبرند. دلایل هر دو طرف بطور متساوی موجه بنظر میرسد بطور کلی باید انتخاب مخزن کتاب با شرایط محلی منطبق و متناسب باشد. مثلاً در شهرهای بزرگ اطفال بدون شك بآسانی بقسمت بخش اطفال در شعب نزدیك مساکن خود بیشتر دسترسی دارند و اگرهم در کتابخانه‌های عمومی ثبت نام کرده باشند معذلك لازم است درهای این شعب پیوسته بر روی آنان باز باشد ولی در دهات و قصبات ممکن است تنها مدارس مرکز موجود برای اطفال باشد و این در صورتی است که در آن ناحیه فقط یك کتابخانه برای بزرگسالان باشد یا اینکه منحصراً در هفته چند ساعت آنهم ساعاتی باشد که اطفال نتوانند در آنساعات به کتاب خواندن بپردازند و یا کتابخانه سیار موقعی به دیه برسند که اطفال در مدارس مشغول تحصیل باشند یا کتابخانه‌ها باندازه کافی که بتوانند در عین حال احتیاجات اطفال و بزرگان را رفع کنند کتاب نداشته باشند.

در این میان فقط یك موضوع مهم است و آن عبارت از این است :
در هر نقطه یا محلی که اطفال بتوانند از کتاب استفاده نمایند شعبهٔ مخصوص اطفال باید در جزء سرویس کتابخانه عمومی قرار داشته باشد . باین ترتیب بر مسؤلین امور کتابخانه‌ها فرض و واجب است که با مسؤلین تعلیم و تربیت عمومی و معلمین متحداً کار کرده با یکدیگر توافق نظر داشته باشند ولی مسؤلیت انتخاب کتاب هائی که جنبهٔ منافع عمومی دارد (باستثنای

کتابهای کلاسیك و کتاب‌هائی که منحصراً جنبهٔ تعلیماتی دارد) متوجه مسؤلین‌امور کتابخانه‌ها میباشد : تهیه‌وجمع آوری مجموعه‌های گران‌ـ قیمت ولوکس‌وسپس تعویض آنها وایجاد یك‌دستگاه خرید وتوزیع در کتابخانه‌های‌مدارس‌بهیچوجه‌ضرورتی ندارد وانجام آن مستلزم‌مخارج زیادخواهد بود بهتراست که‌تشکیلات اداری‌بقسمی‌باشد که درعین‌حال حوائج اطفال وبزرگان‌را یکجا تأمین نماید .

دستگاه کتابخانه برای‌سایر طبقات‌مطالعه کننده :

این اصل شامل تهیه کتاب ودستگاه اداری کتابخانه برای‌سایر دسته‌های‌یك‌ناحیه میباشد که‌برای آنان‌مراجعه بشعب‌میسر نیست‌مخصوصاً اگراین‌شعب‌باپول واعتبارعمومی‌اداره شده باشد درنتیجه کتابخانه‌های بیمارستانهاودرمانگاههاوتیمارستانهاوآسایشگاههای‌اشخاص‌سالخورده حتماً باید جزء لاینفك کتابخانه این محل قرار داشته باشد . لزوم این کتابخانه‌محل‌تامل‌نیست. مقامات و مسؤلین محلی‌موظفند برای این‌قبیل مؤسسات کتابخانه‌هائی تأسیس کنند و برتعداد کتب‌آن بیفزایند اگرهم تشکیلات اضافی و اعتباراتی برای این‌کار لازم باشد بایددر تامین آن کوشش کنند . اگربیماران مریضخانه‌ای در شهر مقیم باشند‌کار بسیار آسان خواهد شد ولی این موضوع کمتر اتفاق میافتد زیرا در هرشهری‌عده‌ای بیمار در مریضخانه‌ها بستری هستند بنابراین مسؤلیت هرشهرمتوجه‌مقامات‌آنشهر میشود بنابراین ضرورت دارد که‌کتابخانه بیمارستانهاازحیث کتاب بی‌نیاز باشد،البته لزومی‌هم‌ندارد که کتابخانه‌های بیمارستانهامستقل‌باشند . برای ادارهٔ امور کتابخانه‌های بیمارستان بیکی از دو طریق باید متوسل شد : یا از طرف انجمن از مسؤلین محلی که وظایف کتابخانه‌هارا‌برعهده بگیرندیابتوسط کمکهای‌دولتی . کتابهای این‌قبیل کتابخانه‌هارابایدمخصوصاً ازمیان کتابهای‌شعب مختلف بوسیلهٔ

کتابداران همان شعب انتخاب کرد که درضمن بتوانند ازعهدهٔ تکمیل یا تعویض آنها برآیند، از اینراه است که بیماران موفق خواهند شد کتابهائی را که مایل بقرائت آنها هستند پیوسته در دسترس خود داشته باشند اشخاصی که در بیمارستانها یا تیمارستانها واین قبیل مؤسسات هستند دارای مشاغل و سرگرمیهائی میباشند که مخصوص بخود آنان است بنابراین بکتابهائی احتیاج دارند که با مشاغل و سرگرمیهای آنان متناسب باشد ولی در بعضی اوقات اعمال چنین طریقه‌ای مقدور نخواهد بود زیرا در بعضی از بیمارستانها فقط بیمارانی که مبتلا بامراض مسریه هستند بستری میباشند که بدین ترتیب تعویض کتابها میسر نخواهد شد بهتر است کتابهای چنین بیمارستانهائی را از راه هدیه یا اعتبارات دیگری مانند اعتبار کتابهای مستعمل تأمین و تهیه کرد.

باید بزندانیان و سربازان و ملوانان و خلبانان و محافظین برجهای دریائی و دارندگان این قبیل مشاغل نیز توجه کرد، این موضوع بسیار شایان توجه است و اولیای امور مسؤلیت مهمی را برعهده دارند. کشورهائی وجود دارند که اولیای امور زندانها مبلغی بعنوان کمك در اختیار کتابخانه‌های شهری که در آن زندان قرار دارد برای تهیه کتابهای مورد لزوم زندانیان میگذارند، بهمین ترتیب کتابخانه‌های بعضی بنادر با کمك مالی شرکتهای کشتیرانی برای ملوانان و اعضای کشتی های بازرگانی تعداد کافی کتاب (برای مدت یك مسافرت) کتاب میدهند در پایان مسافرت کتابها مجدداً بکتابخانه مسترد شده مجموعه دیگری بجای آن تسلیم میشود.

کتاب برای کتابخانه‌های سربازخانه‌ها از طریق دیگری باید تأمین شود زیرا ممکن است سربازخانه در نقاطی دور از شهرهائی که کتابخانه‌های

عمومی مهم در آن وجود دارد واقع شده باشد در این صورت دولت رأسا موظف است در تهیه کتاب برای چنین سرباز خانه‌هائی اقدام نماید .

دو طبقهٔ دیگر وجود دارد که برای آنها نیز باید بوسایلی کتاب تهیه کرد : ۱ - بسیاری از بیماران و اشخاص مفلوج که در خارج از بیمارستان بستری میباشند ، بسیاری از این میان نه دوستی نه خانواده‌ای دارند که برای آنان از کتابخانه‌ها کتاب آورده در اختیارشان بگذارد بهمین مناسبت است که در بعضی از شهر ها در هر پانزده روز مأمورینی بخانه‌های اشخاص سالخورده و بیماران بستری که توانائی رفتن بکتابخانه‌را ندارد سر کشی کرده نه تنها کتاب میبرند بلکه باوسایلی بآنان دلداری داده خشنودی آنان را فراهم میکنند . این راه بهترین طریق برای مربوط ساختن بیماران واشخاص فلج و ناتوان بادنیای خارج میباشد .

۲ - وظیفه دیگری که دارای اهمیت حیاتی میباشد بدینقرار است که: دستگاه کتابخانه برای کوران باید از طرف کتابخانه‌های دولتی که در ضمن بتوان از کتابخانه‌های معمولی نیز استفاده کرد تأسیس و اداره شود. بندرت اتفاق میافتد که کتابخانه‌های محلی از عهدهٔ تأمین احتیاجات کامل مطالعه‌ـ کنندگان بر آمده هر کتابی را که میخواهند در اختیارشان بگذارند بهمین مناسبت است که نباید تأمین احتیاجات نابینایان را برعهدهٔ این قبیل کتابخانه‌ها بگذارند .

قسمت سوم
عوامل توسعهٔ کتابخانه‌ها

فصل یازدهم
چگونه میتوان سطح توسعهٔ کتابخانه‌ها را بالا برد

باین نکته باید توجه داشت که توسعهٔ کتابخانه‌ها نمیتواند بخودی خود بصورت عمل در آید و از آن نتیجه‌ای حاصل نخواهد شد مگر اینکه اشخاص معین صلاحیتداری در ارکان دولتها و اجتماعات نفوذ یافته و آنها را تحت تأثیر افکار و راهنمائیهای خود قرار دهند، این موضوع با ترقی اجتماعی بستگی داشته و با تطبیق آن بحقیقت خواهد پیوست. اگر قبول کنیم که مرد یا زن کوچه نهایت تمایل را دارند که کتابخانه های عمومی تسهیلات کافی فراهم آورده احتیاجات آنانرا بر آورند معذلك نباید از تودهٔ مردم انتظار داشت که در تأسیس و ایجاد چنین مؤسساتی کمك و مساعدت فکری مادی بنمایند. تودهٔ مردم از جریانات توسعه و ترقی کتابخانه‌ها و مسائلی که بکار پیشرفت آنها میخورد و نتایج حاصل از آن بکلی بی اطلاع میباشند بنابراین برای حسن جریان و گرفتن نتایج مفید، براهنمائی متخصصین فن و اشخاص صالح احتیاج داریم که بتوانند با نقشه‌ای صحیح و عملی و راهنمائیهائی علمی مردم یك کشور را بمنافع کتاب و استفاده از آن و در نتیجهٔ توسعه و ترقی کتابخانه‌ها

آشنا سازند .

یك‌قسمت مهم از پیشرفتها و موفقیتهائی که در این زمینه‌در بسیاری از کشورها حاصل‌شده است‌مرهون‌علاقه‌مندی‌وفعالیت‌وازخودگذشتگی عدهٔ معدودی‌است که توانسته‌اند موانع ومشکلات را از پیش پا برداشته وموفقیتهای شایانی بدست‌آورند تمام قرائن ثابت میکند که درآینده مانند گذشته بأهمیت کتابخانه‌ها افزوده شده و استقبال مردم نسبت باین امرحیاتی روزافزون خواهد شد ، البته حصول موفقیت باید توأم با دو عمل ذیل باشد :

۱ـ متخصصین توسعهٔ کتابخانه‌ها باید درعمل‌وافکار ومبارزه خود ثابت کنند که همه مانند مبلغ ازجان گذشته‌ای بکار خود علاقه‌مند بوده با طیب خاطر و بدون اجبار دراینراه قدم گذاشته‌اند .

۲ ـ مسؤلین امر موظفند بهترین طریق را یافته با راهنمائیهای عاقلانه قدرت وتوانائی اشخاص‌را برای وحدت عمل‌وسوق‌دادن‌ومربوط ساختن دستگاههای کتابخانه‌ها را با مراکز و شئون دولتی و اداری بکار بیندازند .

باید اذعان کرد که بهیچوجه نمیتوان‌امیدوار بود که کتابخانه‌ای‌در کشوری که‌تشکیلات‌مرتب‌وصحیحی برای‌توسعه و ایجاد کتابخانه ندارد روبتوسعه و ترقی برود .

تشکیلات کتابخانه اصولا بدو نوع است : تشکیلات رسمی و تشکیلاتی که جنبهٔ رسمیت ندارد . معمولا هر نوع تشکیلات در یك کشور میتواند وجود داشته باشد . تا زمانیکه امید بگرفتن نتایج‌مثبت و عملی هرکار است دستگاه‌ها و تشکیلات غیررسمی میتوانند درارتباط و هم‌آهنگی نزدیك با دستگاههای رسمی بوظیفهٔ خود عمل کنند ولی

اگر زمانی اتفاق بیفتد که چنین امری دشوار وغیرممکن باشد دراینصورت تشکیلات غیر رسمی باید مستقلاً تعهدات خود را انجام داده در حسن جریان امور نهایت کوشش را مبذول دارد. در بسیاری از مواقع اتفاق افتاده است که تشکیلات غیررسمی به‌تنهائی موفق‌شده است‌عمل‌توسعه‌را در اختیار بگیرد و البته باید از عمومیت دادن این حالت پرهیز کرد زیرا همیشه وضع باینقرار نخواهد بود.

تشکیلات رسمی :

تشکیلات رسمی بردو نوع است : تشکیلات دائمی وغیر دائمی.

تشکیلات دائمی عبارت است از ادارهٔ کل (یاوزارتخانه) کتابخانه های دولتی (یاملی) که شامل یك ادارهٔ کتابخانه‌ها مرکب از اعضای برجسته ومتخصص دائمی و کارمندان پیمانی و قراردادی میباشد، عمل و وظیفهٔ اصلی این اداره در توسعهٔ کتابخانه‌ها تهیهٔ اعتبار کافی و راهنمائیهای لازم وموظف ساختن مسؤلین محلی در برعهده گرفتن قسمتی از امور کتابخانه‌ها میباشد. درفصول سابق عملیات و وظایف‌هرقسمت ودسته‌ای را بتفصیل بیان کردیم.

تشکیلات رسمی دائمی بطور کلی بصورت یك کمیسیون یا یك کمیته که از طرف دولت یا حکومت ملی برای تهیهٔ گزارش راجع بامور کلی کتابخانهٔ انتخاب میشود میباشد. اغلب اتفاق افتاده است که این کمیسیونها از عملیات خود نتایج مهمی گرفته‌اند ولی با این تفصیل نباید پیوسته باینوسیله متشبث شد وگاهی ممکن است بجای کمیسیونها وکمیته‌های مزبور از متخصصین فن استفاده کرد، بهر صورت خواه کمیسیون یا اشخاصی متصدی این‌امرباشند بایدوظایف خودرا درنهایت بیطرفی و بیغرضی‌وباحسن‌نیت‌وعلاقه‌مندی وبصیرت‌درکارانجام بدهند،

کمیسیون یا اشخاص بطور قطع باین نتیجه خواهد رسید که ایجاد تشکیلات دائمی برای کتابخانه‌ها لازم وضروری است .

اتحادیه‌ها و انجمنهای کتابداران :

تشکیلات‌غیررسمی‌بطورکلی بصورت‌اتحادیه یا انجمن کتابداران در میآید ، اتحادیه های مزبور مرکب است از مردان و زنانی که بنا بمقتضیاتی طرفدار توسعه وپیشرفت کتابخانه‌ها میشوند . این اتحادیه‌ها شامل اعضای ذیل میباشند :

الف) از اشخاصیکه مایل بتوسعه وترقی کتابخانه هستند و ضمناً لزومی ندارد که اعضای اتحادیه از کتابداران ومتخصصین‌فنی کتابخانه باشند . معلمین تعلیم و تربیت و نمایندگان مجامع و مؤسسات اجتماعی و صاحبان مشاغل و نمایندگان احزاب و اصناف و نمایندگان مجامع تشکیلات‌زنان و اتحادیه‌های کشاورزان وغیره و بالاخره‌عموم‌اشخاصی که برای پیشرفت وتوسعه فرهنگ درفعالیت هستند ممکن‌است‌اعضای این اتحادیه را تشکیل بدهند .

ب) نمایندگان کمیسیون‌های محلی کتابخانه وغیره .

ج) کتابداران .

اتحادیه ها و انجمنهای کتابداران یك کشور (یا اتحادیهٔ ملی کتابداران) که به‌ترتیب فوق تشکیل میشود میتوانندرتوسعهٔ کتابخانه عامل مؤثرواقع شوند. تشکیل مجالس بحث ومطالعه، سخنرانی ، بکار بردن تجارب مفید و ایجاد همکاریهای لازم و مفید در امور داخلی و هدایت عامه‌برای‌جلب بکتابخانه‌ها ازطریق تبلیغات دامنه‌داروانتشارات مفید از جمله اقدامات اتحادیه‌ها و انجمن‌ها میباشد ، هر یك از اعضای انجمن میتواند در موارد لزوم علیه هرگونه تجاوز و تعدی که نسبت

بایجاد یـا اداره کتابخانه‌ای میشود شدیداً مبارزه کرده دشـواری‌ها و مشکلات را از پیش بردارد .

هر چه تعداد اعضای اتحادیه‌ها و انجمنها بخصوص اتحادیه‌ای که فقط بمنظور پیشرفت و توسعه کتابخانه‌ها و دستگاه‌های اداری آن ها تشکیل شده باشد بیشتر باشد بهتر است . کتابدارانی که شغل آنان منحصر بکتابداری است با کمك اتحادیه‌ها مینوانند درعین حال هم با مسؤلین و مقاماتی که کتابخانه‌هادر تحت نظر آنان میباشندو هم بااعضای کتابخانه‌ها در ارتباط باشند . بواسطهٔ وجود همین اتحادیه‌هاست که حس همکاری شدید ومؤثری میان تشکیلات و اشخاصی که معتقد به ترقی و پیشرفت تعلیم و تربیت و امور اجتمـاعی میباشند بوجود میآید . تماس میـان متخصصین و اشخاص غیر وارد بامور کتابداری و کتابخانه باعث میشود که از هر گونه مخالفت و مبارزه دسته های مختلف علیه کتـابخانه ها جلو گیری بعمل آید.از فوائددیگرزیادبودن‌عضو، ازدیاد ثروت‌مالی‌است که نباید از آن صرفنظر کرد .

بهرصورت‌وجودیك‌تشکیلات فنی‌وصنفی‌خواه‌درجزءاتحادیه‌های عمومی یا وابسته بدانها ازضروریات ولوازم است . اعضای فنی وصنفی منافعی غیرازمنافع اعضای کتابخانه‌ها دارند ، هرصنفی اتحادیه‌ای دارند که بنام خود میتوانند ازمنافع عمومی‌ومزد وشرایط‌کار و ارتباط باسایر تشکیلات اصناف دفاع نمایند .

هر چه میسر باشدباید تعداد بیشتری ازاشخاص را بتأسیس‌وتوسعهٔ کتابخانـه ها متمایـل و متوجه کـرد زیـرا در اینصورت زمامداران مجبورخواهند شد که بتمایل اکثریت توجه کرده و دراین راه اقدامات مادی ومعنوی بیشتری بنمایند .

دستگاه مأمور بالادن سطح توسعه و تأسیس کتابخانه‌ها قبل از هرچیز باید نظرمطالعه کنندگان محلها را بخود جلب نمایند برای این کار تأسیس شعب محلی یا منطقه‌ای اتحادیه ها و جمع آوری اشخاص که بتوانند درحول وحوش و نواحی همسایه به تبلیغ پردازند بسیار مفید خواهد بود. عمل توسعه با بازشدن درهای کتابخانه یا با اولین مسافرت کتابخانه سیار خاتمه نمییابد بلکه اولین قدمی است که در این راه برمیدارد، ارزش کتابخانه زمانی معلوم میشود که از حیث کمیت و کیفیت کامل گردد. از کتابخانه‌ای که تازه شروع بکار میکند یا مدتها از تأسیس آن میگذرد ممکن است عدهٔ زیادی از اشخاص بواسطه محظورات یا علایق نتوانند استفاده کنند ولی سیاری دیگر هستند درصورتیکه آنان کمك وتشویق شوند حداکثر استفاده را ببرند . امتناع اشخاص از استفاده از کتابخانه سه دلیل عمده دارد :

۱ـ بسیاری از اشخاص از وجود کتابخانه اطلاع ندارند .

۲ـ عده‌ای دیگر فلسفهٔ وجود وهدف کتابخانه را ندانسته یا بغلط معنای آنرا درك کرده‌اند .

۳ـ کسانی دیگر اصولا بمطالعه تمایل ندارند .

بهمین مناسبت است که پیوسته باید بواسطه تبلیغات کافی از رادیو و روزنامه‌ها یا انتشارات دیگر مردم را ازوجود کتابخانه ها وساعات کار مطلع کرده درموقع مراجعه با راهنمائیهای لازم وکافی جلب توجه آنان را کرد. تبلیغات برای کتابخانه کار آسانی نیست . کلیات گفتن برای جلب مردم و مصمم کردن آنان برای رفتن بکتابخانه کافی نخواهد بود مأمورین تبلیغ موظفند با دلایل متین افراد رامتوجه محاسن کتابخانه‌ها کرده وسایلی بر انگیزند که با کمال میل ورغبت بکتابخانه‌ها بروند.

باید باشخاص بفهمانند که بامراجعه بکتابخانه‌میتوان بتمام فنون: کشاورزی، مکانیك ، پرستاری ازبیماران ، طبخ ، امور اجتماعی ، موسیقی و غیره آشنائی پیدا کنند. تنها تذکر باینکه کتابخانه درچه ساعاتی باز است یا اینکه هیچ چیز ارزش یك کتاب را ندارد وازاین قبیل مطالب کافی نبوده ممکن است بزودی ازنظرها محو و فراموش شود. باید بمردم گفت بکتابخانه مراجعه کنید هر شغلی که داشته باشید میتوانید کتابهای مربوط بآنرا بدست آورده اطلاعات خود را تکمیل نمائید.

با اینکه دراین کتاب فرصتی برای داخل شدن در جزئیات امور تبلیغاتی کتابخانه‌ها نداریم معذلك بیمناسبت نیست تذکرات مختصری در این خصوص داده شود. بطور کلی بمعرض نمایش گذاشتن کتابها توأم با سایر نمایشگاههای محلی مانند نمایشگاه کشاورزی یا در روزهای اعیاد وجشن‌ها که توأم با رقص و موسیقی است وسخنرانیهای دانشگاه ها و تظاهرات راجع ببهداشت عمومی بالاخره باتمام فعالیتهای اجتماعی محل بسیار مفید ومؤثر است. کتابخانه درعین‌حال باید مورد استفاده افراد و اجتماعات قرار بگیرد بنابراین اگراتحادیه‌ها وانجمنهائی برای کتابخانه تبلیغات کرده مردم را بمحاسن آن آشنا سازند بیمناسبت نبوده خدمتی بافراد واجتماع ناحیه خود کرده‌اند. توزیع اعلانات و نشریه‌هائی در خصوص حرفه یافنی درداخل کتابخانه‌ها نیز مفید است واین بهترین وسیله برای جلب اشخاص نسبت به کتابخانه‌میباشد. توزیع اعلانات و نشرات بوسیلهٔ هیئت‌مدیره اصناف باعضای خود، راه‌دیگری برای رسیدن بمقصود میباشد.

نمایش کتابها در ویترینهای مغازه‌ها و دکانها نتایج زیادی دارد. باین‌موضوع باید توجه کرد که تبلیغات برای کتابخانه‌ها با تبلیغات تجارتی تفاوتی ندارد برای از دیاد حیثیت و اهمیت کتابخانه لازم است که این دورا با یکدیگر مقایسه کرده حداکثر استفاده را برد نمایشگاههای کتاب

باید بهمان اندازه نمایشگاه های تجارتی جالب باشد. بطور کلی وظیفهٔ نخستین اعضای کتابخانه ها ایجاد وسائلی است که عموم ساکنین محلی بتوانند حداکثر استفاده را از کتابخانه ببرند. ایجاد و افتتاح یك کتابخانه جدید در شهر کوچکی واقعهٔ تازه ایست که بهیچوجه احتیاج به تبلیغ ندارد ولی برای اطلاع وجلب ساکنین دهات وحومه شهرها و نقاط دور دست و پرا کنده تبلیغ کافی نهایت ضرورت و لزوم را دارد. همچنین درشهرهای بزرك که دارای جمعیت زیاد ومترا کم هستند باید بوسایلی ازقبیل اعلان در روزنامه ها و رادیو ، نصب اعلانات روی تابلو هائی که در نقاط مختلف شهر گذاشته میشود افتتاح کتابخانه‌ها را باطلاع اهالی شهر رسانید.
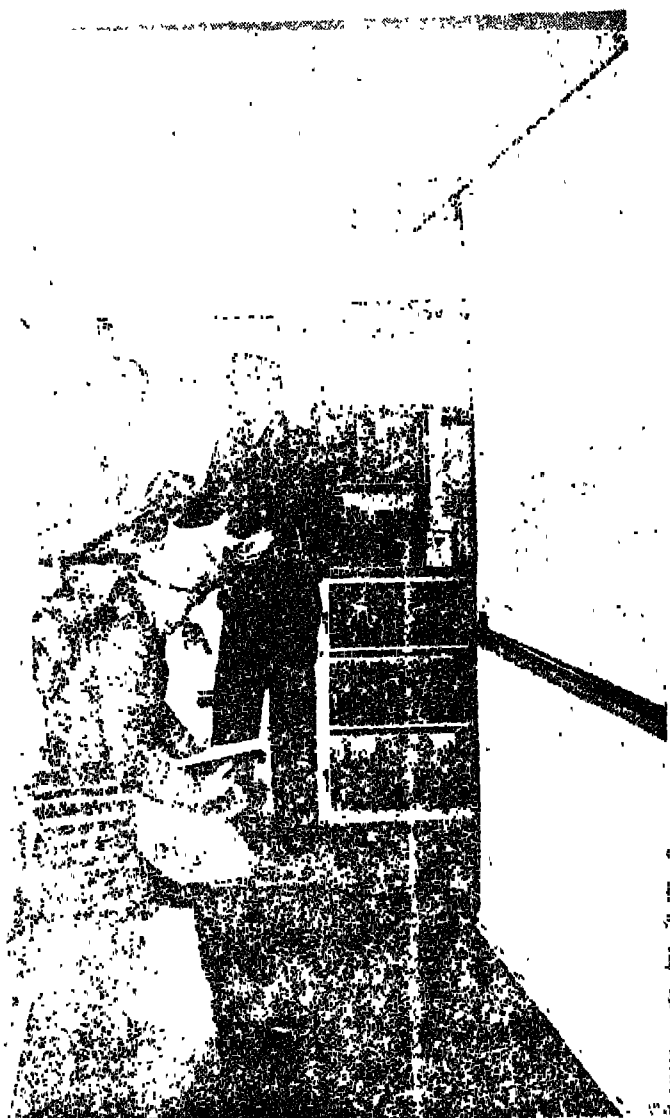
کتابخانه کشتی که با کمک یک کتابخانه ملی اداره میشود
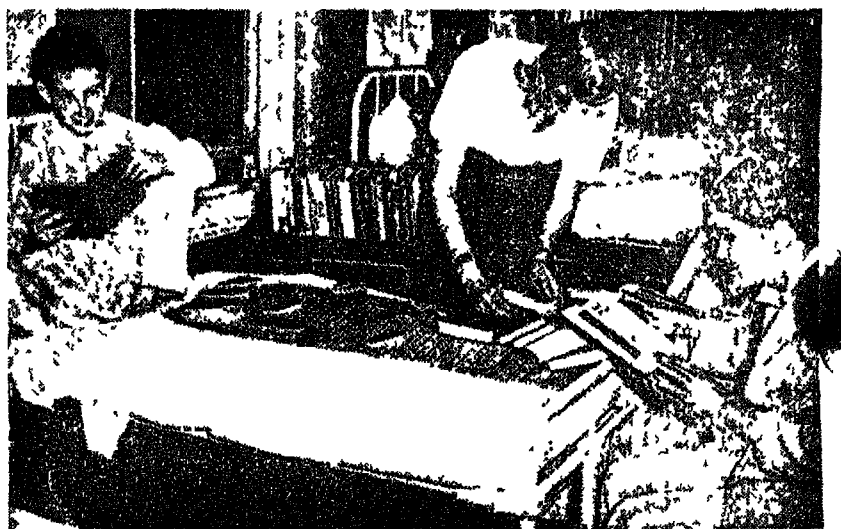
بیماران پیر وجوانی که دربیمارستان اوقات خودرا بمطالعه مصروف میدارند

قسمت چهارم

برنامه توسعه وافزایش کتابخانه‌ها

فصل دوازدهم

اصولی که باید در توسعه و افزایش کتابخانه‌ها مراعات کرد

امروزه برای اینکه کشوری بخواهد کتابخانه‌ای تأسیس کند یا درصدد توسعه کتابخانه‌هائیکه از مدتها پیش تأسیس شده اند بیفتد تجربیات کافی وزیادی دردست است که میتواند از این تجارب استفاده کرده تسهیلاتی در کار خود فراهم آورد. میتواند از آزمایشها ، از اشتباهات، از شکست‌ها و از موفقیتهائیکه نصیب سایر کشورها شده است تجربه آموخته برنامهٔ منظمی برای خود تدوین نماید در بسیاری از کشورها سانسور هائی برای جلوگیری از اشتباهات وخطاهائیکه ممکن است در تمام رشته‌های مختلف کتابخانه‌از کودك گرفته تابزرگ پیش بیاید قائل شده‌اند.

بطوریکه مکرر گفته شد توسعه کتابخانه‌ها زمانی عملی میشود که منابع اصلی و اساسی کتابخانه باندازه کافی بوده و روزافزون باشد بحدی که بتواند تا حدامکان احتیاجات مراجعین را برآورده نماید.

یك کتابخانه ملی نمیتواند دریك‌شب با ورد ساحری یا با وضع قانونی آنا تأسیس شده درهای خودرا بروی عامه باز کند.

توسعه وافزایش کتابخانه موکول بچهارعامل اساسی میباشد:

۱ ـ شناسائی و بصیرت کتابداران بشغل و حرفهٔ خود.

۲ ـ اعضای کتابخانه.

۳ ـ تمایل مقامات محلی بشرکت درامور کتابخانه.

٤ ـ منابع مادی.

بطور خلاصه تا زمانیکه مسؤلین امر باندازهٔ کافی بوظایف خود آشنا نبوده و بکاری که‌شروع‌میکنند‌اطلاع نداشته‌ودر آن روشن نباشند تأسیس کتابخانه بیهوده است.

شناسائی و بصیرت کتابداران بشغل وحرفهٔ خود:

درتأسیس کتابخانه جدید یا اصلاح کتابخانه‌ای که مدتهاوجوددارد وجود کتابداران‌متخصص‌ضروری‌است، کتابداران‌موظفند که نقشه‌های اساسی واصلاحی طرح کرده از جزئیات اموری که درسایر کشور ها معمول است اطلاع حاصل کنند. بی‌مناسبت نیست که کتابخانه‌هائیرا که ازسابق وجود داشته اند دیدن کرده و دستگاههای اداری آنها را مورد مطالعه قراردهندولی‌ضمناًهم‌نباید کورکورانه روشهاوبرنامه‌های آنها را بمورد اجرا بگذارندبلکه‌سعی کنندآنچه را تازه‌ومفیدتشخیص میدهند بکاربرده واز آن استفاده نمایند. تبادل نظر کتابداران‌بسیاری ازمشکلات را حل کرده است بطوریکه‌یونسکو باین‌امرحیاتی‌پی‌برده وبرای توسعه روز افزون کتابخانه‌ها تسهیلات زیادی‌ازلحاظ‌عملی‌شدن وسایل تبادل‌نظرقائل شده‌است.

اعضای کتابخانه:

عامل دوم یعنی موضوع‌ونوع‌اعضاءدرسرعت و کیفیت پیشرفت بسیار

مؤثراست . بطور کلی این نکته محرزاست که انتخاب عضو در کیفیت دستگاه اداری اثرات مهم دارد . وجوداعضای کافی ومتخصص‌وباتجربه برای ادارهٔ امور کتابخانهٔ هر کشور در تمام مراحل‌آن ضروری است واین خود اشتباه بزرگی است اگر بخواهیم از کتابداران با تجربه و ذیصلاحیت صرفنظر کرده‌شغل این دسته را بأشخاص غیر وارد واگذار نمائیم . ولی برای کشوری که هنوز دارای اعضای کافی متخصص و با تجربه نیست‌چه باید کرد ؟

برای جبران این نقیصه ممکن‌است اعضای متخصص را از سایر کتابخانه‌ها انتخاب کرد ولی بازاشکالی‌پیش میآید بدینقرار که‌اطلاعات وروش‌کار کتابداران دانشگاهها یا وزارتخانه ها ما اطلاعات و روش کار کتابدارانیکه برای کتابخانه‌های عمومی لازم است بکلی متمایز و متفاوت است ، این‌مسأله شایان توجه است زیرا اگر کتابداران ادارات دولتی یا استادان و معلمین وضع را از دریچهٔ چشم تخصص وشغل خود به‌بینند نمیتوانند بمعنای حقیقی روش کتابخانه های عمومی پی‌ببرند . بنابراین دراین قبیل موارد باید حتی‌الامکان اشخاصی را انتخاب کرد که بامور و فنون مختلف شناسائی بیشتری داشته دارای تجربیات و سوابق‌ممتد اداری درشئون مختلف یا نمایندهٔ مؤسسات اجتماعی یاحتی یك مهندس ویا متخصص علوم باشند بمحض اینکه در دستگاه اداری کتابخانه‌ها قوام و دوامی حاصل شد اعضای آن ناگزیرمنحصراً برای کارهای مخصوص کتابخانه‌باید انتخاب شوند. دخالت اشخاص بی‌اطلاع بزرگترین ضربتی است که بکتابداران ذیصلاحیت و متخصص وارد آورده آیندهٔ آنانرا تاریك وخراب‌خواهد کرد .

برای انتخاب اعضای صالح طریق ذیل‌را باید درنظر گرفت .

الف) انتخاب اعضاء باید بادر نظر گرفتن قابلیت و بصیرت و صفات شخصی ازمیان اشخاص صالح بعمل آید .

ب) بعضی از این اعضا را باید بکشورهائیکه دارای دستگاههای کتابخانه مجهز است فرستاد تا وضع آنجارا مطالعه کنند، در کلاسهای کتابداری شرکت کرده ، مدتی در کتابخانه‌های مزبور بکار کتابداری بپردازند ومدت این مسافرت نباید از یکسال کمتر باشد . کتابداران وظایفی را که بعداً باید بعهده بگیرند بیاموزند و پس از مراجعت اطلاعات خود را دردسترس سایر اعضاء گذاشته راهنمائیهای لازم را بآنان بنمایند.

ج) تشکیل کلاسهای کتابداری دولتی (یاملی) بمنظور تربیت اعضای اضافی برای هر رشته . کلاسهای مزبور بتوسط کسانیکه بخارجه اعزام شده‌اند یا برحسب احتیاج بتوسط معلمین و استادان و کتابدارانی که ازطرف کشورهای خارجی مأموریت یافته‌اند اداره خواهدشد دربعضی از کشورها مسئولین تعلیم و تربیت حقوق کارکنان ومعلمین و محصلین وسایرمخارج کلاسها را برعهده میگیرند . کشورهائی را میشناسیم که مبلغ جزئی ولی کافی در تمام دورهٔ کلاس بهریك از محصلین کلاس کتابداری میپردازند ، در بعض کشورها قبلاً عده ای مرد و زن را استخدام کرده و بعداً آنانرا بخرج مقامات محلی بکلاسهای کتابداری میفرستند البته محصلین بعد ازفراغ ازتحصیل موظفند که درهمان نقطه بکار کتابداری مشغول شوند ولی نباید عموم کسانیرا که استخدام‌شده‌اند یکباره بکلاس فرستاد زیرا مقامات محلی نمیتوانند ازتمام یا یك قسمت اعظم ازمستخدمین خود در کتابخانه‌ها محروم بمانند بنابراین لازم‌است که آنها را بدسته‌های متعدد تقسیم کرد و هردسته‌ای‌را درمدت معینی از سال بکار تحصیل گماشت .

در آغاز شروع بکار توسعه کتابخانه‌ها موضوع استخدام و انتخاب محصلین کتابدار حتی در میان محصلینی که استعداد و قابلیت خود را در کار کتابداری یا مشاغل دیگر کتابخانه نشان داده اند مشکل و دشوار میباشد . اغلب این قبیل جوانان محصل فقط برای استخدام در کتابخانه‌های محلی در نظر گرفته میشوند بنا براین تا موقعیکه کتابخانه ای در نقطه‌ای موجود نباشد انتخاب واستخدام عضو ضرورت نخواهد داشت . بعلاوه تدریس فن کتابداری از وظایف دولت میباشد . ممکن است موقعی که آموزشگاهی شروع بکار میکند معلوم نباشد در کدامیك از نقاط درصدد تأسیس کتابخانه میباشند در نتیجه اولین دورهٔ محصلین بخرج دولت خواهند بود منتهی محصلین مزبور باید متعهد شوند که بمحض فراغ از تحصیل در هر نقطه‌ای که دولت معین خواهد کرد بروند و بکار مشغول شوند . ضمناً صلاح در این است که انتخاب محصل از تمام نقاط کشور باشد . در جائیکه کتابخانه‌هائی دائر و بکار مشغولند ممکن است مسؤلین امر نتوانند از اعضای خود صرفنظر کنند و آنانرا بکلاسهای کتابداری اعزام دارند در نتیجه دولت موظف است پیوسته تعدادی از فارغ التحصیلان را در اختیار داشته باشد تا در این قبیل موارد موقتاً جبران کسری اعضای کتابخانه‌های مزبور را بکند .

د) اولین دستهٔ کتابداران، مقدمات تشکیلات قرائتخانه‌های عمومی را فراهم میآورند ، و بهمان اندازه که قرائتخانه رو به پیشرفت میگذارد دسته های دیگری از جوانان تازه وارد یا اشخاصی که کلاسهای کتابداری را گذرانیده اند بدسته اول ملحق میشوند. سپس از میان جوانانی که پس از مدتی کار تجاربی اندوختند عده‌ای انتخاب شده برای تکمیل معلومات بکلاسها اعزام خواهند شد .

اعمال چنین روش سه نتیجه بقرار ذیل خواهد داشت :

۱ـ هردفعه که طرح ونقشهٔ یا ایجاد دستگاه جدیدی باید مورد مطالعه قرار بگیرد لازم است این وظیفه را بعهدهٔ کتابداران با تجربه وصالح واگذار کرد .

۲ - برای این منظور باید هیئتی که پیوسته ودر هرزمان باسرع اوقات دردسترس باشد دراختیارداشت .

۳ - پیشرفت افزایش وتوسعه یا پیشرفت تشکیل دستهٔ اعضای جدید باید کاملا هم آهنگ و موزون باشد ، سبقت یکی بر دیگری بی نتیجه است .

تحرك اعضاء یعنی سهولت رفتن عضوی از نقطه‌ای بنقطهٔ دیگر ویاانتقال‌از پستی به پست‌دیگر حتی از کادراداره کل یابعکس‌درامر توسعه، عامل‌مؤثری‌است . این موضوع بجوانی که استعداد وقابلیت خودرا در توسعه وپیشرفت قرائتخانه‌های عمومی ثابت کرده است اجازه میدهد از مقامی بمقام بالاتر ارتقاء یافته دامنهٔ اختیارات خود را وسیعتر نماید . بنابراین برای کتابداران این امکان هست که مشاغل متعددی را یکی پس ازدیگری بعهده گرفته بدینوسیله حدود اطلاعات و تجربیات خود را در امور کتابداری وسیعتر نمایند خلاصه اینکه تمام مشاغل کتابداری باید برای بهترین داوطلبان از هر طبقه ودر هربقطه ای که ساکن باشندآزاد وسهل‌الوصول باشد .

ابتکارات محلی :

درموقعیکه‌توسعه‌اجباراً قدم‌بقدم و بافواصل معینی انجام میگیرد بطورقطع تمام‌نواحی ومناطق‌ودهات وقصبات وحومهٔ شهرها نمیتوانند یکباره دارای کتابخانه باشعبات وملحقات آن‌بشوند بلکه‌حتی درآغاز

امرهم باید ازداشتن کتابخانه تامدتی صرفنظر نمایند . اگر دولت تصمیم گرفت نواحی و نقاطی‌را که ساکنان آن‌درجه‌علاقه‌مندی‌خود را از تمام جهات معناً و مادأ ثابت کرده بودندبرسایرین مقدم‌شمرده بدانها کمك‌های مؤثر نماید بهترین راه را برای تشویق وتحریك ساکنین سایر مناطق اتخاذ کرده است .

منابع

عامل‌چهارم درحقیقت‌جزء لاینفك‌عامل‌سوم میباشد . دولت‌بطور کلی‌در حدودمصدورات ومنابع‌اولیه کتابخانه‌ها کمك کرده کتاب وعضو واثاثه دراختیار آنها و ضمایشان میگذارد ولی اگرمسؤلین وساکنین محلی از کمکهای‌دولت برخوردار نشوند بسیاری از کتابخانه‌ها فاقد تجهیزات کافی شده‌نمیتوانندمقدماتی را که بگردن گرفته‌اند انجام دهند (مگر درمواردیکه‌علاقه‌مندان‌اخلاقاً‌ومآلاً نهایت‌فداکاری‌را بخرج‌داده با دست‌خالی‌و حداقل‌تجهیزات، کتابخانه‌ای‌رابراه بیندازند) نتیجه نهائی این‌امر بدینقرارخواهد بودبااین‌تفصیل هیچکس تصور نخواهد کرد کتابخانه‌ای جریان‌عادی خود را یافته موجبات رضایت را فراهم آورد واگرهم بخواهدپس‌ازبیست‌یاپنجاه‌سال‌دست‌بأصلاحات بزنندبطورقطع بشك وتردید و بدبینی عمومی مواجه خواهد شد .

توسعه وافزایش کتابخانه‌ها و مردم :

دوعامل مهم دیگر در برنامه توسعه و افزایش کتابخانه‌ها اثرات زیادی‌داردبدینقرار: ۱ــسطح‌معلومات‌وشخصیت‌اشخاصی که‌بکتابخانه‌ها رفت‌و آمد میکنند . ۲ ـ وضع‌عمومی دستگاههای اداری کتابخانه‌ها .

وجود کتابخانه در جائیکه مطالعه کننده یافت نمیشود بی‌ثمر و بی نتیجه است . در تمام کشورها افرادی وجوددارد که باسوادند ولی

ذوق و میل مطالعه ندارند. در بسیاری دیگر از کشورها اشخاصی هستند که اگر بآنها سواد یاد دهند با کمال میل رغبت خواندن و مطالعه را پیدا میکنند. در جائیکه نسبت بیسوادان به با سوادان فزونی دارد نباید انتظار داشت که تعداد مطالعه کنندگان در کتابخانه‌ها زیاد باشد ولی این موضوع نباید مانع از آن باشد که بگوئیم کتابخانه در آن نقاط ضرورت ندارد یا از تعداد آن کاسته شود. بلکه بعکس زمامداران ملتی که افراد آن ملت، سواد نوشتن و خواندن را دارند احتیاج مبرمی بتعداد کثیری کتابخانه دارند زیرا مسؤلیت این زمامداران از نظر پیشوایامر بی بودن باندازه‌ای سنگین است که باید تمام وسایل ممکنه را در اختیار آنها گذاشت تا بتوانند وظائف محوله را در هدایت افکار عمومی بنحو مطلوب انجام بدهند.

در اینجا این پرسش پیش میآید که چگونه برای اقلیت فوق الذکر میتوان کتابخانه‌های شایسته‌ای بطریق دیگری غیر از کتابخانه‌های معمولی ایجاد کرد؟ در این مورد ممکن است باصرفه جوئی از تعداد کتابها که در آن کیفیت مراعات نشود منظور را عملی کرد. در چنین اجتماعاتی بطور یقین منابع مالی بسیار ضعیف است بنابراین لازم است برای ایجاد کتابخانه‌های بزرگ حداکثر صرفه‌جوئی را در امور مالی و تکرار تعویض کتابها معمول داشت. باتمام این تفاصیل از انحلال شعبات باید جلوگیری بعمل آورد زیرا بطور قطع روز بروز بر عدهٔ با سوادان افزوده شده بدین ترتیب بر تعداد و مطالعه کنندگان اضافه خواهد شد. بهر صورت باید باین نکته توجه کرد که هر چه بعدهٔ باسودان افروده میشود باید بهمان نسبت کتاب و کتابخانه در دسترس آنان گذاشت و بهمین مناسبت است که میان کتابخانه‌ها و دستگاههای تعلیم و تربیت باید تماس مستقیم و ارتباط

دائم برقرار باشد . بطور کلی نسبت بیسوادان در دهات و قصبات و مناطق دور افتاده بیش از شهرها میباشد و بطوریکه تذکر داده شد تأسیس کتابخانه‌ها نیز در این مناطق فوق‌العاده دشوار و پرخرج است بااین تفصیل باید باتمام مشکلات مبارزه کرد و حداکثر فعالیت را بخصوص در مناطق مزبور بخرج داد .

کتابخانه‌های عمومی و سایر کتابخانه‌ها :

اگر بگوئیم که برنامه‌های توسعه وافزایش کتابخانه‌های کنونی مطابقت دارد حقیقتی است مبتذل. معهذلك میتوان از اینراه نتایج قابل ملاحظه‌ای بدست آورد مخصوصاً اگر بخواهیم معتقد شویم که درحال حاضر کتابخانه‌های عمومی وجود ندارد . با این تفصیل در بسیاری از کشورها کتابخانه‌هائی وجود دارد که بهیچوجه جنبه عمومی ندارند از این قبیل است کتابخانه‌هائی که باجمع‌آوری پول ازطرف اشخاص یا بوسیله مؤسسات کارگری و مذهبی یا سیاسی تأسیس شده‌اند . کتابخانه‌های مزبور بهیچوجه نمیتوانند جایگزین کتابخانه‌های عمومی از طرف ساکنین محل و بخرج آنها بدون‌هیچ قید وشرطی در اختیار عامه گذاشته‌شود ولی سایر کتابخانه‌ها دارای این‌عیب و نقص‌میباشند که عموم افراد نمیتوانند از آنهااستفاده ببرند مگردر موارد استثنائی و با شروطی بقرار ذیل :

۱ ـ استفاده از کتابخانه با پرداخت حق ورودی باشد بنابراین اشخاصی که نتوانند یا نخواهند حق ورودی را بپردازند ازورودبدانجا محروم هستند .

۲ ـ استفاده از کتابخانه محدود بیکدسته یا طبقات مخصوص ومعینی باشد .

۳ ـ کتابهای کتابخانه محدود برشته‌های معینی باشد. فقط اشخاصی بتوانند از کتابخانه استفاده کنند که میخواهند در رشتهٔ معینی متخصص شوند.

٤ ـ یا بعکس کتابها جنبهٔ عمومیت داشته اقلیت‌های علمی و تربیتی نتوانند مایحتاج خود را از این نوع کتابخانه‌ها بدست آورند بالنتیجه درجائیکه چنین کتابخانه‌هائی وجود دارد غیرممکن است

آنهارا با کتابخانه‌های عمومی مطابقت داده همان استفاده را از آنها برد و وجود این کتابخانه ها نباید سبب جلوگیری از تأسیس کتابخانه های عمومی بشود بطور کلی علت تأسیس کتابخانه‌های خصوصی اغلب بواسطه‌عدم وجود کتابخانه عمومی در نقطه یا نقطه‌ای میباشدبنابراین بهرصورت که کتابخانه‌های خصوصی باشند باید وسایلی فراهم آورد که آنها را ازاین حالت بیرون آورده بصورت کتابخانه‌های عمومی درآورد، ممکن‌است زمانی اولیای امور کتابخانه‌ها باتغییر صورت دادن آنها جداً مخالفت ورزند ولی بهرطریق که ممکن است باید آنانرا باین امر حیاتی راضی کرد. بهترین و مؤثرترین طریقه برای راضی کردن مسؤلین کتابخانه های پولی یا کتابخانه‌های مؤسسات خصوصی وسایر کتابخانه‌های غیرعمومی این‌است که آنان برای تهیه کتابهائی که کلیهٔ مردم بتوانند از آنا سنفاده ببرند راضی کرده ودر مواقع لزوم از همه حیث کمك‌داد، درصورتیکه کتابخانه متعلق بیك شخصی باشدباید قیمت آنرا پرداخته ضمناً خود وی را در انجمن و کمیته‌محلی کتابخانه شرکت‌دادتا از اینراه‌وسیلهٔ تشویق‌او را فراهم‌آورده بکارخوددلگرم کرد . پس‌انجام این عملیات مسؤلین و مقامات محلی موظفند درحسن جریان کتابخانهٔ جدید مراقبت کامل کرده دولت‌هم بنوبه درتقویت آن

کمکهای مادی زیادی بکند ضمناً ارتباط آنرا باسایر کتابخانه‌های عمومی فراهم‌سازد.

درصورتیکه‌ازطرق‌مذکور درفوق نتوان با سایر کتابخانه‌های عمومی موفقیت حاصل کرد هیچ راهی جز تأسیس مستقیم این قبیل کتابخانه‌ها که در تحت مسؤلیت مستقیم مقامات محلی باشد نخواهد بود ضمناً لازم است بدولت توصیه کرد که از کمك بکتابخانه‌های خصوصی که‌حاضر نشده‌اند کتابخانه‌های خودراوقف‌مردم بکنند خود داری نماید کمك‌دولت درموارد کتابخانه‌های عمومی باید زیادوقابل‌ملاحظه باشد زیرا در غیر اینصورت کتابخانه ها ازعهدهٔ امور بنحو شایسته برنیامده نمیتوانند احتیاجات مطالعه کننده‌گان را برآورده نمایند. بهترین‌طریقه آن‌است که درمورد کتابخانه‌های‌ملی‌سابقاً تذکرداديم وآن‌امانت‌دادن متوالی ودائمی مجموعه‌های کتاب بکتابخانه‌های کوچك میباشد، امانت هم‌باید مجانی‌وبلاعوض‌باشد، کتابخانه‌های پولی میتوانند قرضی‌درحدود ٤لیره (٤۰۰۰ فرانك) یا٥لیره (٥۰۰۰فرانك) درمقابل هرصدجلد کتاب بگیرند با این‌ترتیب‌طولی‌نخواهد کشید که کتابخانه‌های خصوصی‌برای صرفه‌جوئی کتابخانه‌های خودرابصورت کتابخانه‌های عمومی‌درآورند.

لزوم مجانی بودن کتابخانه‌ها :

دربعضی‌از کشورهاعادت‌براین‌جاری‌است که هرگونه کتابهائیرا (باستثنای کتابهای داستان و حکایت که برای تهیه آن مقدار کمی پول خرج میشود) مجاناً در دسترس عامه میگذارند چنین روشی شایسته مستحق نخواهد بودزیرا هیچ کتابخانه‌ای نباید سرمایه واعضای اداری و ساختمان و تشکیلاتش را فدای بجریان گذاشتن کتابهائی بکند که بهیچوجه برای جامعه مفید نباشد . البته اگر کتابهائیکه دردسترس‌عامه گذاشته میشود بحال‌آنان مفید واقع بشود لازم است مجانی و بدون

هیچگونه قید وشرطی باشد درصورتیکه اشخاصی بخواهنداز کتابهای بدون ارزش وازدرجات پست استفاده کنند بهتراست مستقیما آن کتابها را خریده در خانه‌های خود بخوانند . ضمناً این موضوع رابایدمتوجه بود که بسیار مشکل است حد فاصلی بین کتابهای خوب و کتابهائیکه کمتر مفید هستند قائل شد .

کتابهائیکه ارزش فرهنگی وعلمی وادبی دارد فقط مورد نظر دانشمندان ومتخصصین ومحققان میباشد این اشخاص هم ازپرداخت حق ورودی مثل سایر مردم امتناع نورزیده حاضر بپرداخت هرمبلغ میباشند. ولی تشخیص اشخاصی که حاضر بپرداخت پول هستند با کسانی که نمیتوانندحقی را بپردازند نیزمشکل ودشوارتراست. بعضی از کتابخانه‌ها برای جبران این نقیصه تعدادی ازمجموعه‌های مجانی را پس از استعمال مکرر آنها درمجموعه‌های پولی قرارمیدهند .

بطور خلاصه باید گفت که کتابخانه های عمومی موظفند بهترین کتابها را برای تقویت وتربیت روح وباندازه قابلیت واستعداداشخاص مجاناً وبلاعوض وبدون درنظر گرفتن مقام و مذهب ونژاد در دسترس آنان بگذارند .

فصل سیزدهم
طرح برنامه

برنامهٔ مشخص و معین افزایش و توسعه کتابخانه‌ها در هر کشوری تابع اجرای اصول مختلفی میباشد زیرا اعمال یك روش در تمام کشورها که با اوضاع آن مطابقت داشته باشد غیرممکن و غیرعملی خواهد بود. در نتیجه یادداشتهای ذیل فقط تذکری است که ممکن است در موقع تنظیم برنامه مورد استفاده ذینفعان قرار بگیرد. ما در اینجا وضع کشوری را در نظر میگیریم که تا کنون فاقد دستگاههای کتابخانه میباشد و طرحی را که ذیلا متذکر میشویم ممکن است مورد استفاده این قبیل کشور ها واقع شود:

۱ ـ انتخاب یك کمیسیون دولتی (یا ملی) کتابخانه‌ها مأمور بررسی در اوضاع و احتیاجات و مطالعه در وضع سایر کشورها و مشاوره با متخصصین فن و تهیه و تدوین گزارشهای عمومی.

۲ ـ پذیرفتن مقررات و قوانینی که بوسیلهٔ آن بتوان یک اداره دولتی کتابخانه‌ها که حدود اختیارات آن معین و مشخص باشد تأسیس کرد وضع قوانین و مقررات کلی برای کتابخانه‌ها بطریقی که حدود اختیارات مقامات محلی و مقامات دولتی در آن معین شده باشد ولی این قانون نباید بنحوی باشد که دست اداره دولتی کتابخانه ها را بسته از اختیارات و قدرت آن بکاهد.

۳ ـ تشکیل یك سازمان دائمی مرکب از یك اداره کل که در رأس

آن یك رئیس که باتفاق چند نفر معاون وعضو کار خواهد کرد قرار داشته باشد .

٤- رئیس و اعضای مـذکور اختیار خواهند داشت سازمانها ونوع ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی رامورد مطالعه قرارداده بسایر کشورها برای مطالعه مسافرت کرده با متخصصین فن مشورت نمایند .

٥ - اداره ومدیر کل موظفند هیئتی ازاشخاص بصیر و باشخصیت راانتخاب کنند که باداشتن اختیارات تام درخصوص توسعه وافزایش کتابخانه بمحلها و نقاط مختلفه رفته بعنوان متخصص تمام قسمتها و شعبات مربوط بمدارس واطفال ومدارس حرفه‌ای ، مراکزفهرست ، دستگاههای منابع ومآخذ وامور اداری ومالی وغیره وبطور خلاصه تمام قسمتهائی که تجربه امورمربوط بکتابخانه را زیادمیکند مورد مطالعه و بررسی قرار بدهند.

٦ ـ درخلال این مدت ادارهٔ کل مربوط(وزارت فرهنك یاوزارت صنایع مستظرفه وغیره) خواهدتوانست بررسیهائی درخصوص منابع واحتیاجات کتابی کتابخانه‌ها بعمل آورده ووسایلی برای انتشار کتابها ورسالاتی که بزبان آن کشور باشد فراهم آورد .

٧ - ایجاد کلاس کتابداری که محصلین آن از میان اشخاص با تجربه‌ای که پس ازخاتمه کلاس بتوانند ادارهٔ امورشبکه‌های محلی را که بعداً تأسیس خواهدشد برعهده بگیرند انتخاب خواهدشد، آموزشگاه کتابداری تمام مخارج تحصیلی را باید عهده‌دارشود .

٨ - مدیر کل کتابخانه‌ها ومعاونین او موظفند نقشه های مفصلی که جزئیات درآن مراعات شده باشدبرای اداره امورتمام کتابخانه‌های کشور تنظیم نمایند ضمناًلازم است نقشه‌های کلی دیگری برای شروع بکار فوری بمورد اجرا بگذارند ، در این نقشه ها اعتبارات و اعضاء

و وسایل و مجموعه های کتاب و ساختمان باید با دقت لازم مورد بحث قرار تا در نظر گرفتن وضع و موقع محلی بمرحله عمل‌درآید.

۹ ـ تقاضای کمك نقدی ازدولت برای :

۱ ـ دستگاه اداری کتابخانه‌ها .

۲ ـ برای دراختیار گذاشتن اعتباراتی بمقامات مسؤل‌محلی.

۱۰ ـ تعیین شرایطی که کمك‌نقدی‌دولت‌بایددراختیار مقامات مسؤل‌محلی گذاشته شود. مباحثه دقیق‌این‌مسائل باانجمنها و کمیسیونهاو نمایندگان‌مقامات‌محلی بمنظور جلب کمك واستفاده ازتجربیات آنان.در اینجابایددقت کرد که کدامیك‌ازمقامات‌محلی بیشتر بایجادو تأسیس کتابخانه هاتمایل‌زیادتردارند برای گرفتن کمك‌بهمانجابایدمراجعه نمود . ضمناً این مراتب را باید مراعات کرد :

۱ ـ درچه‌نقطه‌ای ایجاد کتابخانه‌ای نتایج مطلوب و فوری خواهد داد ؟

۲ ـ توجه‌مقامات محلی‌تاچه‌اندازه بکتابخانه‌هائی که‌تأسیس میشود معطوف‌است وامکان کمك مالی‌آنان تا چه‌مقدارخواهدبود ؟

۳ ـ هر کتابخانه تاچه‌حدمیتواند قابلیت بسط وتوسعه داشته ومیتوان‌شعبات‌وملحقاتی‌بدان‌اضافه کرد وآیا میتوان‌آنرا مرکزی‌برای استفاده از کتابخانه‌های سیار کرد ؟

٤ ـ قدرت تظاهر کتابخانه‌ها تاچه‌پایه خواهدبود ؟ .

کتابخانه‌ها ودستگاههای اداری‌آنها را نباید حتی‌الامکان در کشوری پراکنده کردبلکه‌نقاطی‌را انتخاب نمود که ازهرحیث‌استعداد داشتن کتابخانه‌را داشته‌باشد .

۱۱ ـ پس از رعایت موارد فوق‌الذکر باید تمام وسایل ممکنه‌را دراختیار مقامات محلی برای شروع بکار گذاشت ، بطوریکه سابقاً متذکر شدیم کمك باید بطریقی باشد که اولیای امور بتوانند مقدار کافی کتاب‌خریده‌لوازم‌واثاثیه‌وساختمان‌وآنچه‌راکه تأسیس کتابخانه‌ای احتیاج دارد فراهم نمایند . درهمین‌زمان است که دستگاه اداری باید موازی باموارد مالی شروع بکاربکنند .

۱۲ ـ تذکربانیکه‌باچه‌روش اداری باید شروع بکار کردبسیار مشکل است زیرا این موضوع با شرایط موجود هر محلی بستگی تام وتمامی دارد . معذلك برای راهنمائی نقشه ذیل‌را دراختیار کشورهائی که هنوز سرویسهای کتابخانه در آنجاها دائر نشده‌است‌میگذاریم :

۱ـ ایجاد کتابخانه مرکزی مجهزی برای دادن امانت در شهری که مرکز اداری کتابخانه‌های دولت میباشد .

۲ ـ تأسیس يك کتابخانه مجهز محصلین و ایجاد تشکیلات همکاری میان آن مرکز و کتابخانهٔ شهرداری . در این‌صورت مخزن اصلی بوجود میآید که میتواند در هرموقع کتابهائیرا که مورد احتیاج فوری وضروری بعضی ازاشخاص معین میباشد بوسیله پست در دسترس آنان بگذارد .

۳ ـ ایجاد کتابخانه‌های مجهزامانت‌وفهرستها برای‌مراجعه‌در هریك ازشهرهای بزرگ‌استانهابهترین وسیله است برای حسن‌جریان دستگاههای اداری کتابخانه‌ها و از مرکزیت انداختن امور اداری کل کتابخانه‌های دولت میباشد .

٤ ـ ایجاد بعضی از کتابخانه هائی که جنبهٔ عمومیت داشته و بخصوص اساس آن برروی حوائج کودکان‌و بزرگسالان که در صدد

آموختن نوشتن و خواندن یا آنهائیکه متصدی تعلیم و تربیت این قبیل اشخاص میباشند ریخته شده باشد و تکثیر اینقبیل کتابخانه‌ها درصورت وجود اعتبار ووسایل لازم.

۵ ـ توسعه بعضی شبکه‌های کامل (شبکه‌های شهری و قصبات) ازدیاد ارتباط آنها بامر کزاداری حومه وشعبات و کتابخانه‌های سیار ومراکز دیگر.

٦ ـ بسط دستگاههای شهری و توسعه شعبات آن که شروع آن باید با ایجادشعباتی درمحلات ممتاز و یامعروف شهر بشود.

۷ ـ ازدیاد تدریجی تعداد شبکه های حومه وشهر با توجه باین طبقات و نکات:

الف) اشخاصیکه براستی احتیاج بکتاب دارند.

ب) اطفال و معلمین.

ج) مبارزه برضد بیسوادی.

درجائیکه کتابخانه‌های عمومی هنوز درمراحل اولیه سیرمیکنند باشد باید بنکات ذیل توجه کرد:

۱۳ ـ میتوان بنکات وتذکراتی که دربندهای ۱ تا ۹ مذکورشده مراجعه کردو آنها را مورد استفاده قرارداد.

١٤ ـ باید طبق مفاد بند ۱۰ عمل کرد. بکتابخانه های موجود یا کتابخانه‌هائی که درحال تأسیس میباشند باید عطف توجه زیاد مبذول داشت زیرا ترقی وپیشرفت دراین قبیل موارد فوق العاده سریع انجام میگیرد. بهمین واسطه است که باید کمکهای مادی و معنوی قبلا بکتابخانه‌هائی که وجود دارد بشود زیرا دراین کتابخانه کتاب باندازه کافی وجودداشته‌وساختمانهائی برای آن تخصیص داده شده‌است ودیگر

احتیاجی باستخدام عضو جدید نخواهد بود .

در صورتیکه در کشوری کتابخانه های عمومی مجهز ومکملی وجود داشته باشد مراتب ذیل را بایددرنظر گرفت :

۱۵ - باید باصول کلی که کتابخانه‌های عمومی را تقویت‌میکنند متوسل شد . اگردر کشوری دستگاه اداری دولتی وجود نداشته باشد باید دستگاهی ایجاد کرد که بااوضاع محلی متناسب باشد . اگر تسهیلاتی درامرتربیت فن کتابداری باندازه کافی درکار نباشد لازم است باوسائل ممکنه دستگاههای تربیتی را تقویت و تجهیز نمود . بوضع زندگی وحقوق اعضا وشرایط کار وانتخاب مجموعه های کتاب باید توجه کامل مبذول داشت .

۱٦ - باید سعی کرد که در حدود امکان با ایجاد تشکیلات منظم همکاری‌سهل‌وآسان‌وباصرفه،شبکه‌های کوچك کتابخانه‌هارابایکدیگر درهم‌آمیخته و نزدیك کرد .

۱۷ - باید مجاهدت کرد که نقاط ضعف‌را پیدا کرده درتقویت آنها اقدام‌نمود .

۱۸- جاهای خالی بایدپرشودبطوریکه در کشوری‌هیچ‌نقطه‌ای بدون کتابخانه نباشد .

۱۹ - برای‌نشان‌دادن اهمیت کتابخانه‌ها و جلب مراجعین و رفع احتیاج‌آنان نباید ازهیچ کوششی خودداری کرد وبتمام وسایل ممکنه برای رسیدن باین‌هدف باید متوسل گردید .

فصل چهاردهم

نتیجه

در نتیجهٔ کتاب، مؤلف از قصوری که در تدوین و تألیف این کتاب کرده است از خوانندگان معذرت خواسته است . شاید علت این امر برای این بوده موضوعی که در صدد بحث آن بر آمده است فوق العاده وسیع بوده و نتوانسته در این خلاصه تمام منظور های خود را بکار برد . از اینکه مطالب کتاب فوق العاده خشك و مشکل است اظهار تأسف میکند، با تمام این تفاصیل امیدوار است دو مسأله مشکل را که در سراسر کتاب بآن مواجه بوده است حل کرده باشد که آن دو مشکل بدینقرار است:

۱ ـ اتخاذ راهها و وسایلی برای کشورهائی که شرایط اجتماعی وجغرافیائی واقتصادی آنها با یکدیگر اختلاف کلی داشته و درجه بسط وپیشرفت کتابخانه‌های آنها و طریقهٔ اداره برروی اساس روش محلی یا روش ملی نیز تفاوت فاحش داشته است .

۲ ـ اشکال دیگر اینکه با وجود اتخاذ وسایلی برای تسهیل عمل کشور هائی که در حال حاضر یا برای آینده نزدیکی نتوانسته اند بکتابخانه‌های خود جز کمکهای مادی ومعنوی مختصری کمك دیگری بنمایند معذلك مجبورند برای اینکه بپیشرفتهای کشورهای مترقی صدمه‌ای نرسانند ازفکر اینکه بهمان درجه ترقی و پیشرفت آنها برسند صرفنظر کنند . بتجربه ثابت شده است بهر اندازه که درصدد بر آمده اند ازاستادان فن بیشتری استفاده کنند چون باندازه کافی کتابخانه نداشته ویا اگر

داشته اند احتیاج بمتخصصین نبوده است حتی از یك نفرآنان استفاده نکرده‌اند .

مؤلف سعی کرده است در کتاب خود این مطلب را روشن کند که کتابخانه‌هائی که نتوانسته‌اند احتیاجات عالیهٔ مراجعین را برآورند یا قابل نبوده یا اصولاً بهیچوجه بدرد نمیخورده اند . بسیاری از کتابخانه‌های عمومی که درحال حاضر درقسمتهای مختلفه‌روی‌زمین بکار مشغولند جز اتلاف پول مردم نتیجه ای ندارند ، این کتابخانه ها باندازه‌ای ناقص هستند که بهتر است درهای آنها بسته شود . پولی که بمصرف یك کتابخانه‌مجهزوخوب‌بمصرف‌میرسد پولی است که‌بجاوبرای مصالح ومنافع عمومی خرج‌میشود درغیر این‌صورت بمصرف رسانیدن پول دیوانگی و کاری بیهوده خواهد بود .

نکتهٔ اصلی ومهمی که مؤلف مخصوصاً سعی کرده در خصوص بسط وتوسعه کتابخانه مورد بحث قرار بدهد عبارت از : شروع بلا فاصله با رعایت اصول و روشهای متداول و معمول میباشد ، مخصوصاً تصریح میکند که بهیچوجه نبایدفرصت‌را ازدست داد ویاوقت را صرف اموربیهوده کرد زیرا با اتخاذ چنین روشی جزازمیان بردن حیثیت کتابخانه نتیجه ای عائد نخواهد گردید . اگر اتفاقاً منابع اولیه وسرمایه کافی برای تأسیس کتابخانه‌دراختیار نباشد بهتراست که ازاقدام بچنین امری‌صرفنظر کرده عملی کردن آنرا بموقع‌مقتضی مرکزی‌نمود،

بنابراین سؤال خواهیم کرد برای‌اینکه بتوان کتابخانه‌ای راکه ازهر حیث مجهز باشد تأسیس کرد بچه‌وسایلی باید متشبث شد ؛ بعضی از کتابداران اعمالی راکه سال پیش یا ده سال قبل انجام داده‌اند تجدید میکنند ، برخی از همسایگان خود تقلید میکنند . عده ای بمقتضای

وسایلی که کتابخانه دراختیار آنان میگذارد عمل کرده فعالیت خود را با آن تطبیق مینمایند احدی نمیتواند باهمیت کتابخانه پی ببرد مگر اینکه خوددر این کار دخالت داشته سالهائی از عمر خویش را صرف آن کرده باشد. کسی که در آغاز کار و فعالیتش گرفتار هزاران موانع و مشکلات شده و با تمام آنها درمبارزه و جدال بوده است بطور قطع موفق خواهدشد که موانع را یکی یکی از پیش پا برداشته و بمقصود خویش نایل آید .

ازتمام مطالب فوق یك نتیجهٔ کلی بدست میآید : بر کتابداران و اولیای امور تمام ملل لازم و ضروری است که در تنظیم واجرای نقشه های خود صمیمانه با یکدیگر همکاری کرده و در تمام مراحل خودرا مورد شور ومشورت قراردهند. رقابت میان ملل دراین خصوص گاهی خطرناك ومضرخواهد بود. مؤلف کتاب ازاصول فلسفی که کلید شغل کتابداری میباشد خودداری کرده است زیرا این موضوع با مقصود و هدف کتابش ارتباط نداشته ، فقط این نکته را ثابت کرده است که عمل مهم کتابخانه عمومی عبارت از این است که کتابخانه آزادانه ومجاناً دراختیار هرفردی که مایل است از کتاب استفاده کند گذاشته شود تمام ملل باید باین موضوع حیاتی پی برده با تمام قوا کوشش کنند که وسایل راحتی وآسایش افرادخودرا فراهم آورده وآنانرا درزندگانی سعادتمند و خوشبخت نمایند .